

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

KRISTINA KAROŠAITĖ
Istorijos ir politikos specialybės
II kurso studentė

**PASIENIO MULTIKULTŪRINIS REGIONAS TARPUKARIU:
ŽAGARĖS MIESTAS IR VALSČIUS**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas: prof. dr. A. Gumuliauskas
Konsultantas: Dr. E. Vasiliauskas

Darbas originalus – Kristina Karošaitė
(.....)

Šiauliai,
2014

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. DAUGIAKULTŪRIŠKUMAS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE	14
1.1. Pagrindinės daugiakultūriškumo idėjos	14
1.2. Multikultūralizmo teorijos	17
1.3. Etninė grupė, etninė mažuma. Sąvokų panašumai ir skirtumai	20
2. PASIENIO GYVENIMO YPATYBĖS ŠIAURĖS LIETUVOJE.....	26
2.1. Kultūrinio regiono samprata	26
2.2. Tautinių mažumų atspindžiai pagrindiniuose šalies juridiniuose dokumentuose	27
2.3. Lietuvos – Latvijos sienos nustatymo peripetijos	30
2.4. Sienos nustatymo ginčai žiniasklaidoje	33
3. ETNINIAI – DEMOGRAFINIAI POKYČIAI. GYVENTOJŲ SURAŠYMŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ.....	36
4. ŽAGARĖS MUITINĖ – TARPTAUTINIS KOMUNIKACINIS KANALAS	42
4.1. Lietuvos – Latvijos muitinių įkūrimas.....	42
4.2. Žagarės muitininkų darbo ypatumai	44
4.3. Lietuvos – Latvijos sienos kirtimo peripetijos	46
4.4. Pasieniečiai: sienos sergėtojai ar kontrabandos bendrininkai?	50
5. ŽAGARĖS KULTŪRINIS GYVENIMAS.	55
5.1. Laikraštis „Žagarės balselis“	55
5.2. Visuomeninės organizacijos.....	59
6. ŽAGARĖS GYVENTOJŲ SANTYKIAI: BENDRAVIMAS, BENDRADARBIAVIMAS AR NUOLATINIAI NESUTARIMAI?.....	67
IŠVADOS.....	72
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	75
SANTRAUKA.....	89
SUMMARY	90
PRIEDAI	91

IVADAS

Temos aptarimas. Daugiakultūriškumo sąvoka visuomenėje įsitvirtino tik prieš kelis dešimtmečius. Lietuvoje multikultūralizmas yra suprantamas, pirmiausia, kaip nehomogeniškos visuomenės bruožas. Multikultūralizmas siejamas su *tautybe, kalba, religija* ir pristatomas istorinių tautinių mažumų kontekste, reprezentuoja sąveiką tarp etninių grupių. Tačiau pastebima, jog palaipsniui pradedamos suvokti platesnės, ekonominės ir politinės šio reiškinių pusės.

Žagarė – viena iš seniausių Lietuvos gyvenviečių. Švėtės upė dalina miestą į dvi istorines teritorijas – Senąją Žagarę ir Naująją Žagarę. Sagera – tokiu vardu pirmą kartą Žagarė paminėta rašytiniuose šaltiniuose 1198 m. Šiuo metu gyvenvietė turi miesto statusą. Žagarė įsikūrusi vos per kilometrą nuo Latvijos sienos. Tad čia visuomet gausu būdavo latvių.

1861 m. Žagarėje gyveno 4 tūkstančiai, o prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą – apie 14 000 gyventojų. Tačiau karas labai nusmukdė Žagarę. Jam pasibaigus administraciniu ir ūkiniu požiūriu Žagarė tapo vientisas miestas. Pagal 1923 m. gyventojų surašymą čia buvo beveik 5 000 gyventojų. Žmonių skaičiaus sumažėjimą taip pat lėmė Lietuvos – Latvijos sienos nustatymas bei 1916 m. per Joniškį nutiestas geležinkelis nuo Šiaulių iki Jelgavos. Pastaroji aplinkybė ypač paspartino Joniško augimą, tačiau turėjo lemiamos reikšmės, stabdant Žagarės ekonominę plėtrą, nes kelias iš Žagarės į Joniškį buvo labai prastas, kartais visai nepravažiuojamas.

Tarpukariu Žagarė buvo daugiakultūrinio valsčiaus centru. Čia gyveno lietuviai, žydai, latviai, lenkai, vokiečiai ir kitų tautybių žmonės. Tad mieste buvo įvairių maldos namų: veikė sinagogos, dvi katalikų, viena liuteronų bažnyčia. Švietimo sistema taip pat buvo multikultūriška: veikė lietuviška ir latviška progimnazijos, žydų mokyklos. Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu Žagarėje veikė beveik 40 įvairių draugijų ir partijų skyrių. Kai kurios draugijos buvo skirtos tik lietuviams, latviams ar žydams. Lietuvos – Latvijos pasienyje veikė muitinė, per kurią migravo ne tik lietuviai ir latviai, bet ir prancūzai, švedai, alžyriečiai, egiptiečiai, tunisiečiai. Žagarės valsčiaus taryba buvo marga tautine sudėtimi, maždaug pusė narių buvo nelietuviai. Tad Žagarė tarpukariu buvo Šiaurės Lietuvos daugiakultūrinis židinys.

Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu Žagarėje vyko Lietuvos inteligentų suvažiavimai, kurie svarstydavo visos valstybės kultūros problemas, būdavo organizuojamos aviacijos šventės. 1927–1929 m. veikė įvairios įmonės: žvakių, kavos fabrikai, indų, betono plytelių dirbtuvės, daugiau nei dešimt mėšinių, 17 siuvelyklų, 5 karšyklos, 3 audyklos, 10 batsiuvių dirbtuvių. 1930 m. priskaičiuojamos daugiau nei 190 įvairiausių įmonių.

Žagarėje gimė Leiba Osipovičius, kuris buvo pirmasis žydas, studijavęs Maskvos universitete. Tarpukariu Žagarėje gyveno kompozitorius Domas Andrulis, mokslininkas Kostas

Doveika, žydas, lietuvių kalbininkas Chackelis Lemchenas, laisvamanis, Levo Tolstojaus darbų tyrinėtojas Edvardas Levinskas, Belgijos konsulato darbuotojas Vytautas Stašinskas, rašytojas Albinas Vaitkus – Marius Katiliškis.

1940 m. sovietinės okupacijos metu vykdytos tremtys sunaikino Žagarės inteligentiją, stipriai pakenkė kultūros ir ekonomikos plėtrai. Sumažėjo gyventojų, sumenkėjo tautinis genofondas.

Istoriografija. Istoriografiją galima skirstyti į kelias grupes: darbai nagrinėjantys daugiakultūriškumą ir jo įtaką gyvenime, kita dalis – Šiaurės Lietuvos gyvenimą nagrinėjantys darbai bei tarpukario Žagarės istorijai skirtos publikacijos.

Daugiakultūriškumo tyrimai Lietuvoje žengia pirmuosius žingsnius. Dažniausiai tyrimai apsiriboja LDK tautinėmis mažumomis bei tarpukario Lietuvos žydų bei lietuvių santykiais. Tad darbų, visapusiškai nagrinėjančių tarpukario Lietuvos pasienio gyventojų santykius, nėra.

Michel Wieviorkia vienas iš pirmųjų pradėjo nagrinėti daugiakultūriškumo sąvoką ir jos reikmę. Mokslininkas savo darbe¹ teigė, kad visuomenė turi būti sudaryta iš lygiaverčio statuso turinčių skirtingų kultūrinių grupių arba būtų leidžiama jas įtraukti. Lietuvoje daugiakultūriškumas dažnai nagrinėjamas per švietimo bei tautinių mažumų prizmes. Daugiausiai tyrimai apsiriboja XX a. pab. – XXI a. pr. Lietuvos gyventojų tautine sudėtimi, jų atžvilgiu vykdyta politika. Liana Venckevičienė magistro darbe² apžvelgė daugiakultūriškumo reikšmę Antrojoje Lietuvos Respublikos visuomenėje, analizavo kaip multikultūriškumas atsispindi švietimo dokumentuose, kokios mokymosi sąlygos sudaromos tautinėms mažumoms. A. Degutis straipsnyje „Multikultūralizmo inversijos“³, nagrinėdamas diskriminavimo ir tolerancijos pasekmes, teigia, kad multikultūralizmas šiandien yra neįmanomas be dvigubų standartų, be teisinės piliečių diskriminacijos. Vienas iš tokių būdų galėtų būti kalba. Į tai atkreipė dėmesį Basia Nikiforova. Mokslininkė savo darbe⁴ teigia, kad individai, mokydamiesi tėvų kalba, vėliau sunkiau integruojasi visuomenėje, tuo tarpu mokydamiesi valstybine kalba lengviau asimiliuojasi. Daugiakultūriškumo sąvoką aiškina ir įvairūs žodynai. Antai Frank Bealey teigia, kad multikultūralizmo sąvoka atspindi, visų pirma, šalių visuomenės daugumos ir kitų kultūrinių grupių skirtumus⁵.

Dažnai daugiakultūriškumas ir pliuralizmas yra sutapatinami. Terence McLaughlin pirmasis pradėjo analizuoti daugiakultūriškumo ir pliuralizmo sąvokas. Jis savo darbe⁶ teigia kad, sąvokos tarpusavyje susijusios, tačiau turi skirtingas reikšmes. Šiuos terminus autorius vadina ne tik

¹ Wieviorka M., *La Différence*, Paris, 2000.

² Venckevičienė L., *Multikultūralizmas ir Lietuvos švietimo politika.*, Magistro darbas, Mykolo Riomerio universitetas, Vilnius, 2009.

³ Degutis A., *Multikultūralizmo inversijos, Lietuva globalėjančiame pasaulyje*, Vilnius, 2006.

⁴ Nikiforova B., *Religijos ribos ir paribys globalizacijos sąlygomis.*, *Kultūrologija*, 2006, t. 13.

⁵ Bealey F., *The Blackwell dictionary of political science*, *Grahame & Grahame editorial.*, Brighton.

⁶ McLaughlin T. *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė*, Kaunas, 1997.

„aprašomaisiais“, bet ir „įvertinamaisiais“. Pliuralistinę visuomenę nagrinėja Leo Kuper. Mokslininkas monografijoje⁷ išskiria dvi visuomenės aiškinimo būdus. Remiantis pirmąja tradicija, pliuralią visuomenę sudaro skirtingos dalys, kurių tarpusavio santykiams būdinga nelygybė. Pagal antrąjį aiškinimo būdą, kalbama apie pliuralistinę visuomenę, kurioje vyrauja skirtingos, harmoningai integruotos grupės, kuriančios palankias sąlygas stabiliam demokratiniam valdymui šalyje. Su L. Kuper sutinka Yves Meny. Autorius savo darbe⁸ teigia, kad pliuralizmas suvokiamas, kaip skirtingų kultūrinių grupių egzistavimo pripažinimas. J. Rex monografijoje⁹ teigia, kad pliurali visuomenė – tokia visuomenė, kurioje, sąveikaudamos, viena kitą įtakodamos, gyvena skirtingos etninės grupės. Pastarąsias dažniausiai jungia prekybiniai ryšiai. Su J. Rex sutinka T. Tamošiūnas, kuris savo straipsnyje¹⁰ vis dėl to neakcentuoja prekybinių ryšių. Vakarų Europos žodynai¹¹ taip aiškina šį terminą: „Pliuralistinėje visuomenėje politinė valdžia yra padalyta, t.y. nei viena kultūrinė grupė neturi aukščiausios valdžios. Demokratijos principai garantuoja pliuralizmą per laisvę jungtis į politinius vienetus“.

Analizuojant daugiakultūriškumą globalizacijos sąlygomis, pasitarnavo John Tomlinson darbas¹². Knygos pradžioje nagrinėjama sąsaja tarp globalizacijos proceso ir šiuolaikinio kultūros pokyčio, kuri toliau siejama su socialine bei kultūrine modernybe. Autoriaus pateikiama plati analizė atskleidžia, kokia sudėtinga ir dviprasmiška yra globaliosios modernybės „išgyvenama“ patirtis. Globalizacijos sąveiką nagrinėjo Zymant Bauman. Jis savo darbe „Globalizacija: pasekmės žmogui“ siekia apčiuopti globalizacijos procesų esmę, ir išryškina prieštarinę jų poveikį žmogui, bei jo gyvenamajai aplinkai ir pasauliui¹³.

Šiame darbe reikėjo aptarti etninės grupės, etninės ir tautinės mažumų, etninės kategorijos sąvokas. Tam pasitarnavo Natalijos Kasatkinos bei Anthony Smith darbai. Pastarasis savo publikacijoje¹⁴ pateikia etninės grupės sampratą. Anot A. Smith, etninę grupę galima iš tikrųjų naudingai apibrėžti, kaip kokią nors socialinę grupę, kurios nariai yra bendros kilmės, turi bendrą istoriją ir kultūrą bei tarpusavio solidarumo jausmus, išskiriančius juos iš kitų grupių. Mokslininkė knygoje „Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje“¹⁵ išsamiai analizuoja šių sąvokų panašumus ir skirtumus. Autorė atkreipia dėmesį, kad nebūtinai etniškumas egzistuoja tik tuomet, kai

⁷ Kuper L., *Plural societies*, London, 1997.

⁸ Mény Y., Suren Y., *Politique comparée/7 e édition.*, Paris, 2004.

⁹ Rex J., *The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration*, London, 1997.

¹⁰ Tamošiūnas T., *Daugiakultūriškumo kontekstas, Pabėgėlis daugiakultūriškumo kontekste.*, Sudaryt. Čeponytė Z., Vilnius, 2009.

¹¹ McLean I., McMillan A., *The Concise Oxford Dictionary of Politics.*, New York, 2003.

¹² Tomlinson H., *Globalizacija ir kultūra*, Vilnius, 2002.

¹³ Bauman Z., *Globalizacija: pasekmės žmogui*, Vilnius, 2002.

¹⁴ Smith A., *Nacionalizmas XX amžiuje*, Vilnius, 1994

¹⁵ Kasatkina N., *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*, Kaunas, 1999

egzistuoja aiškiai apibrėžtos grupės, kurių narius sieja nuolatiniai įvairūs ryšiai. Straipsnyje¹⁶ mokslininkė analizuoja tautinių mažumų integravimosi sunkumus ir pateikia išvadas, kaip jų išvengti. N. Kasatkina papildoma Bronius Kuzmickas, kuris savo darbe¹⁷ teigia, kad vis dar tarptautiniuose dokumentuose nėra vieningos „etninės mažumos“ sąvokos vartojimo. „Tautinės mažumos“ sąvokos naudojimą analizuoja Ernstas Gellner, kuris savo publikacijoje¹⁸ teigia, jog su „tautinės mažumos“ kategorija paprastai siejami du principai: ryšys su šalies teritorija ir jos pilietybė. Europoje ryšys su gyvenama teritorija stiprus ne tik „pagrindinėse tautose“, bet ir įvairiose toje pačioje valstybėje gyvenančiose etninėse grupėse. Auksuolė Čepaitienė savo straipsnyje¹⁹ analizavo etninės kategorijos reikšmę. Ji teigė, kad etninė kategorija gali turėti skirtingą reikšmę skirtingų individų gyvenimuose.

Nagrinėjant Šiaurės Lietuvos gyventojų santykius, svarbu išsiaiškinti kultūrinio regiono sampratą. Tai padėjo padaryti Oksfordo universitete išleistas žodynas²⁰. Čia nurodoma, kad kultūriniai regionai gali būti išskiriami pagal vieną, kelis kultūrinius bruožus ar jų kompleksus: etninę ir kalbinę sudėtį, religinę sudėtį bei kitus elementus. Tuo tarpu Alma Ragauskaitė savo straipsnyje²¹ pirmumą teikia etnokultūrai. Rūpimai temai pasitarnavo Bronizlovo Genzelio darbas²². Jis savo knygoje plačiai aiškina kultūros sąvokos reikšmę, išsamiai analizuoja pasienio, kaip kultūrinio regiono, ypatybes. Anot B. Genzelio, pasienio kultūra – nuolat yra įtakojama istorijos peripetijų, dažnai vietos gyventojams sunku įsivardinti tautybę bei pilietybę. Lietuvos – Latvijos kultūrinio regiono sampratą nagrinėja Vidmantas Daugirdas. Straipsnyje²³ mokslininkas išsamiai analizuoja latvių gyventojų skaičiaus kitimą Lietuvoje, pateikia XX a. antrosios pusės Šiaurės Lietuvos gyventojų pasiskirstymą konfesiniu, kalbiniu pagrindu. Vis dėlto, straipsnio autorius tik labai nedaug dėmesio skiria tarpukario Lietuvos gyventojams. V. Daugirdas tepamini 1923 m. surašymo duomenis bei išvardija liuteroniškas parapijas. V. Daugirdą papildoma Mariaus Bertašiaus straipsnis²⁴. Mokslininkas, remdamasis archeologiniais tyrinėjimais, kalbiniais aspektais, gyventojų savimone, išskiria šiandieninės Žiemgalos kultūrinio regiono keturis rango centrus. Anot

¹⁶ Kasatkina N., Leončikas T., Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga., Vilnius, 2003.

¹⁷ Kuzmickas B., *Daugiakultūriškumas ir kai kurios tapatumo problemos.*, Logos, 2010, t. 64, http://litlogos.eu/L64/Logos_64_042_050_Kuzmickas.pdf, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-02-12.

¹⁸ Gellner E., *Tautos ir nacionalizmas*, Vilnius, 1996.

¹⁹ Čepaitienė A., Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2001, Nr. 1.

²⁰ Cosgrove D., Culture Area, *The Dictionary of Human Geography*, Oksfordas, 2009.

²¹ Ragauskaitė A., Kultūrinio regiono samprata, *Tautosakos darbai*, 2012, t. 43., http://www.ilti.lt/failai/10_Ragauskaites.pdf, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-18

²² Genzelis B., *Kultūrų sąveika*, Vilnius, 1989.

²³ Daugirdas V., *Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje*, Acta universitatis Saulensis, 2012, t. 12, http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1822-7309.N_14.PG_334-357/DS.002.0.01.ARTIC, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-18.

²⁴ Bartašius M., Lietuvos Žiemgalos kultūrinis regionas., *Žiemgala*, 2012, Nr. 1, <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20121/lietuvos-ziemgalos-kulturinis-regionas>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-29.

Bertašiaus, Žagarė priklauso II kategorijai.

Darbe analizuojama lietuvių bei tautinių mažumų gyventojų santykiai tarpukariu. Tad svarbu buvo išnagrinėti to meto teisinę bazę mažumų atžvilgiu. Tam pasitarnavo Onos Ruželytės straipsnis²⁵. Mokslininkė publikacijoje nagrinėja įvairius įstatymus, kurie reglamentavo tautinių mažumų gyvenimą. Vis dėlto autorė tarpukario Lietuvos Konstitucijoms tepaskyrė keletą sakinių. Šią spragą užpildo Kazys Račkauskas. Jis savo darbe²⁶ išsamiai analizuoja visas tarpukario konstitucijas tautinių mažumų atžvilgiu. Vis dėlto autorius didžiausią dėmesį skiria žydams, o apie kitas mažumas beveik neužsimena. Žydus išskiria Rapolas Skripitis. Tarpukario Lietuvos teisininkas savo straipsnyje²⁷ prisimena dokumentų priėmimo peripetijas, bando paaiškinti žydų įtaką valstybės sektoriuje. Tačiau, R. Skripitis, kaip ir O. Ruželytė, beveik neskiria dėmesio konstitucijoms.

Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę vienas iš pagrindinių teisėkūros klausimų tapo pilietybės suteikimas. Šiame darbe analizuojamas Šiaurės Lietuvos sienos nustatymas bei gyventojų tautinė sudėtis. Norint tą padaryti, pirmiausia reikėjo išsiaiškinti Lietuvos pilietybės suteikimo peripetijas. Tam pasitarnavo Vytauto Sinkevičiaus monografija²⁸. Jos autorius išsamiai analizuoja pilietybės suteikimo kliūtis, aptaria gyventojų sudėtį. Tačiau autorius gan mažokai skiria dėmesio būtent tarpukario laikotarpiui. V. Sinkevičius daugiausia aptaria XIX a. pab. – XX a. pr. pilietybės suteikimo teisinius aspektus.

Žagarė – miestas, esantis šalia Latvijos sienos. Tad sienos nustatymas palietė ir Žagarę. Ne vieno gyventojų nekilnojamas turtas atsidūrė kaimyninėje valstybėje. Tad šiame darbe reikėjo išanalizuoti Lietuvos – Latvijos sienos nustatymo ginčus. Nagrinėjant rūpimą problemą, remtasi Zenono Butkaus²⁹ knyga bei Vilmos Akmenytės daktaro disertacija³⁰. Z. Butkus savo darbe labiau analizuoja Lietuvos ir Latvijos santykius, aptaria ginčus dėl Palangos, Mažeikių priklausymo. Istoriką papildė V. Akmenytė. Ji analizuoja gyventojų požiūrį į sienos nustatymą, pateikia latvių gyventojų skaičiaus kaitą tarpukariu. Vis dėlto V. Akmenytė daugiausiai dėmesio skiria Mažeikiams bei Biržams. Tuo tarpu kitų Lietuvos regionų situaciją pateikia gan skurdžiai.

Nustačius Lietuvos – Latvijos sieną, buvo pradėtos kurti muitinės. Tarpukariu jos buvo vienos iš pagrindinių Lietuvos institucijų bei valstybingumo garantas. Per pereinamuosius punktus (muitines) keliaudavo žmonės, gyventojai bandydavo gabenti kontrabandą. Išsamiausiai muitinių

²⁵ Ruželytė O., *Žmogaus teisių problematika lietuvių išeivijos darbuose.*, Filosofija, sociologija, 1998, Nr. 4.

²⁶ Račkauskas K., Lietuvos konstitucinės teisės klausimu, Niujorkas, 1967.

²⁷ Skripitis R., Nepriklausomą Lietuvą statant, Čikaga, 1967.

²⁸ Sinkevičius, V., *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918-2001 metais*, Vilnius, 2008.

²⁹ Butkus Z., *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919-1929.*, Vilnius, 1993.

³⁰ Akmenytė V., *Latvių, Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918-1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008.

istoriją nagrinėjo Algirdas Jakubčionis³¹. Jis analizavo muitinių kūrimosi peripetijas, pateikė darbuotojų kaitos duomenis, tyrė gyventojų darbo ypatybes. Tačiau autorius daugiausiai dėmesio skyrė Lietuvos – Vokietijos pasienio muitinėms. Tuo tarpu Šiaurės Lietuvos muitines analizavo gan fragmentiškai. Nagrinėjant rūpimą problemą, pasitarnavo muitinių tinklapis³². Čia pateikiama glausta muitinių istorija, analizuojami jų veiklą reglamentuojantys pagrindiniai šalies dokumentai. Tačiau tinklapis pasižymi kompiliacija. Didžioji dalis informacijos pateikta iš minėtos A. Jaukubčionio knygos. Žagarės muitinės veiklą analizavo Kristina Karošaitė. Savo straipsnyje³³ ji išsamiai aptaria muitinės kūrimosi peripetijas, sienos kirtimo bei kontrabandos mastus. K. Karošaitė analizavo Žagarės muitininkų bendradarbiavimą su kontrabandininkais. Ji XVIII bakalauro ir magistrantų mokslo darbų konferencijoje skaitytame pranešime apžvelgė pastarųjų bendrininkavimą su vietos gyventojais, analizavo pasieniečių pasitraukimo iš darbo aplinkybes³⁴

Paskutinė istoriografijos dalis – darbai skirti nagrinėti Žagarės raidą tarpukariu. Pastebėtina, tad tokios literatūros beveik nėra. Būtų galima išskirti kolektyvinę monografiją. Tačiau didžioji dalis jos straipsnių autorių yra kraštotyrininkai, kurie beveik nesiremia pirminiais šaltiniais, o pateikiami įvairūs faktai bei skaičiai dažnai neatitikdavo. Iš monografijos būtų galima išskirti Antano Ščenavičiaus straipsnį³⁵. Jame autorius apžvelgia XV–XX a. Žagarės miestelio raidą, garsiausius vietos gyventojus. Tačiau pačiam tarpukario laikotarpiui skiria tik kelias pastraipas: tepamini mokyklų, bažnyčių, gyventojų skaičių.

Nagrinėjant Žagarės daugiakultūriškumą, pirmiausia reikia ištirti gyventojų kaitą, išanalizuoti žmonių sudėtį, etninę, konfesinę padėtį. Tam buvo naudojami Stasio Vaitiekūno knyga³⁶. Autorius analizuoja gyventojų kaitą per visą Lietuvos istoriją, aptaria 1897 m. bei 1923 m. gyventojų surašymo problemas ir rezultatus. S. Vaitiekūnas savo darbe pamini Žagarės gyventojų kaitos problemas, nustatė Lietuvos – Latvijos sieną. Mokslininką papildė K. Karošaitė bei statistikos departamento leidinys. K. Karošaitė analizuoja 1897 m. gyventojų surašymo rezultatus, aptaria Kauno gubernijos duomenis, išskiria moterų raštingumą. Tačiau autorė neanalizuoja Šiaulių apskrities bei Žagarės statistikos³⁷. Statistikos departamento išleistoje knygoje³⁸ glaustai aptariami visi gyventojų surašymo duomenys, išskiriami pagrindiniai sunkumai surašinėjant žmones. Vis

³¹ Jakubčionis A., *Lietuvos muitinės*, Vilnius, 1999.

³² Istorija., <http://www.cust.lt/web/guest/apiemus/istorija>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-29.

³³ Karošaitė K., Žagarės muitinės veikla tarpukariu., *Žemgala*, 2013 Nr. 1(15) – Nr. 2(16), priduta spaudai.

³⁴ K. Karošaitė., Muitininkai pirmosios Lietuvos Respublikos laikais: sienos sergėtojai ar kontrabandininkų bendrininkai. Žagarės atvejis., *XVIII bakalauro ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta Mariaus Katiliškio 100-osioms gimimo metinėms*, Šiauliai, 2014.

³⁵ Šenavičius A., Žagarė XV – XX amžiuje: raidos problemos, *Žagarė*, Vilnius, 1998.

³⁶ Vaitiekūnas S., *Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius*, Vilnius, 2006.

³⁷ Karošaitė K., Pagrindinės 1897 m. gyventojų surašymo problemos, *XVII bakalauro ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta 100-osioms Vaclovo Germano ir 110-osioms Jono Adomaičio gimimo metinėms*, Šiauliai, 2013.

³⁸ Lietuvos gyventojų surašymai: patyrimas ir žvilgsnis į 2011 m., Vilnius, 2012.

dėlto atskirai nenagrinėjama Šiaurės Lietuvos gyventojų statistika.

Tarpukariu Žagarėje veikė žydų, latvių, lietuvių mokyklos. Deja, apie žydų mokyklą žinių beveik aptikti nepavyko. Fragmeniškai ją nagrinėjo Solomonas Atamukas. Jis savo knygoje³⁹ tepamini Žagarės žydų pradžios mokyklos moksleivių skaičių. Latviškas mokyklas nagrinėjo V. Akmenytė bei Benediktas Šetkus. Pastarasis savo straipsnyje⁴⁰ analizuoja latviškų mokyklų veiklą 1918–1940 m., aptaria mokinių skaičių skirtingose ugdymo įstaigose, mokyklų programas reglamentuojančius teisinius dokumentus. Tačiau autorius daugiausiai koncentruojasi ties Jonišchio (Žeimelio) latviška progimnazija. B. Šetkus tepamini Žagarės mokinių skaičių. Tuo tarpu V. Akmenytė straipsnyje⁴¹ daugiausiai dėmesio skiria Biržų mokyklai bei jos raidai. Žagarės latvių pradžios mokyklos nenagrinėja, tik įvardija įstaigos steigėjus bei direktorių. Pirmasis bandymas nagrinėti Žagarės lietuviškos progimnazijos istoriją pasirodė dar 1944 m.. Išleistoje knygoje⁴² pateikiami mokyklą baigusių mokinių sąrašai, aptariamos ugdymo įstaigos problemos, pateikiami keli mokinių prisiminimai. Pastebėtina, kad šioje knygoje be pačios mokyklos aprašoma Žagarės trumpa istorija. Daugiausia dėmesio skiriama XIX a. Žagarės progimnazijos direktoriaus iniciatyva įkurtam vieninteliui Spaudos muziejui Lietuvoje. Jo reikšmę nagrinėja Darius Vičas. Istorikas straipsnyje⁴³ aptaria muziejaus kūrimosi peripetijas, analizuoja pagrindinius eksponatus, svečių knygos įrašus.

Žagariečiai jungėsi į įvairias organizacijas, kuriose buvo aptariamos gyventojams rūpimos problemos, rengiami įvairūs renginiai. Viena iš garsiausių draugijų – žydų sporto klubas Makabi. Jo įtaką Lietuvos sportui nagrinėjo Steponas Gečas. Jis savo straipsnyje⁴⁴ analizuoja Makabi sporto klubo fenomeną, išskiria garsiausius sportininkus. Vis dėlto Žagarės skyriaus beveik nepaliečia. Tepamini, kad padalinys turėjo futbolo komandą, kuri dažnai žaisdavo Latvijoje. S. Gečą papildė žydų internetinis puslapis⁴⁵. Jame pateikta ne tik Žagarės žydų istorija, bet ir nurodomi garsiausi sportininkai.

Visapusiškai nagrinėjant daugiakultūriškumą reikėjo aptarti Žagarės valsčiaus bei miesto tarybų narių sudėtį. Tam pasitarnavo Giedrės Lastauskienės straipsnis⁴⁶. Ji savo darbe apžvelgia Jonišchio rajono savivaldos istoriją, pateikia Žagarės tarybų sudėtį 1919–1920 m., analizuoja jų

³⁹ Atamukas S., *Lietuvos žydų kelias*, Vilnius, 2007.

⁴⁰ Šetkus B., Latvių mokykla Lietuvoje 1918 – 1940, *Lituanistika*, 2001, Nr. 1 (45), p. 90 - 105.

⁴¹ Akmenytė V., Lietuvos latvių mokyklos 1920 – 1940, *Žiemgala*, 2007, Nr. 2, p. 15 -28.

⁴² Žagarės vidurinė mokykla 1919 – 1944 ., Žagarė, 1944,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=43068>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 05 20.

⁴³ Vičas D., Jono Kirklio spaudos muziejus., *Žemgala*, 2010, Nr. 1(9) – 2 (10), p. 25 – 30.

⁴⁴ Gečas S., Litvakai Lietuvos sporto sąjūdyje tarpukariu, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-06-18-litvakai-lietuvos-sporto-sajudyje-tarpukariu/84111>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 05 19.

⁴⁵ Žagarė., <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/737/>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 05 27.

⁴⁶ Lastauskienė G., Savivaldai – 90 metų...gyvas reikalas tvirti savo valdžią, *Žemgala*., 2007, Nr. 2(4) – 2008, Nr. 1 (5), p. 56 – 60.

išsilavinimą. Vis dėlto G. Lastauskienė nenagrinėja tolimesnės tarybų veiklos, motyvuodama, kad nepavyko rasti tikslesnių duomenų. II Lietuvos Respublikos Seime dirbo žagarietis Liudas Laikūnas. Jo veiklą analizuoja K. Karošaitė. Straipsnyje⁴⁷ nagrinėja parlamento posėdžių stenogramas, pateikia pagrindines L. Laikūno keltas problemas.

Apibendrinant istoriografiją galima teigti, kad Žagarės daugiakultūriškumas yra tirtas gan fragmentiškai, nėra nei vieno išsamaus darbo, kuris analizuoja daugialutūriškumą Žagarėje.

Šaltiniai. Be mokslinių publikacijų lietuvių, anglų ir prancūzų kalbomis darbe naudotasi pirminiais nepublikuotais bei publikuotais šaltiniais. Pirminiai nepublikuoti šaltiniai – Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau LCVA) esantys fondai. Analizuojant Žagarės pereinamojo punkto (muitinės) veiklą, buvo peržiūrėtas Muitinės ir pereinamųjų punktų fondas (F.1155). Čia saugomi kontrabandininkų bylos, sienos kirtimo išduoti liudijimai, kontrabandos ataskaitos, įvairūs aplinkraščiai, prašymai. Šis fondas pasitarnavo, analizuojant Žagarės muitinės veiklą tarpukariu, ypač nagrinėjant kontrabandos mastus bei sienos kirtimo peripetijas.

Nagrinėjant įvairių draugijų veiklą, padėjo Šiaulių apskrities spaudos ir draugijų fondas (f. 412, apyrašas Nr. 9). Čia saugomos Žagarės draugijų bylos, kuriose yra narių sąrašai, veiklos ataskaitos, revizijų ataskaitos, įvairūs prašymai, renginių scenarijai. Šis fondas buvo labai naudingas, tiriant Žagarės draugijų įtaką visuomeniniame gyvenime bei analizuojant vietos gyventojų tarpusavio santykius.

Darbe buvo nagrinėjama Žagarės progimnazijos veikla. Tai padėjo padaryti Žagarės progimnazijos fondas (f. 482). Čia saugomi moksleivių sąrašai, sąskaitų knygos, susirinkimų protokolai. Nagrinėjant daugiakultūriškumą ypač naudingos informacijos suteikė darbuotojų knyga, kurioje buvo surašyti tarpukariu dirbę darbuotojai: mokytojai, sargai, gydytojai. Byloje buvo nurodyta pilietybė, išpažįstama religija, išsilavinimas. Nagrinėjant mokytojų veiklą, pasitarnavo Lietuvos mokytojų sąjungos fondas (f. 952). Rasta informacija suteikė žinių apie Žagarės mokytojų sąjungos skyrių, veiklą, Spaudos muziejaus veiklą.

Darbe buvo tirta Žagarės valsčiaus bei miesto tarybų narių sudėtis. Tai padėjo padaryti f. 862. Čia saugomi Šiaulių apskrities savivaldybės bylos. Vis dėlto, nagrinėjant Žagarės tarybos veiklą, ne visos bylos buvo pasiekiamos. Didžioji dalis jų sudegė. Išliko tik 1919–1924 m. kelios bylos. Jose buvo pateikiami susirinkimų protokolai, revizijų ataskaitos bei tarybos narių sąrašai.

Publikuotus šaltinius taip pat galima išskirti į kelias grupes: statistinius leidinius, parlamento stenogramas, vyriausybės teisės aktus bei periodinę spaudą.

Darbe buvo analizuojama Žagarės gyventojų skaičiaus kaita. Tai padėjo padaryti 1897

⁴⁷ Karošaitė K., Žagarietis L. Laikūnas – tarpukario Lietuvos seimo narys., *Sidabrė*, 20143 07 15, p. 5.

m. ir 1923 m. surašymo duomenys. Šie leidiniai⁴⁸ leido atlikti išsamią Šiaulių apskrities ir Žagarės gyventojų lyginamąją analizę: ne tik gyventojų skaičiaus kaitos, bet ir konfesiniu, tautybės, raštingumo pagrindu.

Nagrinėjant žagariečio L. Laikūno veiklą, II Seime, pasitarnavo parlamento posėdžių stenogramos⁴⁹. Rastos stenogramos parodė, kad L. Laikūnas dažnai keldavo Žagarės miesto ir valsčiaus problemas.

Darbe buvo naudotasi „Vyriausybės žiniomis“, kuriose buvo spausdami įvairūs dokumentai: pilietybės įstatymas, muitinės įstatatai ir t.t. Šis leidinys padėjo dar išsamiau išnagrinėti Žagarės daugiakultūriškumą.

Periodinė spauda padėjo nagrinėti vietos gyventojų santykius. Pastebėtina, kad laikraščiai buvo analizuojami ne tik lietuvių, bet ir latvių kalbomis. Tai leido nešališkiau analizuoti Žagarės gyventojų santykių peripetijas. Pastebėtina, kad laikraščiai yra prieinami visiems: lietuviški epaveldas.lt, o latviški periodika.lv svetainėse.

Tyrimo problemos formulavimas. Tyrinėjant daugiakultūriškumą Žagarėje, pirmiausiai kyla klausimas, kaip klostėsi Žagarės lietuvių, žydų, latvių, vokiečių tarpusavio santykiai. Ieškant atsakymo į iškeltą klausimą, reikia aptarti daugiakultūriškumo ir pliuralizmo panašumus bei skirtumus, remiantis 1897 m. ir 1923 m. surašymo duomenimis išsiaiškinti, kaip kito Žagarės demografinė ir tautinė sudėtis, kokią įtaką vietos gyventojams darė maldos namai bei švietimo įstaigos.

Temos aktualumas ir naujumas. Daugiausiai daugiakultūriškumas tirtas LDK laikotarpiu. Tuo tarpu išsamių lokalių tyrimų rūpimu klausimu šalyje beveik nėra. Analizė apsiriboja tik demografiniais pokyčiais. Dažniausiai Žagarėje, kaip ir visoje Lietuvoje, analizuota žydų ir jų likimų Antrojo pasaulinio karo metais problema.

Tad šiame darbe bandyta atskleisti Žagarės gyventojų tautinės, religinės sudėties pokyčius, draugijų veiklos peripetijas Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu, švietimo įstaigų įtaką gyventojams, o taip pat daugiatautės gyvenvietės žmonių tarpusavio santykius.

Chronologinės ribos. Nagrinėjamas laikotarpis apima 1918–1940 m., t.y. jis prasideda, paskelbus Lietuvos Nepriklausomybę, ir baigiasi pirmąja sovietine okupacija. Siekiant kuo išsamiau išnagrinėti rūpimą problemą, chronologinės ribos praplečiamos, nes tyrimo metu analizuojami 1897 m. pirmojo visuotinio Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenys bei lyginami su 1923 m. Lietuvos Respublikos gyventojų surašymo duomenimis.

Tyrimo objektas – Žagarės valsčiaus gyventojai ir jų tarpusavio santykiai 1918–1940

⁴⁸ Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys., Kaunas, 1925., Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. т. 17, Ковенская губерния, Петербург, 1903.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos II Seimas, Kaunas 1923 – 1926.

m.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Šiame darbe keliamas **tikslas** kaip galima išsamiau išanalizuoti Žagarės daugiakultūriškumą 1918–1940 m.

Tikslui pasiekti formuluojami šie **uždaviniai**:

- Atskleisti daugiakultūriškumo ir pliuralizmo panašumus bei skirtumus.
- Išskirti etninės grupės ir etninės tautos požymius.
- Įvertinti, kaip sienos nustatymas paveikė Žagarės gyventojus.
- Remiantis surašymų duomenimis, nustatyti Šiaurės Lietuvos gyventojų kaitą.
- Išanalizuoti tautinių mažumų gyvenimą reguliavusius dokumentus
- Įvertinti Žagarės muitinės veiklą.
- Ištirti laikraščio „Žagarės balselio“ įtaką vietos gyventojams.
- Atskleisti Žagarės kultūrinio ir politinio gyvenimo peripetijas.
- Išanalizuoti Žagarės gyventojų tarpusavio santykius.

Tyrimo metodai. Darbe buvo naudojamas statistinis, lyginamasis ir istorinis metodas.

Lyginamojo tyrimo metodologinė esmė – tai metodas, grindžiantis teiginius apie objektų, reiškinių panašumus ir skirtumus. Lyginimo metu sugretinami mažiausiai du objektai jų tarpusavio santykio apibrėžimo tikslu. Lyginant nustatomos reiškinių kiekybinės ir kokybinės charakteristikos, konstruojamos analogijos ir klasifikacijos, įvertinamas būties ir pažinimo turinys.

Istorinio yra platus visos prieinamos istoriografinės medžiagos nagrinėjimas ir esant galimybei – pirminių šaltinių naudojimas. Naudojantis šiuo metodu, turi būti nagrinėjama naujausia ir visomis prieinamomis kalbomis išleista literatūra.

Statistinio metodo principas – tarpusavyje susijusių visumos faktų tyrimas. Šis metodas daugiausiai buvo taikomas analizuojant surašymų duomenis bei tiriant draugijų narių sudėtį.

Darbo struktūra. Šį darbą sudaro šeši skyriai, trylika poskyrių, išvados, šaltinių bei literatūros sąrašas, priedai.

Pirmajame skyriuje siekta aptarti daugiakultūriškumą šiuolaikinėje visuomenėje. Ši dalis sudaryta iš trijų poskyrių. Pirmajame nagrinėta daugiakultūriškumo sąvoka bei panašumai ir skirtumai su pliuralizmu. Antrajame poskyryje aprašomos pagrindinės daugiakultūriškumo teorijos, jų atstovai, pateikiamos pagrindinės mintys ir idėjos. Trečiajame poskyryje nagrinėjamos „etninės mažumos“, „etninės grupės“ sąvokos. Bandoma rasti jų panašumus ir skirtumus.

Antrajame skyriuje aptariama pasienio gyvenimo ypatybės Šiaurės Lietuvoje. Šis skyrius sudarytas iš keturių poskyrių. Pirmajame – analizuojama kultūrinio regiono samprata, pateikiami jo apibrėžimai. Antrasis poskyris skirtas tautinėms mažumoms. Čia aptariami įvairūs dokumentai, kurie reglamentavo tautinėms mažumoms politines bei pilietines teises, nagrinėjamas pilietybės įstatymas. Trečiasis poskyris skirtas Lietuvos – Latvijos sienos nustatymo problemai.

Šioje dalyje aptariami ginčai dėl sienų nustatymo, diplomatų derybų peripetijos. Paskutiniajame poskyryje nagrinėja žiniasklaidos pozicijos dėl sienos nustatymo, pateikiamos gyventojų nuomonės.

Trečiajame skyriuje nagrinėjami etniniai – demografiniai pokyčiai 1897 – 1923 m. Šioje dalyje lyginami gyventojų surašymo duomenys. Nagrinėjamas Šiaulių apskrities, Žagarės valsčiaus bei miesto raštingumo lygis, konfesinis, religinis pasiskirstymas, gyventojų skaičiaus kaita.

Ketvirtasis skyrius skirtas Žagarės muitinei. Ši dalis sudaryta iš keturių poskyrių. Pirmasis skirtas Lietuvos – Latvijos muitinių kūrimuisi. Nagrinėjamos muitinių kūrimosi problemos, gyventojų požiūris į jas. Antrajame poskyryje analizuojama Žagarės pereinamojo punkto, vėliau tapusiu savarankiška muitine susikūrimas, darbuotojų kaita. Trečiajame poskyryje nagrinėjamos sienos kirtimo peripetijos, analizuojama statistika, kiek žmonių pereidavo siena, iš kokių valstybių. Paskutiniojo skyriaus dalis skirta kontrabandai. Tiriama kokie buvo jos mastai, sulaikytų prekių dažnumas, skirtos baudos.

Penktajame skyriuje analizuojama Žagarės kultūrinis gyvenimas. Šis skyrius sudarytas iš dviejų dalių. Pirmajame poskyryje nagrinėjamas Žagarės miesto laikraštis, straipsniai, struktūra. Antroje dalyje tiriamos Žagarės miesto ir valsčiaus visuomeninės organizacijos, jų struktūra, tikslai, veikla.

Paskutinis skyrius nagrinėja Žagarės miesto bei valsčiaus gyventojų santykių peripetijas. Šioje dalyje aptariama valsčiaus bei miesto tarybos narių sudėtis. Tiriama Žagarės švietimo įstaigų veikla, progimnazijos darbuotojų tautinė, konfesinė sudėtis, analizuojami tarpusavio gyventojų konfliktai.

Darbas baigiamas išvadomis. Po to pateikiamas šaltinių ir literatūros sąrašas, santraukos anglų bei lietuvių kalbomis, priedai.

1. DAUGIAKULTŪRIŠKUMAS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE

1.1. Pagrindinės daugiakultūriškumo idėjos

Terminas *daugiakultūriškumas* Lietuvoje pradėtas vartoti tik praėjusio šimtmečio paskutiniajame dešimtmetyje ir ,pirmiausia, socialiniuose moksluose. Pradžioje jis taikytas daktaro disertacijose, moksliniuose straipsniuose ir viešuosiuose edukacinio pobūdžio renginiuose⁵⁰. Pirmą kartą Antrojoje Lietuvos Respublikoje šią sąvoką pavartojo išeivijos sociologas bei visuomenės kritikas Vytautas Kavolis Vilniaus universitete 1992 m. gegužės mėn. vykusioje konferencijoje, kurioje skaitė pranešimą „Alternatyvios kultūros krypties sampratos“. Jis multikultūralizmo ar daugiakultūriškumo idėją suvokė, kaip liberalios demokratinės visuomenės bei demokratinės politikos principą. Ši sociologo mintis lieka aktuali ir dabar. Pasak G. Potašenko, „daugiakultūriškumo vartojimas šiuolaikinėje Lietuvoje istoriškai prasidėjo išeivių liberalų pastangomis“. Autoriaus teigimu, šis terminas vartotas šalia artimų „*kultūrų įvairovės*“, „*kultūrų amalgamos*“ sąvokų⁵¹.

Demokratinėse Vakarų valstybėse daugiakultūriškumo (angl. *Multiculturalism*) sąvoka įsitvirtino anksčiau ir jau XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje tarptautiniuose žodynuose pabandyta ją išskleisti, akcentuojant etninės ir kultūrinės įvairovės būseną. Antai, „Webster New World Dictiona-ry“ nusako daugiakultūriškumą kaip praktiką, „<...> kuri akcentuoja lygias visų kultūrinių visuomenės grupių teises tenkinti savo poreikius ir gauti paramą juos tenkinant <...>“⁵². Jau šis trumpas apibrėžimas leidžia suprasti, kad sąvoka *daugiakultūriškumas* turi ne tik aprašomąją, bet ir normatyvinę reikšmę. Tai reiškia, kad ji ne tik fiksuoja kultūrinę visuomenės įvairovę, bet kartu ir įpareigoja ją užtikrinti bei palaikyti.

Remiantis žodynais *multikultūralizmo* sąvoka atspindi, visų pirma, šalių visuomenės daugumos ir kitų kultūrinių grupių skirtumus⁵³. Kadangi minėti skirtumai neretai yra susiję su etniniais, svarbus vaidmuo tenka religijai ir kalbai⁵⁴. Pažymėtina, kad šiandien *multikultūralizmo*

50 Tamošiūnas T., Daugiakultūriškumo kontekstas, *Pabėgėlis daugiakultūriškumo kontekste.*, Sudaryt. Čeponytė Z., Vilnius, 2009, p. 3.

51 Venckevičienė L., *Multikultūralizmas ir Lietuvos švietimo politika.*, Magistro darbas, Mykolo Riomerio universitetas, Vilnius, 2009, p. 20.

52 Tamošiūnas T., Daugiakultūriškumo kontekstas, *Pabėgėlis daugiakultūriškumo kontekste.*, Sudaryt. Čeponytė Z., Vilnius, 2009, p. 3.

53 Bealey F., The Blackwell dictionary of political science, *Grahame & Grahame editorial.*, Brighton, p. 216.

54 Nikifova B., Religijos ribos ir paribys globalizacijos sąlygomis., *Kultūrologija*, 2006, t. 13, p. 270.

terminas labiausiai vartojamas JAV, Jungtinės Karalystės ir Prancūzijos politinėje retorikoje. Tačiau pati sąvoka atsirado tik 1960 m.. Pirmiausia ji siejama su neeuropiečiais emigrantais. Šiandien terminas yra plačiai vartojamas – jis gali išreikšti politinį „prieglobsčio“ suteikimą įvairioms kultūrinėms mažumoms, taip pat susijęs su etniškumu ir rasėmis, tautybe bei religija⁵⁵.

Galima teigti, kad „daugiakultūriškumas paprastai išreiškia idėją, ideologiją ir politiką Vakarų tautinių valstybių, kurios prieš tai turėjo neginčijamą tautinę tapatybę, o XX a. pabaigoje patyrė tautinės valstybės krizę. Remiantis multikultūralizmo ideologija, „<...> visuomenę turėtų sudaryti lygiavertį statusą turinčios skirtingos kultūrinės grupės arba būtų leidžiama jas į ją įtraukti <...>“⁵⁶. Todėl palaipsniui multikultūriškumas virto lygybės kaip skirtumo suvokimu⁵⁷. Tai reiškia, kad ši teorija nepalaiko lygybės, nes ji vertinama kaip „noras padaryti visus vienodus“ ir nebūtinai išreiškia lygiavertiškumą. Manoma, kad skirtingos kultūrinės grupės turėtų turėti lygiavertį statusą, tačiau būtinai išlaikyti kultūrinius skirtumus. Šiuo aspektu multikultūriškumas priešingas monokultūriškumui, nes modernėjančios visuomenės šiandien nebėra unikalios savo kultūra ir istorija, valstybės nebėra kultūriškai homogeniškos, kultūra, kalba ir religija, pamatinės nacionalizmo bendrybės nėra vien tik valstybės sampratos dalys. Anot Bronislovo Kuzminsko, etnis heterogeniškumas Vakarų Europoje rodo, kad šalys daugiau nebegali būti vadinamos tautinėmis valstybėmis, mat, pats žodis tautiškumas naujame kontekste praranda savo prasmę“⁵⁸.

Skirtingų kultūrų nešėjai ir kūrėjai paprastai yra skirtingų tautybių žmonės. Todėl daugiakultūriškumas turi daugiau ar mažiau sąsajų su daugiatautiškumu, daugiaetniškumu, daugiakonfesiškumu. Daugiakultūrės valstybės visuomenė yra ir įvairiu laipsniu daugiatautė, daugiakonfesė visuomenė⁵⁹.

Dažnai teigiama, kad *pliuralizmo* ir *multikultūralizmo (daugiakultūriškumo)* sąvokos išreiškia tą pačią situaciją. Pasak T. H. McLaughlino, nors ir susijusios tarpusavyje šios sąvokos turi skirtingas reikšmes. Autorius teigia, jog „<...>abi sąvokos priklauso liberalios demokratinės visuomenės kontekstui, kur jos parodo ne tik įvairių skirtingumų egzistavimą, bet ir tam tikrą požiūrį, kurio reikėtų laikytis, kalbant apie tai <...>“⁶⁰. Šiuos terminus autorius vadina ne tik „*aprašomaisiais*“, bet ir „*įvertinamaisiais*“⁶¹. Pavyzdžiui, nagrinėjant sąvokas „*pliuralus*“ bei „*pliuralistinis*“, pastebima, kad „*pliuralus*“ turi tik aprašomąją reikšmę. Tuo tarpu *pliuralistinė*

55Venckevičienė L., *Multikultūralizmas ir Lietuvos švietimo politika.*, Magistro darbas, Mykolo Riomerio universitetas, Vilnius, 2009, p. 8.

56 Wieviorka M., *La Différence*, Paris, 2000, p. 82.

57 McLean I., McMillan A., *The Concise Oxford Dictionary of Politics.*, New York, 2003, p. 354.

58 Kuzminskas B., *Tautos tapatumo savimonė. Lietuvių savimonės bruožai.*, Vilnius, 2007, p. 13.

59Kuzminskas B., *Daugiakultūriškumas ir kai kurios tapatumo problemos.*, Logos, 2010, t. 64, p. 43, http://litlogos.eu/L64/Logos_64_042_050_Kuzmickas.pdf, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-02-12.

60 McLaughlin T. *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė*, Kaunas, 1997, p. 48.

61Ten pat..

visuomenė yra tokia, kurioje vyrauja kultūros, etninių grupių, ideologijos, pasaulėžiūros įvairovė⁶². Pasak L. Kuper, „pliuralizmo visuomenės“ turi du aiškinimo būdus. Remiantis pirmąja tradicija, pliuralią visuomenę sudaro skirtingos dalys, kurių tarpusavio santykiams būdinga nelygybė. Remiantis antruoju aiškinimo būdu, kalbama apie pliuralistinę visuomenę, kurioje vyrauja skirtingos, harmoningai integruotos grupės, kuriančios palankias sąlygas stabiliam demokratiniam valdymui šalyje⁶³. Kaip pavyzdį šis autorius nurodo JAV, kur yra įgyvendintas antrasis aiškinimo būdas. *Pliuralizmas* suvokiamas, kaip skirtingų kultūrinių grupių egzistavimo pripažinimas⁶⁴. Pliuralizmo sąvoka priklauso liberalios demokratijos kontekstui, todėl išreiškia tris kryptis: ekonominę, socialinę ir politinę. Pliuralistinėje visuomenėje politinė valdžia yra padalyta, t.y. nei viena kultūrinė grupė neturi aukščiausios valdžios. Demokratijos principai garantuoja pliuralizmą per laisvę jungtis į politinius vienetus ir t.t.⁶⁵. Taigi, šiam terminui būdinga ir politinė reikšmė.

Pastebima, kad pats terminas „*pliuralus*“ nurodo skirtumų egzistavimą, bet ne jų vertę. Skirtingi žmonės gali norėti gyventi tokioje visuomenėje. Kiti gali dėl to apgailestauti, siekti pašalinti vyraujančius skirtumus, juos asimiliuoti. Tuo tarpu sąvoka „*pliuralistinis*“ išreiškia būtinybę vertinti, sveikinti ir skatinti skirtumus. Taigi, vyrauja įvertinamasis šios sąvokos aspektas. *Pliurali visuomenė* – tokia visuomenė, kurioje, sąveikaudamos, viena kitą įtakodamos, gyvena skirtingos etninės grupės. Pastarąsias dažniausiai jungia prekybiniai ryšiai⁶⁶.

T. H. McLaughlin teigimu, „*multikultūriškumas*“ – panašaus įvertinamojo pobūdžio. Būtent todėl „frazė „mes gyvename pliuralistinėje, multikultūrinėje visuomenėje“ yra dviprasmiška⁶⁷, nes įvertinimas pagrįstas etnine ir politine argumentacija. Iš esmės taip yra todėl, kad galime skirtingai interpretuoti šias sąvokas.

Remiantis Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcija, „daugiakultūriškumas – valstybės politikos nuostata, kurios tikslas yra sudaryti palankias sąlygas įvairių kultūrų, religijų ir etninių grupių gyvavimui valstybėje⁶⁸“.

Pastaraisiais metais daugiakultūriškumo sąvoka Lietuvos viešojoje erdvėje, visų pirma, kalbant ir rašant apie kultūrą ir kultūros politiką, tapatybę bei etnines mažumas, vartojama kur kas dažniau, bet toli gražu ne visuotinai. G. Potašenko pastebi, kad, remiantis kultūrų įvairovės principu, bandymai kurti tarpkultūriškumą Lietuvos politikoje dažnai susilaukia kritikos, nes „<...> kai kurie pagal principą *Lietuva – lietuviams* įsivaizdavo Lietuvą kaip nacionalinę, o ne daugiatautę

62 Tamošiūnas T., Daugiakultūriškumo kontekstas, *Pabėgėlis daugiakultūriškumo kontekste.*, Sudaryt. Čeponytė Z., Vilnius, 2009, p. 3.

63 Kuper L., *Plural societies*, 1997, p. 224.

64 Mény Y., Surel Y., *Politique comparée/7 e édition.*, Paris, 2004, p. 14.

65 McLean I., McMillan A., *The Concise Oxford Dictionary of Politic*, New York, 2003, p. 354.

66 Rex J., *The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration*, 1997, p. 208.

67 McLean I., McMillan A. *The Concise Oxford Dictionary of Politic*, New Yor, 2003, p. 355

68 Etninės kultūros plėtros valstybinė programa, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2968&p_d=36730&p_k=1, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 02 03.

valstybę ir kitoms etninėms grupėms priskyre standartinį siaurą tautinės mažumos statusą<...>“⁶⁹.

Apibendrinant galima teigti, kad daugiakultūriškumo sąvoka yra kintanti. Kaitą lemia priimami įvairūs teisės aktai bei politinė situacija.

1.2. Multikultūralizmo teorijos

Multikultūralios visuomenės koncepcija imta nagrinėti XX amžiaus viduryje. 1939 m. švedų mokslininkas Gunnar Myrdal atliko mokslinį darbą, tyrinėdamas rasių (tautų) santykius Jungtinėse Amerikos Valstijose. Darbe mokslininkas nagrinėjo Amerikos visuomenės sandarą, institucijas, struktūras, politiką. Vėliau multikultūralizmo koncepcija tapo ir britų visuomenės tikslu, išreiškiant santykius tarp tautų, akcentuojant „individualių galimybių lygybę“⁷⁰. Šiandien etninių santykių tyrinėjimai Jungtinėje Karalystėje apima šias sritis: nelygybė, diskriminacija, gyvenimo sąlygos, įsidarbinimas, švietimas, problemos susijusios su imigrantais. Pasak J. Rex, vis dažniau yra nagrinėjamos ne tik lygybės problemos, bet ir multikultūralios visuomenės problemos⁷¹.

Taigi, šios teorijos raida atskleidžia, kad, norint suprasti, kas yra multikultūriškumas, svarbu suprasti, kaip šis reiškinys aiškinamas atskiros šalies kontekste. Akivaizdu, jog multikultūralizmo teorija skirtingose šalyse susiduria su skirtingomis nagrinėjamomis problemomis. Tai lemia šalių multikultūralizmo ar tarpkultūrinių santykių suvokimas, istorinė šalių raida. JAV daugiakultūriškumas siejamas su rasių santykiais, odos spalva, regioninių kultūrų skirtumais ir t.t

J. Rex pastebi, kad multikultūralizmas šiandien įgauna kokybiškai kitonišką formą. Jis turi būti suvokiamas ne tik, kaip lygių teisių traktavimas visiems visuomenės nariams, bet ir išreikšti „teisę būti skirtingam“. Tokia teisė reiškia teisę išlaikyti savo kultūrą, identitetą, religiją, kalbą, pažiūras ir t.t. Asimiliacija traktuojama, kaip lygybės ženklas tarp kultūrų, kaip noras „padaryti visus vienodais“⁷². Todėl mokslinėje literatūroje asimiliacija dažniausiai vertinama, kaip neigiamas reiškinys. Šis aspektas itin pastebimas, kalbant apie švietimo sritį.

Nagrinėjant multikultūralizmo dimensijas, išskiriami multikultūrinės visuomenės modeliai, kurie atskiria viešąją ir privačią sritis. Pagal šiuos multikultūrinės visuomenės modelius galima nagrinėti, kokia vienoje ar kitoje valstybėje vykdoma politika.

Pirmasis modelis išskiria visuomenę, kuri yra „unitarinė“ viešojoje srityje, bet skatina

69 Venckevičienė L., Multikultūralizmas ir Lietuvos švietimo politika., Magistro darbas, Mykolo Riomerio universitetas, Vilnius, 2009, p. 14.

70 Rex J. The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration, 1997, p. 205.

71 Ten pat.

72 Ten pat.

įvairovę privačiuose ar bendruomenių reikaluose. Kito modelio visuomenė ir viešajame, ir privačiame sektoriuose reikalauja vieningumo. Taip pat gali egzistuoti tokia visuomenė, kuri skatina įvairovę viešajame ir privačiame sektoriuose. Paskutinis modelis išskiria visuomenę, kurioje egzistuoja įvairovė viešojoje srityje, nepaisant nuomonės, jog išsiskiria ryškus kultūrinės praktikos vieningumas tarp kelių etninių grupių⁷³.

Šiandieninį multikultūralizmo teorijos idealą išreiškia pirmasis multikultūrinės visuomenės modelis. Remiantis juo, multikultūralizmas derinamas su lygiomis galimybėmis. Vyraujantis balansas tarp viešojo ir privataus gyvenimo leidžia išlaikyti „*teisę būti skirtingam*“⁷⁴. Pasak J. Rexo, antrasis modelis reprezentuoja prancūziškąjį etninių grupių asimiliacijos idealą. Trečiasis modelis būdingas visoms kolonializmo (postkolonializmo) formoms, pavyzdžiui Šiaurės Afrikai. Ketvirtasis modelis egzistavo Pietų Amerikoje iki pilietinių teisių programos įgyvendinimo. Vadovaujantis minėtais multikultūrinės visuomenės suvokimo modeliais, teoriškai Lietuvą galima priskirti pirmajam modeliui⁷⁵.

Nagrinėdamas multikultūrinės visuomenės koncepciją įvairiausiai sociologiniais požiūriais, J. Rex pastebi, kad svarbią vietą čia taip pat užima pilietinės visuomenės susiformavimas. Pasak autoriaus, pilietinės visuomenės, t.y. abstrakčios viešosios moralės teisės ir religijos, susikūrimas nereiškia „*liaudies*“ moralės, kultūros išnykimo. Pilietinė visuomenė nėra priešprieša ar kliūtis gyvuoti įvairioms kultūroms, kaip dažnai yra manoma. Šiandien jos turi kitokias funkcijas, tai suvienija žmones skirtingose visuomenėse⁷⁶. Taigi, moderniam pasaulyje multikultūralizmas turi apimti: vienos kultūros ir pavienės grupės individų teises vadovauti viešojoje srityje ir įvairovę skirtingų kultūrų privačiame bendruomenių gyvenime.

Multikultūralizmo teorijoje pagrindinį vaidmenį atlieka viešojo sektoriaus nagrinėjimas, nes šis geriausiai atskleidžia ir parodo įvairių etninių grupių integraciją arba reintegraciją. Pagrindinės viešojo sektoriaus institucijų sritys – teisinė, politinė bei ekonominė.

Pirmiausia, teisinė sritis tai – įvairūs įstatymai. Pagal šią teoriją, įstatymai nustato kiekvieno individo teises ir teisinius būdus, pagal kuriuos jis gali integruotis į visuomenę. Pliuralioje visuomenėje skirtingos žmonių grupės ar kategorijos skirtingai integruojamos⁷⁷. Pagal multikultūralizmo visuomenės idealą deklaruotinos visų individų vienodo integravimo galimybės bei lygybė prieš įstatymą.

Kalbant apie politinę sritį, teigiama, kad pliuralioje visuomenėje skirtingos grupės turi

73 McLaughlin T. Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė. Kaunas: Technologija, 1997, p. 208.

74 Venckevičienė L., Multikultūralizmas ir Lietuvos švietimo politika., Magistro darbas, Mykolo Riomerio universitetas, Vilnius, 2009, p. 16.

75 Ten pat.

76 Rex J. The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration, 1997, p. 210.

77 Ten pat.

skirtingą politinę galią. Tobuloje multikultūralioje visuomenėje manoma, jog kiekvienas individas ar individų grupė turi vienodas politines galias, kurios pasireiškia balsavimu ir kitais būdais. Multikultūralizmo koncepcija pabrėžia individų dalyvavimą politikos sistemoje, kaip idealaus multikultūralizmo bruožą.

Kita – ekonominė – sritis labiausiai siejama su rinka. Teisinga konkurencija ir derybos lemia „sąžiningus“ multikultūrinius procesus. Multikultūralizmo teorija nusako lygiavertį, teisingą visuomenės narių dalyvavimą ekonominiuose reikaluose. Multikultūralioje visuomenėje etninės grupės turi būti vienodai integruotos *de jure* ir *de facto* prasmėmis.

Atskirą viešojo sektoriaus dalį sudaro švietimo įstaigos arba švietimo sektorius, kuris multikultūralizmo koncepcijoje taip pat išskiriamas. Pagal J. Rexą, švietimo sistema atlieka tris pagrindines funkcijas: individai atrenkami pagal gabumus, perteikiami įgūdžiai reikalingi darbui bei perteikiamos moralinės vertybės⁷⁸. Būtent, kalbant apie moralines vertybes, kyla daugiausia diskusijų. Galime išskirti pagrindines moralinių vertybių problemas, kurios, nors ir priklauso privačiai sričiai, dažnai per švietimą peržengia į viešąjį sektorių: religijos, kalbos, šeimos modelio ir kitas.

Kitas, nemažiau svarbus multikultūralizmo teorijos klausimas susijęs su kalba. Kiekviena kalba yra kultūros dalis ir vienas iš svarbiausių jos perteikimo būdų. Pagrindinis nesutarimas – individai, mokydami tėvų kalba, vėliau sunkiau integruojasi visuomenėje, o – valstybine kalba lengviau asimiliuojasi⁷⁹. Be abejonės, ši multikultūralizmo teorijos prielaida diskutuotina. Ne visuomet kalbos barjeras turi reikšti nesugebėjimą integruotis, kaip ir mokymasis valstybine kalba – asimiliavimą. Tačiau turime pabrėžti, kad tokios tendencijos matomos ir apie jas būtina kalbėti.

Kaip ir kiekviena kita, taip ir multikultūralizmo teorija turi savo šalininkus bei skeptikus. A. Degutis straipsnyje „Multikultūralizmo inversijos“⁸⁰, nagrinėdamas diskriminavimo ir tolerancijos pasekmes, tvirtina, jog multikultūralizmas šiandien neįmanomas be dvigubų standartų, be teisinės piliečių diskriminacijos. Autorius teigia, kad multikultūralizmas siekia pasaulį padaryti plokščią ir vientisą, išardyti visas natūralias ribas, tradicinius papročius. Šia prasme tai yra tam tikra vyraujančio etnos agresija, diskriminacija visos tradicinės Vakarų kultūros atžvilgiu: „<...> tolerancija ir atvirumas „kitam“ – aukščiausioji dorybė, kurią jis išpažįsta – iš tikrųjų yra netolerancija tam, kas „sava“ <...>“⁸¹. Negalima nesutikti su šio autoriaus pastebėjimais. Tačiau reikia pabrėžti, kad, kaip ir kiekvienoje teorijoje, multikultūralizmas – ne išimtis. Ne visos jo idėjos pritaikomos praktiškai, nes kiekvienos šalies situacija bei patirtis – skirtinga. Kita vertus, negalima nekreipti dėmesio į šiuolaikines tendencijas, globalizacijos procesus, kurie „<...> pasaulį paverčia

78 Rex J. The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration, 1997, p. 210.

79 Nikifova B., Religijos ribos ir paribys globalizacijos sąlygomis., *Kultūrologija*, 2006, t. 13, p. 273.

80 Degutis A., Multikultūralizmo inversijos, *Lietuva globalėjančiame pasaulyje*, Vilnius, 2006, p. 182.

81 Tomlinson H., *Globalizacija ir kultūra*, Vilnius, 2002, p. 20.

viena vieta <...>⁸². Todėl iš dalies multikultūralizmas yra natūralus procesas.

Globalizacija yra vis didėjanti gyvenimo sluoksnių sąveika, o pasaulis kaip viena vieta reiškia šių gyvenimo formų pokytį, kai jos vis labiau susiduria viena su kita ir vis labiau verčiamos atsižvelgti viena į kitą⁸³. Šia prasme supratimas apie atsirandančią globalinę visuomenę yra svarbus, nes ir integraciniai procesai šalyse natūraliai susiduria su socialiniais bei kultūriniais skirtumais. Dėl šių procesų atsiranda noras sąmoningai ginti tradicijas, įsitikinimus, papročius, religiniam fundamentalizmui būdingą kultūrinį protekcionizmą. Tačiau, pasak Z. Baumano, „<...>būti lokaliajam globalizuotame pasaulyje yra socialinio atskirtumo ir nuosmukio ženklas <...>“⁸⁴. Vadinasi, „<...> norėdami suprasti vietinę patirtį, ją turime iškelti į vieno pasaulio akiratį, o vietinę veiklą ir gyvenimo būdą vis labiau reikia nagrinėti bei vertinti globalinių pasekmių atžvilgiu <...>“⁸⁵. Šia prasme multikultūralizmo reiškinys yra artimas, nes tai – galima globalizacijos procesų pasekmė.

Apibendrinant išsakytas mintis, galima teigti, jog multikultūralizmo teorijos idėjos turi būti atskirtos nuo pliuralios ir pliuralistinės visuomenės supratimo, multikultūralioje visuomenėje turime skirti viešą bei privačią sritis. Beje, viešąją sritį sudaro teisė, politika ir ekonomika, taip pat prie jos priskiriamas švietimas, kuris perteikia įgūdžius ir visuomenės kultūrą. Tuo tarpu socializacija bei religiniai įsitikinimai turi likti privačios srities dalimis.

1.3. Etninė grupė, etninė mažuma. Sąvokų panašumai ir skirtumai

Pastaraisiais dešimtmečiais įvairiuose moksluose paplito etniškumo terminas. Kai kuriais atvejais etniškumas yra lietuvių, rusų ir daugelio kitų Rytų Europos kalbų sąvokos „tautybė“ atitikmuo.

„Etniškumo“ terminas (kildinamas iš graikų k. ethnos) dažniausiai nurodo tapatybę. Etniškumo sąvoka neišvengė ideologinio panaudojimo. Etnologų ir etnografų registruojami etniniai ypatumai kartais būdavo naudojami grupių skirtumams įtvirtinti. Politinis etninių ypatumų instrumentalizavimas, siekis atsiriboti arba solidarizuoti tam tikrą grupę bent jau Rytų Europoje dažniau vyko, vartojant su tauta ir tautybe susijusią terminiją. Tačiau tariamai moksliskai objektyvių etniškumo kriterijų naudojimas politinėse pertvarkose bei etniniuose valymuose Rytų Europoje išties verčia šiuos svarstymus išsakyti, prieš pereinant prie tiesioginio dėstymo. Nepaisant to, išliekantis aktyvus mokslinis diskursas, kurio neatskiriamą dalis yra ne tik dėmesys etniniams

82 Tomlinson H., *Globalizacija ir kultūra*, Vilnius, 2002, p. 20.

83 Ten pat, p. 21.

84 Bauman Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*, Vilnius, 2002, p. 9.

85 Tomlinson H., *Globalizacija ir kultūra*, Vilnius, 2002, p. 22.

reiškiniams, bet ir kritinis santykis su juos įvardijančiais terminais bei populiariais aiškinimais, leidžia etniškumo sąvokai išlikti tinkamu tyrimo instrumentu⁸⁶.

Pastarųjų dešimtmečių diskusijose įsitvirtino bendro pobūdžio nuomonė, prisipažįstanti, kad etniškumas – tai daugelio dimensijų reiškinys, susijęs su socialiniu kontekstu, kuris daro įtaką etniškumo raiškai ar net konstruoja patį etniškumą. Nebūtinai etniškumas egzistuoja tik tuomet, kai egzistuoja aiškiai apibrėžtos grupės, kurių narius sieja nuolatiniai įvairūs ryšiai. Etniškumas pasireiškia ir kitais būdais. Mėginami atsižvelgti į skirtingo stiprumo ryšius, galinčius būti etniškumo išraiška, galima pasinaudoti skirtimi tarp etninės kategorijos, etninių ryšių tinklo ir etninės bendruomenės⁸⁷.

Etninė kategorija – tai socialinės klasifikacijos dalis. Kategorijos visada pasižymi tuo, kad išryškina kontrastus. Dėka to galima atskirti jai priskirtinus narius ir pašaliečius. Jos gali atlikti savo funkciją – padėti klasifikuoti aplinkiniame pasaulyje sutinkamus žmones. Tačiau visai nebūtina, kad vienai kategorijai priklausančius žmones sietų asmeniniai ryšiai. Etninių ryšių tinklą gali sudaryti daug decentralizuotų ryšių, siejančių tam tikrai etninei kategorijai priklausančius žmones. Etniškumas pasitarnauja kaip kanalas, kuriuo cirkuliuoja informacija, tarpusavio pagalba ir pan. Etninė bendruomenė – tai jau stabilesnis darinys, grupė, kurios narius sieja pastovesni bei įvairiausiai ryšiai. Atsižvelgiant į skirtingą etniškumo raišką, galima suvokti, kad vietoje vienos tvirtos sąvokos „etninė grupė“ skiria skirtinga pačios „grupės“ reikšmė. Pabrėžtina, kad ta pati etninė kategorija arba „norminali tapatybė“, gali turėti skirtingą reikšmę skirtingų individų gyvenimuose⁸⁸. Praktinę reikšmę ir apčiuopiamus padarinius turi „realioji tapatybė“ – tai, kaip intensyviai individai atsižvelgia į su jais siejamą etninę kategoriją, ir tai, koku laipsniu atsižvelgia į ją, konstruodami bei interpretuodami savo planus ir poelgius. Aiškinantis adaptacijos raidą, svarbu įvertinti, kaip ir kada žmonės naudojami tautybe, suvokdami savo bei kitų sėkmes ir nesėkmes⁸⁹.

Etniškumo sąvoka leidžia analizuoti ar lyginti įvairius etninius reiškinius, fiksuoti identifikacijų ir jų raiškos įvairovę, netelpančią nusistovėjusiuose tautybių klasifikacijos rėmuose. Paradoksalu, bet tam tikras sąvokos neapibrėžtumas tampa jos pranašumu. Etniškumo sąvoka tampa išėities tašku, stebint naujai atsirandančias ir etninėmis laikomas tapatybes (Rusijoje – „atbundantys“ skitai, Lietuvoje – „atgimstantys“ prūsai). Kita vertus, etniškumu galima įvardyti tai, kas tarpusavyje sieja tik dalį vienos tautybės žmonių.

Etniškumo sąvoka leidžia aptarti skirtingas vienos tautybės grupes. T. Parsonsas atkreipė dėmesį į du bruožus:

⁸⁶ Kasatkina N., *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*, Kaunas, 1999, p. 25.

⁸⁷ Kasatkina N., Leončikas T., *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga.*, Vilnius, 2003, p. 17.

⁸⁸ Čepaitienė A., *Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta*, Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos, 2001, Nr. 1, p. 169.

⁸⁹ Kasatkina N., *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*, Kaunas, 1999, p. 25.

- 1) grupinės tapatybės idėja bei žmonių organizavimas į skirtingas grupes;
- 2) solidarumo bei lojalumo jausmas, vienijantis tų grupių žmones.

Vėliau vis daugiau dėmesio sulaukė atskiroms grupėms būdingi skiriamieji bruožai. F. Bartas išryškino etninių ribų reikšmę ir suskirstė etninių grupių skiriamuosius bruožus į tam tikrus tipus:

- 1) Biologiniai. Grupei būdingas biologinis tęstinumas, t.y. apskritai jos nariai priklauso vienam bendram genetiniam fondui, kurį ilgainiui reprodukuoja;
- 2) Kultūriniai. Grupės nariams būdingos bendros pagrindinės vertybės, pasireiškiančios vienodomis kultūrinėmis formomis;
- 3) Kalbiniai. Grupė – tai komunikacijos ir kontaktų laukas, tad nariams lengviau bendrauti tarpusavyje negu su kitų grupių nariais;
- 4) Struktūriniai. Grupės nariai savo tarpusavio santykius tvarko savitai, kitaip nei kiti žmonės. Narystė grupėje yra suvokiama pačių narių ir identifikuojama aplinkinių kaip tam tikra kategorija, kitokia, nei kitos tos pačios rūšies kategorijos⁹⁰.

Paskutinioji bruožų grupė nurodo socialinių santykių svarbą etniškumui: etninė grupė gali apibrėžti save, tik remdamasi kontaktais ir lygindamasi su kitomis grupėmis, kurias jos nariai laiko kitokiomis. Struktūrinis aspektas taip pat numato aplinkos reakciją, išorinio pasaulio požiūrį, nes etniškumas pasireiškia ne tik grupės viduje, bet sukelia ir tam tikrą išorinio pasaulio reakciją. Savęs laikymas tam tikros grupės nariu bei kitų atliekamas priskyrimas – logiškai skirtingi veiksmai, saviidentifikacijai nebūtinai išoriniai „objektyvūs“ požymiai⁹¹. Nemažai tyrinėtojų remiasi šia skirtimi ir saviidentifikaciją laiko šiuolaikinėje visuomenėje etniškumą lemiančiu veiksmu. Subjektyvusis etniškumo kriterijus taip pat reiškia, kad žmonės vienai ir tai pačiai grupei gali priklausyti dėl skirtingų priežasčių: kilmės, gyvenamosios vietos, religinių ar politinių įsitikinimų, karjeros sumetimų, šeimos ryšių ir t.t..

Nereikia atmesti galimybės, kad kai kurie etninės grupės nariai jais tapo dėl sąmoningo pasirinkimo ir savanoriško apsisprendimo, tačiau dauguma nariais yra tiesiog dėl kilmės. Antropologai, etnologai, siekiantys platesnių palyginimų pasauliniame kontekste, etniškumą ir etninę grupę labiau linkę traktuoti jų „pirmykšte“ prasme, t.y. remtis bendros kilmės suvokimu (dar Weberis siūlė „<...> etnine grupe vadinti tas žmonių grupes, kurios puoselėja tikėjimą bendra kilme <...>“⁹²). Tikėjimas bendra kilme – svarbus grupių formavimuisi bei išlikimui, nepaisant mitologizacijos ir nepagrįstumo elementų. Kritiškas mitų dekonstravimas tapo viena iš tyrimo sričių. Tačiau verta paminėti, kad, plėtojantis nacionalizmo studijoms, mokslininkai ilgainiui ėmė susilaikyti nuo radikalios primordializmo kritikos ir, aptardami etninių grupių ar tautų raidą, pradėjo

90 Kasatkina N., Leončikas T., Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga., Vilnius, 2003, p. 21.

91 Ten pat.

92 Kasatkina N., Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje, Kaunas, 1999, p. 25.

derinti situacinių bei prigimtinių veiksnių analizę. Tai bene kryptingiausiai derino A. D. Smithas, pateikęs kompromisinę etninės grupės sampratą: „<...> Etninę grupę galima iš tikrųjų naudingai apibrėžti kaip kokią nors socialinę grupę, kurios nariai yra bendros kilmės, turi bendrą istoriją ir kultūrą bei tarpusavio solidarumo jausmus, išskiriančius juos iš kitų grupių. Įprastas etninių grupių požiūris paremtas jų narių įsitikinimu, kad jų bendruomenė – tai pasaulio centras ir vienintelis teisingumo kriterijus <...>“⁹³.

Įvairiuose tarptautinės teisės aktuose vartojamas terminas „etninės mažumos“. Tačiau daugelyje jų nepateikiama konkretaus apibrėžimo. Be to, dokumentuose vartojamos sąvokos „tautinės mažumos“, „etninės, religinės arba kalbinės mažumos“, „tautinė ar rasinė kilmė“. Būta įvairių mėginimų tą apibrėžimą suformuluoti, bet visiems priimtino varianto dar nėra⁹⁴.

Europoje su „tautinės mažumos“ kategorija paprastai siejami du principai: 1) ryšys su šalies teritorija; 2) pilietybė. Europoje ryšys su gyvenama teritorija stiprus ne tik „pagrindinėms tautoms“, bet ir įvairioms toje pačioje valstybėje gyvenančioms etninėms grupėms. Tautinės mažumos sąvoka paprastai nurodo grupę, kurios protėviai nuo neatmenamų laikų jau gyveno toje pačioje teritorijoje, bet dėl sienų kaitos tapo politiškai pavaldi kitos dominuojančios etninės grupės politiniam vienetui. Galima sutikti, kad „etninė mažuma“ yra platesnė sąvoka, o „tautinė mažuma“ – tam tikra jos forma⁹⁵.

Plačiai vartojami terminai „daugumos grupė“ ar „mažumos grupė“ sociologijoje ne tik nusako visuomenės grupę, turinčią didesnių nei kitos privilegijų ir išteklių. Etninės grupės gali skirtis politinė galia, ekonominėmis galimybėmis ar kultūros prestižu. Kultūrinio pobūdžio privilegijomis paprastai naudojasi titulinės tautos: jų gimtoji kalba bei kultūra įgauna valstybinės kalbos ir kultūros statusą. Šis statusas paprastai būna vienas svarbiausių nepriklausomos nacionalinės valstybės kūrimo tikslų. Faktas, jog grupės turi nevienodų galimybių siekti socialinių gėrybių arba kultūros plėtojimo, leidžia kalbėti apie etninę stratifikaciją. Kai kuriose visuomenėse rasinė ar etninė kilmė gali tapti vyraujančiu grupės socialinės padėties rodikliu⁹⁶.

Etninė grupė, atsidūrusi nelygioje padėtyje palyginti su kitomis etninėmis grupėmis arba tapusi diskriminacijos objektu ir nepajėgianti jos įveikti, tampa etnine mažuma. Nepaisant formalių lygybės kriterijų, didelę reikšmę turi subjektyvi mažumos narių savijauta bei situacijos suvokimas. Šiam suvokimui svarbios ne tik formalios teisės, bet ir grupės kolektyvinė patirtis, tiesioginė bei simbolinė sąveika su daugumos nariais ir daugumos nuostatos⁹⁷.

93 Smith A., Nacionalizmas XX amžiuje, Vilnius, 1994, p. 121.

94 Kuzminskas B., *Daugiakultūriškumas ir kai kurios tapatumo problemos.*, Logos, 2010, t. 64, p. 43, http://litlogos.eu/L64/Logos_64_042_050_Kuzmickas.pdf, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-02-12.

95 Gellner E., Tautos ir nacionalizmas, Vilnius, 1996, p. 94.

96 Kasatkina N., Leončikas T., Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga., Vilnius, 2003, p. 21

97 Ten pat.

Nors šiuolaikinėse Vakarų visuomenėse vyrauja demokratiniai principai, dominuojančiose grupėse į etnines mažumas išlieka skirtingi požiūriai. R. Mertonas išskyrė keturis nuostatų tipus:

1) „visada geranoriški“ (dominuojančios grupės nariai vengia diskriminacijos netgi tais atvejais, kai jiems asmeniškai tai nenaudinga);

2) „geranoriški tik palankiomis sąlygomis“ (mažumų atžvilgiu geranoriški ir nejaučia priešiško, tačiau, jei mažumų reikalavimai bei teisės kelia grėsmę daugumos interesams, saugumui, visuomeniniam ar kultūriniam statusui, jie protestuoja ir palaiko diskriminacinę politiką);

3) „tykūs [diskriminacijos] šalininkai“ (savo nuostatų neišreiškia dėl teisinių apribojimų, viešosios nuomonės ar finansinių sumetimų);

4) „aktyvūs fanatikai“ (savo nepakantumą išreiškia veiksmais). Deja, dabartinėse demokratinėse visuomenėse pastebimi R. Mertono aprašyti diskriminacinių nuostatų tipai – pasyvus diskriminacijos toleravimas arba veiksmais išreiškiamas nepakantumas⁹⁸.

Mažumos nariai ir jų grupės gali skirtingai reaguoti į iš daugumos patiriamą neigiamą nuostatą ar diskriminaciją. R. Rose'o nuomone, norint suprasti mažumų reakciją, reikia atsakyti į tokius du klausimus: 1) ar mažumos nariai sutinka ar priima, ar atmeta dominuojančios grupės sukuriamą požiūrį į savo grupę, kaip į pavaldžią? 2) ar mažumos nariai pasirengę atlikti tą vaidmenį, kurį jiems dominuojanti grupė priskiria – pavaldžių ar net pažemintų vaidmenį? Pagal tai R. Rose'as apibūdina keturis mažumų reakcijos į diskriminaciją tipus: „<...> Nuolankumas pasireiškia tuomet, kai mažumos nariai sutinka su savo pavaldumo statusu, nors tokie paklusnumo motyvai gali būti įvairūs. Dalis mažumos narių gali laikyti tokį prisitaikymą neišvengiamybe, tiesiog tokia savo grupės egzistavimo forma arba būtina sąlyga, kad išliktų. Kitiems tai gali būti tiesiog konformizmas. Pabėgimo atveju mažumos nariai sutinka su daugumos primetamu žemesniu statusu tai grupei, iš kurios jie kilę, tačiau patys neigia savo tapatumą su šia grupe. Tokie individai šalinasi savo grupės, mėgina iš jos „pabėgti“. Paprastai tokie individai sutinka su neigiamu požiūriu į savo grupę ir stengiasi patekti į dominuojančią visuomenės dalį. Toks perėjimas lengvesnis tiems, kuriems nebūdingi išskirtiniai rasiniai ar etniniai požymiai arba tiems, kurie sugeba juos gerai užmaskuoti. Kai mažumos nariai nesutinka su neigiamu požiūriu arba žemu visuomeniniu statusu, kurį jiems primeta, jie gali nebėgti iš savo grupės, o vengti kontaktų su jų atžvilgiu negeranoriška grupe ir nuo jos atsiriboti (atsiribojimas). Jei mažumos nariai nesutinka su jiems priskirta padėtimi, bet nevengia kontakto, o priešingai, siekia lygiateisiškumo, jų reakciją galima vadinti integracine <...>“⁹⁹.

⁹⁸ Smith A., Nacionalizmas XX amžiuje, Vilnius, 1994, p. 121.

⁹⁹ Kasatkina N., Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje, Kaunas, 1999, p. 98.

Taigi, etninės mažumos ne kiekvienu atveju yra bendruomenės, kurių nariai jaučia tvirtus tarpusavio ryšius. Tuomet, kai atskiri etninės mažumos individai suvokia savo subordinuotos padėties bendrumą ir nori išlaikyti savo kultūrinį tapatumą, atsiranda diasporos užuomazga.

2. PASIENIO GYVENIMO YPATYBĖS ŠIAURĖS LIETUVOJE

2.1. Kultūrinio regiono samprata

Kultūros sąvoka – labai plati. Ji apima mokslą, filosofiją, literatūrą, meną, religiją ir kitas sritis. Kultūra – daugiareikšmis reiškinys, nes, keičiantis kultūrą lemiantiems faktoriams, keičiasi kultūros turinys. Įvairių tautų kultūros nuolatos tarpusavyje sąveikauja, praturtindamos vienas kitą. Taip formuojasi visuotinė kultūra, į kurią įeina visų tautų autonominės kultūros. Tačiau kiekvienas individas bendrauja konkrečia kalba, yra veikiamas savo aplinkos. Kaip teigia B. Genzelis, toks žmogus priklauso nacionalinei kultūrai¹⁰⁰.

Dažnai vienoje valstybėje ar pasienyje gali atsirasti kultūriniai regionai. Kultūrinis regionas – tai geografinis teritorinis vienetas pasižymintis gyventojams, jų gyvenimo būdui būdingų kultūrinių bruožų ir kultūrinio kraštovaizdžio ypatumais. Kultūriniai regionai gali būti išskiriami pagal vieną, kelis kultūrinius bruožus ar jų kompleksus: etninę ir kalbinę sudėtį, religinę sudėtį, etninės, subetninės ar regioninės savimonės raišką, tarminius požymius, gyvenimo būdo, pasaulėžiūros, tradicijų ir papročių, materialinės kultūros ir tradicinių verslų, socialinės organizacijos, demografinio elgesio ypatybes ir kt.¹⁰¹. Tuo tarpu A. Ragauskienė teigia, kad kultūrinio regiono pagrindas yra etnokultūra¹⁰².

Pagrindiniai kultūrinių regionų tipai yra trys: formalieji, funkciniai, vernakulariniai. Tačiau kultūriniam regionavimui dažniausiai naudojami formalieji kultūriniai regionai, kurie išskiriami pagal vieno ar kito kultūros bruožo, elemento paplitimą. Paprasčiausias formalus kultūrinis regionas išskiriamas pagal vieną gyventojų kultūrinį požymį, vieno kultūrinio elemento paplitimą. Tačiau galima išskirti formaliuosius regionus ir pagal tam tikrų susijusių kultūrinių bruožų ar elementų kompleksą. Kai kurie kultūriniai bruožai (gyventojų tautybė, kalba, religija) savo prigimtimi yra kompleksiški arba kultūrą formuojantys, apimantys daugelį kultūrinių elementų. Todėl tautybės, kalbos arba religijos paplitimo pagrindu išskirti formalūs kultūriniai regionai pagal savo pobūdį yra vieni kompleksiausių. Teritoriniu atžvilgiu dažnai aiškiai išsiskiria kultūrinio regiono branduolys ir teritorija, kurioje kultūriniai požymiai dominuoja arba yra

100 Genzelis B., *Kultūrų sąveika*, Vilnius, 1989, p. 27.

101 Daugirdas V., *Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje*, Acta universitatis Saulensis, 2012, t. 12, p. 333, http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1822-7309.N_14.PG_334-357/DS.002.0.01.ARTIC, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-18.

102 Ragauskienė A., *Kultūrinio regiono samprata*, Tautosakos darbai, 2012, t. 43, p. 109, http://www.ilti.lt/failai/10_Ragauskaites.pdf, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-18.

labiausiai paplitę. Tokios sritys, kur kultūriniai požymiai dar aptinkami, bet jau nebevyrauja, vadinamos periferinėmis, o nuo pagrindinio arealo atitrūkusios nedidelės kultūrinio požymio paplitimo salos jau gali būti ir nepriskiriamos kultūriniam regionui¹⁰³. Remiantis šiuo apibūdinimu M. Bartašius nagrinėja Žiemgalos kultūrinį regioną. Jis išskiria keturių centrų rangus pagal jų organizuojančią reikšmę funkcinėje regiono struktūroje ir gyventojų sąmonėje:

I rango centrai – tai Lietuvos Žiemgalai atstovaujantys ir visą regioną organizuojantys centrai tiek gyventojų sąmonėje, tiek dabartinėje teritorijos funkcinėje organizacijoje. Šiai grupei priklausytų Joniškis ir Pakruojis;

II rango centrai – istorijos raidoje susiformavę funkciškai svarbūs ir gyventojų sąmonėje organizacinę reikšmę turintys centrai: Žagarė ir Žeimelis.

III rango centrai – praeityje turėję organizacinę reikšmę teritorijoje, nestipriai išsiskiriantys regionine savimone: Joniškėlis, Linkuva, Pasvalys, Pamūšis ir Vaškai;

IV rango centrai – kitos svarbesnės (ar istorinės reikšmės) gyvenvietės¹⁰⁴.

Rangų centrų gyvenviečių padėtis gali kisti priklausomai nuo to, koks yra nagrinėjamas istorinis laikotarpis. Antai tarpukariu Žagarę būtų galima priskirti I kategorijai dėl tuo metu didelės kultūrinės veiklos, miesto reikšmės visai Šiaurės Lietuvai.

Apibendrinant galima teigti, kad kultūrinis regionas yra įtakojamas geografinės padėties, kalbos, papročių. Vienoje valstybėje gali būti ne vienas kultūrinis regionas.

2.2. Tautinių mažumų atspindžiai pagrindiniuose šalies juridiniuose dokumentuose

Po Pirmojo pasaulinio karo atsikurianti Lietuvos valstybė anksti pripažino tautinių mažumų teises. Tai sąlygojo istorinės prielaidos. Lietuvoje etninės ir religinės mažumos naudojosi kultūrine autonomija jau XIV–XVII a. Vėliau patys lietuviai, tapę tautine mažuma Rusijos imperijoje, tautinio atgimimo laikotarpiu grūdinosi kovoje su tautine, religine, kultūrine ir ekonomine priespauda. Suprasdama laisvės kainą, atsikurianti Lietuva nesistengė nutautinti savo mažumų, bet siekė vienybės ir suteikė joms autonomiją.

Be šių valstybės vidaus prielaidų, sąlygojusių autonomijos tautinėms mažumoms suteikimą, minėtinas ir išorinis impulsas – Lietuva, siekdama tarptautinio pripažinimo bei narystės Tautų Sąjungoje, turėjo 1922 m. gegužės 12 d. deklaracija prisiimti pasižadėjimus dėl rasinių,

¹⁰³ Cosgrove D., Culture Area, *The Dictionary of Human Geography*, Oksfordas, 2009, p.117-118.

¹⁰⁴ Bartašius M., Lietuvos Žiemgalos kultūrinis regionas., *Žiemgala*, 2012, Nr.1, <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20121/lietuvos-ziemgalos-kulturinis-regionas>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05- 29.

tikybinių ir etninių mažumų apsaugos¹⁰⁵.

1922 m. Konstitucija tautinių mažumų teisėms skyrė atskirą (VII) skirsnį¹⁰⁶. Reikėtų išskirti keletą pagrindinių aspektų. Tai – personalinė autonomija, pagal kurią bet kuris Lietuvoje gyvenantis pilietis galėjo pareikšti priklausą tam tikrai tautinei mažumai ir rinktis tos mažumos atstovaujamas institucijas. Antras aspektas – tautinės mažumos buvo skatinamos organizuotis, nes susiorganizavus buvo suteikiamos viešosios teisės, subjekto statusas ir teisė apmokestinti savo narius bei teisė gauti savo kultūros reikalams lėšų iš valstybės ar savivaldybės biudžeto¹⁰⁷.

Atkurdamą valstybingumą Lietuva dėl suvaržytų išsimokslinimo galimybių carizmo laikotarpiu iš pradžių turėjo negausų savo vadovaujantį elitą, kurio negalėjo užtekti net visoms vietoms valstybės aparate užimti. Kaip prisimena Rapolas Skipitis, atsikuriančiai valstybei „<...> labai trūko raštingų inteligentų visose valdžios įstaigose <...>“¹⁰⁸. Ši situacija, pasak V. S. Vardžio, teikė daug galimybių tautinėms mažumoms ar net užsieniečiams. 1923 m. lietuvių buvo 89%, o tarp valstybės tarnautojų tesudarė 63%. Gausiausiai atstovaujama tautinė mažuma buvo žydai – 20,4%, o tai daugiau nei dvigubai viršijo jų dalį visų gyventojų skaičiuje. Lietuvos nepriklausomo gyvenimo pradžioje tautinių mažumų atstovai, net ir dirbę valstybės tarnyboje, labai silpnai temokėjo lietuvių kalbą. Tai būtų galima traktuoti, kaip tarpukario Lietuvos ir lietuvių visuomenės internacionalinių bruožų pasirinkimą¹⁰⁹.

Tokia padėtis mažumų atžvilgiu truko neilgai. Tam dalinai įtakos turėjo psichologinis momentas, kurį sąlygojo pačių tautinių mažumų laikysena. R. Skripitis atsiminimuose aprašo, kaip gausiausia tautinė mažuma – žydai, išskyrus pažangiuosius žydus inteligentus, buvo įpratę žiūrėti į lietuvius kaip į kaimiečius, prasčiokus: „<...> nesimokė ir nevartojo šių prasčiokų kalbos, buvo abejingi ne tik lietuvių tautos, bet ir Lietuvos valstybės reikalams. Dėl daugumos žydų tokių pažiūros į lietuvių tautą, jos kalbą ir valstybę lietuvių palankumas žydams buvo kiek atvėšęs <...>“¹¹⁰.

Autoritarinės politinės sistemos raida palietė ir tautines mažumas. Veikusi parlamentinė demokratija teikė joms optimalias atstovavimo bei savo teisių gynimo galimybes. Paleidus trečiąjį seimą ir neorganizuojant naujų seimo rinkimų, tautinės mažumos nebeteko atstovavimo galimybių. Žydų, vokiečių ir lenkų mažumos politiniame gyvenime aktyviai dalyvavo per savo politines partijas. Autoritarinio valdymo metais jos, kaip ir kitos politinės partijos, buvo uždraustos.

Ekonominės tautinių mažumų galimybės susilpnėjo dėl nacionalinės autoritarinio režimo politikos. Tačiau V. S. Vardys teigia, kad švietimo ir kultūros sritys autoritariniu laikotarpiu liko

105 Ruželytė O., *Žmogaus teisių problematika lietuvių išeivijos darbuose.*, Filosofija, sociologija, 1998, Nr. 4, p. 55.

106 1922 m. Konstitucija, *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 100, p. 2.

107 Račkauskas K., Lietuvos konstitucinės teisės klausimu, Niujorkas, 1967, p. 58.

108 Skripitis R., *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Čikaga, 1961, p. 18.

109 Ruželytė O., *Žmogaus teisių problematika lietuvių išeivijos darbuose.*, *Filosofija*, sociologija, 1998, Nr. 4, p. 55.

110 Račkauskas K., Lietuvos konstitucinės teisės klausimu, Niujorkas, 1967, p. 268.

beveik nepaliestos. Šį teiginį autorius paremia, suminėdamas atskirų tautinių mažumų švietimo, kultūros institucijas, per kurias buvo įgyvendinama jų kultūrinė autonomija¹¹¹. Jam pritaria K. Račkauskas, kuris argumentuoja, kad 1928 m. ir 1938 m. Konstitucijos paliko teritorinę autonomiją: „<...> Tuo nutylėjimu tautinių mažumų autonomija nebuvo panaikinta, bet tik nukonstitutinta. Ji neteko konstitucinio laido ir gali būti keičiama ir tvarkoma paprastu įstatymu <...>“¹¹².

Kitas svarbus aspektas – pasienio tautinės mažumos. Pasienio mažumos buvo daugelio tarptautinių konfliktų epicentru. 1918 m. vasario 16 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomą valstybę, buvo priimti teisės aktai, kurie apibrėžė Lietuvos piliečio sąvoką, numatė kas gali tapti piliečiu ir pan.. Pasirašytos tarptautinės sutartys numatė pilietybės santykių reguliavimą. Lietuvos – Latvijos santykiams sureguliuoti priimtas ne vienas dvišalis dokumentas. 1921 m. gegužės 14 d. pasirašyta konvencija apie piliečių teises. Kitas svarbus dokumentas Lietuvos mažumoms – 1922 m. gegužės 12 d. pasirašyta deklaracija dėl mažumų apsaugos Lietuvoje¹¹³.

Pagal 1919 m. sausio 9 d. laikinąjį įstatymą apie Lietuvos pilietybę, Lietuvos piliečiais buvo laikomi asmenys, kurie iki 1914 metų ne mažiau kaip dešimt metų gyveno Lietuvoje ir turėjo arba nuosavą nekilnojamąjį turtą, arba darbą¹¹⁴. Kaip teigia V. Sinkevičius, sprendžiant Lietuvos pilietybės suteikimo klausimus, susiformavo praktika, kad asmuo, prašantis suteikti jam pilietybę, turėjo atitikti ir kai kurias kitas sąlygas, kurių nenumatė nei Konstitucija, nei pilietybės įstatymas. Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamentas, rengdavęs medžiagą priimti sprendimus dėl Lietuvos pilietybės suteikimo, laikėsi nuostatos papildomai žiūrėti, kad svetimšalis mokėtų lietuvių kalbą, būtų ištikimas valstybei ir tautybės atžvilgiu nebūtų lenkas arba vokiečių¹¹⁵.

Kitas svarbus dokumentas – 1921 m. gegužės 14 d. pasirašyta piliečių konvencija tarp Lietuvos ir Latvijos. Joje apie piliečių teises neminima jokių išskirtinių sankcijų. Ši konvencija pasirašyta, atsižvelgiant į pasirašytą konvenciją su Latvija sienai nustatyti. Joje numatyta, jog nuo vienos valstybės atidalintų ir kitai priskirtų vietų gyventojai yra tos valstybės piliečiai, kurios teritorijon nurodytos vietos perėjo. Šių teritorijų asmenims, kurie turėjo teisę į abi pilietybes, buvo leista pasirinkti vienos ar kitos valstybės pilietybę. Tačiau tokią teisę turėjo asmenys, kurie iki 1914 m. rugpjūčio 1 d. buvo išgyvenę kitos valstybės teritorijoje ne mažiau kaip dvidešimt penkerius metus. Konvencijoje numatyta, kad optacijos teisė priklausė ir tiems lietuviams bei latviams, kurie

111 Ruželytė O., Žmogaus teisių problematika lietuvių išeivijos darbuose., *Filosofija, sociologija*, 1998, Nr. 4, p. 56.

112 Račkauskas K., Lietuvos konstitucinės teisės klausimu, Niujorkas, 1967, p. 84.

113 Sinkevičius V., *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918-2001 metais*, Vilnius, 2002, p. 26.

114 Laikinasis įstatymas apie Lietuvos pilietybę, Vyriausybės žinios, 1919, Nr. 2-3, p. 5,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25239&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 03 18.

115 Sinkevičius, V., *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918-2001 metais*, Vilnius, 2002, p. 50.

jau buvo priėmę kitos valstybės pilietybę¹¹⁶. Tad galima teigti, kad tautinių mažumų gyvenimą reglamentavo ne vienas dokumentas. Atskiri įstatymai buvo išleidžiami Lietuvos – Latvijos pasienyje gyvenantiems asmenims.

2.3. Lietuvos – Latvijos sienos nustatymo peripetijos

Pasibaigus I pasauliniam karui, pasikeitė Europos žemėlapis – iš žlugusių galingų imperijų susikūrė naujos valstybės. Joms pokariu iškilo nemažai problemų, kurių pagrindinės – sienų nustatymas bei tarptautinis pripažinimas.

Lietuvos sienų klausimas iškilo ir Paryžiaus taikos konferencijoje. Lietuvos delegacijos narys Simonas Rozenbaumas Paryžiuje taip apibrėžė Lietuvos valstybės sienas: „<...> Buvusios Rusijos gubernijos Kauno, Vilniaus, Mogilevo, Vitebsko, dalis Suvalkų gub. ir toliau Rytų Prūsiose su Nemunu (Memeliu), Tilže ir Gumbine <...>“¹¹⁷.

Kai kurie Lietuvos vyriausybės atstovai buvo įsitikinę, jog su nepriklausomybe paskelbusia Latvija neturėtų kilti didesnių problemų. Šiaurinius Lietuvos kaimynus anuometinis Lietuvos vyriausybės vadovas Augustinas Voldemaras suvokė, kaip trukdį Lietuvai greičiau gauti tarptautinį pripažinimą. Vienas iš svarbiausių momentų, siekiant tarptautinio pripažinimo, buvo Lietuvos Respublikos ribų nustatymas. Ne kartą akcentuotos etnografinės ribos, tačiau, kuriant valstybę, buvo svarbu atsižvelgti ir į ekonominius valstybės interesus. Taip Lietuva iškelė teritorines pretenzijas kaimyninėms valstybėms, remdamasi ne vien etnografiniu principu, bet ir politiniu – ekonominiu. Beje, Latvijos vyriausybė, deklaravusi etnografinį sienų nustatymo principą dar Paryžiaus taikos konferencijoje, taip pat pareiškė, jog kai kuriose vietovėse, nustatant valstybinę sieną, prioritetas turėtų būti teikiamas ekonominiams interesams. Taip latviai pareiškė pretenzijas į Mažeikių geležinkelio mazgą. Abiejų valstybių delegacijos suvokė, jog ekonominius, susisiekimo ar politinius tikslus reikėtų slėpti po etnografiniu principu, todėl Latvijos atstovai ieškojo latvių Mažeikiuose, o Lietuvos – Daugpilyje, Kalkūnuose, Liepojoje¹¹⁸.

Lietuvos valstybės sienų apsauga deklaruota 1918 metų pabaigoje, kuomet okupacinė vokiečių valdžia traukėsi iš krašto, o vietinė valdžia nebuvo pajėgi suorganizuoti sienų gynimo. Pagrindinis motyvas – susisiekimo ir maisto išteklių kontrolė bei mėginimas užkirsti kelią anarchijos įsigalėjimui. Dar 1919 m. daugelis lietuvių iš buvusios Kauno gubernijos į Latviją

116 Konvencija tarp Lietuvos ir Latvijos piliečių teises., *Vyriausybės žinios*, 1921, Nr. 70, p. 1–2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25239&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-03-18.

117 Lietuvos sienos., *Lietuva*, Nr. 11, 1919 03 23, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=65223>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-03-22.

118 Butkus Z., *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929*, Vilnius, p. 40.

važiuodavo pas gydytojus bei į turgus įsigyti pramoninių prekių. Sienos klausimas tapo ypač aktuali, pradėjus riboti žemės ūkio produkcijos, o pirmiausia maisto išvežimą iš Lietuvos teritorijos. Buvo pernelyg akivaizdi bado grėsmė. Tuo tarpu Latvijos didžiuosius miestus – Rygą, Liepoją, Mintautą – maistu aprūpindavo Lietuva. Lietuvos pasiuntinys Rygoje ragino pasirūpinti sienos apsauga, spekuliacijos stabdymu, „<...> kadangi keliai ant Pasvalio, Štombergo, Žiemės vis dar vežimų su miltais ir kitais produktais pilnai <...>“¹¹⁹. Pirmaisiais nepriklausomybės metais pasieniuose ypač suklestėjo spekuliacija ir kontrabanda. Vyriausybė susirūpino jos sulaikymu bei savo krašto ekonomikos reguliavimu, stiprinimu. Su šia problema susidūrė ir Latvijos vyriausybė. Pirmoji šios valstybės pasienio apsaugos tarnybos užduotis buvo sureguliuoti gyventojų tarpusavio santykius, pažaboti kontrabandą bei spekuliaciją¹²⁰.

Iki galutinio Lietuvos – Latvijos sienos nustatymo buvo nuspręsta laikiną sieną laikyti 1914 m. administracinę sieną, skyrusią Kauno ir Kuršo gubernijas. Numatyta sudaryti mišrią komisiją (po penkis atstovus iš kiekvienos valstybės), kuri nuo 1920 m. sausio 4 d. dirbtų Mintaujoje. Taip pat buvo nurodyta, jog visose laikinai Lietuvos ar Latvijos kariuomenės užimtose vietovėse karinė ir civilinė valdžia turinti užtikrinti laisvą gyventojų apsisprendimą pasirinkti vieną ar kitą valstybę¹²¹.

1920 m. spalio 9 d. Rygoje buvo pasirašyta sutartis tarp Lietuvos ir Latvijos vyriausybių dėl valstybinės sienos nustatymo. Sienos nustatymas, ginčytinų teritorijų dalių priklausomybės išsprendimas buvo pavestas bendrai komisijai, susidedančiai iš dviejų kiekvienos vyriausybės paskirtų narių ir pirmininko – Anglijos atstovo arba, jam negalint veikti, Anglijos piliečio, dėl kurio abi pusės sutaria. Numatyta, kad nesutarimai bus sprendžiami bendrai. Tačiau, jei bendro sutarimo nebus galima priimti, sprendimo galia perduodama komisijos pirmininkui, kurio sprendimas yra galutinis ir jam paklusti privalo abi pusės¹²². Jau pačioje sutartyje dėl sienų nustatymo buvo pabrėžta, kad komisija kreips dėmesį į etnografinius bei istorinius principus ir „<...> kiekvienos šalies Valstybės – politikos interesus (karo strategijos, ekonomikos ir susisiekimo, taip pat ir vietinių gyventojų interesus)“¹²³. Nusprendus kurioje nors vietovėje surengti plebiscitą, nutarta veikti komisijos priimtomis taisyklėmis¹²⁴.

Arbitražo komisijos konsultantais tapdavo arba šio regiono istorijos, etnografijos,

119 Akmeytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 27.

120 Jakubčionis A., *Lietuvos muitinės*, Vilnius, 1999, p. 39.

121 Akmeytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 29.

122 Sutartis, įvykusi tarp Lietuvos ir Latvijos Vyriausybių dėl sienų nustatymo., Vyriausybės žinios, Nr. 56, 1921 02 04, <http://www.epaveldas.lt/vbpsi/biRecord.do?biExemplarId=25195&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-03-23.

123 Ten pat.

124 Ten pat.

kalbotyros žinovai, arba su pasieniu susiję asmenys (t.y. iš pasienio kilę arba pasienyje dirbę žmonės). Apeliuota į tuos asmenis, kurie geriausiai išmano pasienio specifiką, turi galimybę susikalbėti abiem kalbomis. Latvijos vyriausybė taip pat atsakingai skyrė konsultantus ir narius arbitražo komisijai.

Arbitražo komisija visą sieną suskirstė į tris sektorius: 1) Palangos, 2) vidurinį (nuo Rucavos iki Ilūkstės apskrities), 3) Ilūkstės apskrities. Nustatydamą sieną kraštutiniuose sektoriuose, arbitražo komisija nutarė vadovautis ekonominiais bei politiniais abiejų valstybių interesais, o viduriniame – etniniu principu.¹²⁵ Lietuvos delegacijai pareikalavus Palangos pajūrio su aukščiau Šventosios upės buvusiomis teritorijomis iki Papės ežero, Latvijos atstovai juos atmetė, pasiūlę laikytis buvusios skiriamosios Kauno ir Kuršo gubernijų ribos. Tačiau latvių delegacija, reikalavusi Ilūkstės priskyrimo Latvijai, nelinko laikytis Kauno ir Kuršo gubernijų ribos kaip etaloninės. Ilūkstės ribos reikalavimas, o taip pat pretenzijos į Daugpilį ir Latgalą iš esmės buvo pagrįstos ūkiniais argumentais. Gavusi šias sritis Lietuva būtų turėjusi priėjimą prie Dauguvos upės – strategiškai svarbios prekybos atžvilgiu. Kalkūnų geležinkelio mazgas taip pat akino Lietuvos delegaciją reikalauti pietinės Latgalos prijungimo prie Lietuvos. Galėdama kontroliuoti geležinkelio liniją Panevėžys – Kalkūnai – Vilnius Lietuva būtų apgynusi ekonominius interesus, esą Latvijos pakraštyje atsidūręs miestas bei geležinkelio mazgas nebus taip efektyviai išnaudotas, kaip jį būtų eksploatavusi Lietuva. Reikėtų paminėti ir dar vieną politinį motyvą. Į tą pačią teritoriją, t.y. į Latgalą, pretendavo ir Lenkija. Tad Lietuvos teritorijos priėjimas prie Dauguvos būtų efektyvi priemonė, kovojant su Lenkijos pastangomis izoliuoti Lietuvą¹²⁶.

Bene daugiausiai dėmesio arbitražo komisijos veiklos metu buvo skirta etnografiniam Lietuvos – Latvijos sienos nustatymo aspektui. Šis aspektas buvo dar akivaizdžiau susietas su emocijomis – dalis gyventojų turėjo pirmą kartą apsispręsti dėl tautybės, nes pirmą kartą jiems buvo užduoti konkretūs klausimai¹²⁷. Paprastai pasienio gyventojai puikiai kalba dvejomis arba daugiau kalbų, priklausomai nuo to, kokie etnosai dominuoja. „Savą“ nuo „svetimo“ XX a. pradžioje lengviau buvo atskirti remiantis ne kalbos, bet religijos kriterijumi¹²⁸. Sienos nustatymo metu ypač jautriai reaguota į menkiausius vietinių gyventojų ir vietinės valdžios konfliktus, į tai, kas galėjo paskatinti gyventojus apsispręsti, jog ateityje jie norėtų priklausyti ne Latvijai, o Lietuvai¹²⁹.

Lietuva ir Latvija 1921 m. pagaliau susitarė dėl valstybės sienos. Preteksto jos peržiūrėjimui lyg ir nebebuvo, tačiau sienos nustatymo aplinkybių aptarimai kartas nuo karto pasirodydavo populiariojoje spaudoje, bet niekada neturėjo neigiamo atspalvio.

125 Butkus Z., *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929.*, Vilnius, p. 50.

126 Butkus Z., *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929.*, Vilnius, p. 50–52.

127 Butkus Z., *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929.*, Vilnius, p. 50–52.

128 Pivoras S., *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida*, Kaunas, 2000, p. 69.

129 Ten pat.

Apibendrinant galima teigti, kad 1922 m. konstitucija tautinėms mažumos suteikė plačias teises. Jos buvo panaikintos, paleidus III Seimą. Pasienio gyventojai, besiribojantys su Latvija, turėjo dar vadovautis ne tik Lietuvos pilietybės įstatymu, bet ir Lietuvos – Latvijos konvencija.

2.4. Sienos nustatymo ginčai žiniasklaidoje

Prasidėjus deryboms dėl sienų nustatymo, spaudoje ne kartą buvo akcentuota, kad reikia laikytis etnografinio principo. 1919 m. dienraštis „Lietuva“ rašė, jog visa Lietuvos praeities apžvalga leidžia nustatyti „<...> kai kuriuos politinius istorinius dėsnius, charakterizuojančius Lietuvos praeities misiją. Pirma: Lietuva visuomet stengėsi virsti grynai etnografinė valstybe. Tuo tikslu jinai vedė amžiną kovą lenkais ir kryžiuočiais. Antra: Lietuva niekuomet nebuvo linkusi prie Ukrainos arba Gudijos (ir dar mažiau prie Rusijos) <...>“¹³⁰.

Propagandinė kova dėl neapsisprendusių, kurios valstybės pilietybę priimti, pasireiškė per spaudą. Kaip V. Akmenytė teigė, kad Lietuva apie 1920 metus buvo tikra svajonių šalis – mokesčių nėra, gyventojų nekankina mobilizacija, kuri tapo našta Latvijos piliečiams. Todėl Lietuvos atstovams buvo nepalyginamai lengviau raginti ir tuos pačius latvius pereiti Lietuvos pusėn¹³¹. Ano meto straipsnių retorika gan agresyvi, nusiteikusi priešišškai kaimyninės valstybės atžvilgiu: „<...> Latviai prisispyrę reikalauja sau Mažeikių srities <...>“¹³², „<...> kylant vis daugiau ir daugiau nesusipratimų sienos klausimu <...>“, „<...> grąžinta Lietuvai Palanga <...>“, „<...> Kalkūnai pagrobti Latvių kariuomenės pasiliko Latvijai <...>“¹³³. Kai kurie leidiniai užsitarnavo ne kokią reputaciją. Vienas tokių lietuvių laikraštis „Vienybė“, kuris karingais straipsniais mėgino atstovauti Lietuvos interesams Ilūkstės apskrityje. Oficiozų pozicija buvo konkretnė, labiau išlaikyta ir mažiau pretenzinga¹³⁴.

Dar galutinai nenustačius Lietuvos – Latvijos sienos, 1920 m. ginčytinose teritorijose Lietuvos vyriausybė stengėsi įtvirtinti savo pozicijas, kurios galėjo būti naudingos arbitražui, sprendžiant valstybinės sienos klausimą. „Atspindžiuose“, iliustruotame Generalinio štabo leidinyje, publikuotos nuotraukos iš rinkimų į Steigiamąjį Seimą Eglaitėje, Radviliškyje,

130 Pasaulio akivaizdoje., *Lietuva*, Nr. 2, 1919 01 12, http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/biImage.jsp?imageId=/vbspi/showImage.do?id=PG_S_65214_1&mc=N, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-15.

131 Akmenytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 51.

132 Latvių spauda apie Lietuvą., *Kariškių žinios*, 1919, p. 35, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=48827&biRecordId=4490>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-16.

133 Akmenytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 51.

134 Ten pat.

Pasvalyje¹³⁵. Sofija Kymantaitė – Čiurlionienė, anot amžininkų, puiki Lietuvos istorijos dėstytoja ir pasakotoja, apsilankė Eglaitėje, kur skaitė paskaitas netoli fronto apsisostojusiam lietuvių karių pulke¹³⁶.

Nustačius Lietuvos – Latvijos sieną, kaimynų spaudoje buvo bandoma grasinti Lietuvai. Antai po viena karikatūra puikuoja užrašas, kad, kai prasidės lenkų karas su bolševikais, Latvija užims dalį Lietuvos su Mažeikiais, Joniškiu ir Žagare¹³⁷.

Pastebėtina, kad, kuriant muitines su Latvija, ne kartą buvo susidurta su vietos gyventojų priešišku. Šiaurės Lietuvos gyventojai manė: „<...> kam tokioms nedidelėms valstybėms, kaip Latvija ir Lietuva, taip daug muitinių, pasienio sargybų reikalinga laikyti – geriau susijungti ir visą stiprią pasienio sargybą panaikinti, tada ir Rygon galima būtų nuvažiuoti <...>“¹³⁸. Griežtesnė sienos apsauga keitė pasienio gyventojų įpročius. Iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos jie dažniau vykdavo Rygon. Latvijos sostinė buvo neabejotinai reikšmingesnis kultūrinis, ekonominis centras nei Lietuvos sostinė¹³⁹. Pasienio gyventojams, įpratusiems apsipirkti Latvijoje, parduoti savo produktus, siena su Latvija buvo nepriimtina, jos kirtimas tik per nustatytas vietas nesuprantamas ir galimybė įsivežti prekių, nupirktų Latvijoje už sumą, neviršijančią 200 auksinų, buvo nesuvokiama.

Šiaurės Lietuvos pasienio gyventojams susisiekimai su Latvija buvo gyvybiškai svarbus. Sienų uždarymas, sugriežtinta kontrolė ne tik paskatino kontrabandą, bet ir apsunkino kasdienį pasienio gyventojų bendravimą. Vyriausybės derybos dėl pasienio gyventojų susisiekimui bei teisių buvo dažna ir aktuali žinia tenyškščiams gyventojams. Būta net desperatiškų pareiškimų: „<...> Atidarykite mums Latvių sieną! <...>“¹⁴⁰. Kadangi nesitikėta greitos reakcijos, tai būta tik pastangų atkreipti vyriausybės dėmesį į pasienio gyventojų problemas. Prašymas buvo griežtai argumentuotas, aiškinta, kad latviai broliška tauta: „<...> brolių lietuvių taip neengia, kaip lenkai <...>“¹⁴¹. Be to, nurodytos praktiškos priežastys, ekonominė nauda: laisvas susisiekimai su Latvija garantuotų lengvą susisiekimą ligos, laidotuvių, krikštynų ar vedybų atvejais (kitapus sienos gyvena nemažai giminaičių), Latvijoje būtų galima lengviau ir brangiau realizuoti žemės ūkio produktus,

135 Rinkimai į Steigiamąjį Seimą, *Atspindžiai*, 1920, Nr. 1, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24337&biRecordId=3531>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-03-15.

136 Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės paskaita kareiviams pulke, Eglaitėj, arti fronto, *Atspindžiai*, 1920, Nr. 1, p. 4, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24337&biRecordId=3531>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-03-23.

137 Domas par zemi., *Svari*, 1922, Nr. 37, p. 2, http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_svar1922n37|article:DIVL49|query:%C5%BDagari, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-15.

138 Kronika, *Biržų žinios*, 1922 12 31, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=15013>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-29.

139 Akmeytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 56.

140 Žiemų Lietuvos gyventojų balsas dėl atidarymo Latvijos sienos, *Biržų žinios*, 1926 01 16, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=15166>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-12-01, p. 2.

141 Ten pat.

pigiau įsigyti pramonės dirbinius, reikalingus ūkio darbams atlikti, sumažintų bedarbystę, nes Latvijoje nuolat jaustas darbo jėgos stygius¹⁴².

XX a. ketvirtame dešimtmetyje Lietuvos ir Latvijos pasienis abiejų valstybių spaudoje buvo aptariamas arba minimas visų Lietuvos sienų pasakojimuose arba aprašymuose. Vis labiau kaistant atmosferai Lietuvos – Vokietijos pasienyje ir nemažėjant dėmesiui demarkacijos linijai, Lietuvos – Latvijos pasienis buvo pristatomas, kaip ramiausias ir draugiškiausias, nepamirštant paminėti, jog tai ilgiausia Lietuvos valstybinės sienos atkarpa¹⁴³.

Tad galima teigti, kad sienos nustatymas susilaukė didelio atgarsio spaudoje. Sienos klausimas buvo keliamas visą tarpukarį.

142 Žiemų Lietuvos gyventojų balsas dėl atidarymo Latvijos sienos, *Biržų žinios*, 1926 01 16, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=15166>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-12-01, p. 2.

143 Eina garsas nuo rubežiaus... Dabartinės Lietuvos sienos, *Laiko žodis*, 1934 01 15, Nr. 6, p. 5, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=84823&biRecordId=7939>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-03-18.

3. ETNINIAI – DEMOGRAFINIAI POKYČIAI. GYVENTOJŲ SURAŠYMŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

Gyventojų surašymų informacija labai svarbi ir naudinga kiekvienai valstybei, jos valdžiai, nes padeda išvengti daugelio klaidų, sprendžiant politinius, ekonominius, socialinius, kultūrinius klausimus. Ji nepaprastai vertinga ir istorikams bei besidomintiems istorija, nes suteikia daugiau ar mažiau patikimą vaizdą, kaip surašymo metu atrodė tautos ir šalys, kokie buvo ne tik jų gyventojai, bet ir ekonominis bei kultūrinis lygis¹⁴⁴.

Svarbiausias šaltinis, leidžiantis pažinti XIX a. pabaigos Lietuvos gyventojų skaičių ir struktūrą, yra 1897 m. Rusijos imperijoje vykusio gyventojų surašymo rezultatai. Tai išsamūs kiekvienos gubernijos (įskaitant ir Lietuvos), apskrities, miesto bei miesto gyvenviečių (turinčių per 500 gyventojų) gyventojų skaičiaus, demografinės, profesinės ir religinės struktūros duomenys¹⁴⁵. Kitas visuotinis gyventojų surašymas įvyko jau po Pirmojo pasaulinio karo – 1923 m. Surašymo metu buvo suregistruoti ne tik Lietuvos, bet ir Seinų apskrities gyventojai. Kartu prie gyventojų surašymo galima priskirti ir tarptautinės Arbitražo komisijos rinktus duomenis. Komisija surašė gyventojus pagal tautybes, religiją, turimų žemės valdų kiekį ir pan.

Žagarėje gyventojų skaičius nuolat kito. Miestelyje 1911 m. gyveno daugiau nei 10 tūkst. gyventojų, po dviejų metų – 11.814, o 1914 m. – 14 tūkst.¹⁴⁶. Po 1923 m. surašymo nustatyta, kad Žagarėje gyventojų skaičius sumažėjo iki 4.730¹⁴⁷, Žagarės valsčiuje – 4.615¹⁴⁸. Ne kartą spaudoje miestelis buvo pavadintas mirštančiu miestu¹⁴⁹. Antai viename straipsnyje sakoma, kad prieš Pirmąjį pasaulinį karą miestelį gelbėjo ekonominiai ryšiai su Mintauja, Ryga bei kitais Kuršo miestais. Po sienos nustatymo, sugriežtinus sienos kirtimo procedūrą, nutrūko ryšiai su Kuršu, o prekyba persikėlė į judresnius centrus – Joniškį, Šiaulius¹⁵⁰. Tad galima teigti, kad sienos nustatymas sustabdė miestelio ekonominei raidai.

Šiaulių apskrityje gyventojų taip pat mažėjo. Antai 1897 m. nustatyta, kad čia gyveno

144 Karošaitė K., Pagrindinės 1897 m. gyventojų surašymo problemos., *XVII bakalauro ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta 100-osioms Vaclovo Germano ir 110-osioms Jono Adomaičio gimimo metinėms*, Šiauliai, 2013, p. 46–47.

145 Lietuvos gyventojų surašymai: patyrimas ir žvilgsnis į 2011 m., Vilnius, 2012, p. 16.

146 Žagarės savivaldybė., *Savivaldybė.*, 1932, Nr. 8, p. 6., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=3035&biRecordId=2329>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012-12-14.

147 Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 72.

148 Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 72

149 Kuprevičius M., Žagarė – mirštantis miestas, *Šiaulių naujienos*, 1924 08 22, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99125>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-12-14.

150 Ten pat.

beveik 237.934¹⁵¹ asmenys, o 1923 m. – 176.628¹⁵², t.y. sumažėjo daugiau nei 61 tūkst. Gyventojų sumažėjimą galbūt galėjo įtakoti I pasaulinio karo netektys bei emigracija į Rytus ar Vakarus.

Iki šiol diskutuotinas raštingumo klausimas. 1897 metų Rusijos imperijos gyventojų surašymo metu buvo užfiksuoti ir kiti socialiniai gyventojų elementai. Taip nustatytas gyventojų raštingumas bei jų suskirstymas į luomus. Galima teigti, kad tų laikų Lietuvos žmonės (netgi lyginant su Vakarų Europa) buvo apsišvietę ir raštingi. Raštingumo lygiu moterys vyrams nusileido tik labai neženkliai. Pavyzdžiui, Vilniaus gubernijoje raštingi buvo 34,8% vyrų ir 22,9% visų moterų, Suvalkų gubernijoje atitinkamai – 54,9% ir 42,8%.

Čia svarbus dar vienas faktas – kaimo moterų raštingumas Kauno ir Vilniaus gubernijose buvo didesnis nei moterų, gyvenančių gubernijos miestuose. Vilniaus gubernijos moterų, gyvenusių miestuose raštingumas buvo 20,0%, o gyvenusių kaimuose ir miesteliuose – net 44,3%. Kitaip tariant, beveik kas antra kaimo moteris mokėjo skaityti ir rašyti. Kaimo moterų raštingumas šioje gubernijoje buvo didesnis nei miesto vyrų.

Panaši padėtis buvo ir Kauno gubernijoje – miestuose raštingų vyrų buvo 63,7%, o moterų – 48,5%; kaimuose atitinkamai – 54,7% ir 53,5%. Tai visiškai sugriauna mitą, kad Lietuvos žmonės XIX a. ir XX a. sandūroje buvo tamsūs bei neraštingi. Šiauliai šiuo atžvilgiu atsiliko nuo Kauno gubernijos vidurkio. 1897 m. Šiaulių apskrityje 19,5% vyrų bei 20,2% moterų mokėjo skaityti ir rašyti. Daugiausiai išsilavinusių buvo tarp 20–49 m. amžiaus asmenų. Aukštą Lietuvos žmonių raštingumo lygį netiesiogiai patvirtina ne tik nemažai buvusių valdiškų mokyklų, bet ir gausybė daraktoriinių mokyklų bei knygnešių mastas. Vis dėlto reiktų suabejoti šių skaičių patikimumu. Kyla klausimas, ką reiškia raštingas žmogus? Ar užtenka mokėti pasirašyti, kad žmogus būtų laikomas raštingu? Tokiu atveju šie procentai XIX a. pabaigoje neatrodytų iškraipyti.

Lyginant 1897 m. ir 1923 m. rodiklius, Šiaulių apskrityje raštingumo lygis išaugo. 1923 m. surašymo metu buvo išskiriami dviejų grupių asmenys: 7–13 metų vaikai bei daugiau nei 13 metų sulaukę asmenys. Pastebėtina, kad, vykstant 1923 m. surašymui buvo išskiriami asmenys, mokantys skaityti ir rašyti. Antrą kategoriją sudarė gebantys tik skaityti, o trečią – beraščiai. Tokiu būdu Žagarės mieste ir valsčiuje raštingumo lygis buvo aukštesnis nei visoje apskrityje. Antai Žagarėje (kartu su valsčiumi) mokančių skaityti ir rašyti buvo 62,3%, tik skaityti – 13,3%. Atitinkamai Šiaulių apskrityje duomenys pasiskirstė – 56,8% ir 20,9%. Žagarės aukštesnį raštingumo lygį galima sieti su ta aplinkybe, jog ten gan nemažą dalį gyventojų sudarė liuteronai, kurie būdavo raštingesni nei katalikai. Analizuojant Žagarės miesto bei valsčiaus raštingumo lygį, reikia paminėti, kad miesto gyventojai buvo šiek tiek raštingesni nei valsčiaus. Mieste mokančių skaityti ir

151 Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. т. 17, Ковенская губерния, Петербургас, 1903 p. 86.

152 *Lietuvos apgyventos vietos: pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*, Kaunas, 1925, p. 2.

rašyti buvo 67,9%, o valsčiuje – 59,03%. Tuo tarpu gebančių tik skaityti valsčiuje buvo dvigubai daugiau nei mieste (15,6% ir 7,7%). Žagarėje (kartu su valsčiumi) vaikų 7–13 metų gebėjimas skaityti ir rašyti buvo didesnis nei vyresnių asmenų. Tokių vaikų buvo 58,8%, o vyresnių šiek tiek mažiau – 57,5%. Kita vertus, Žagarės valsčiuje raštingesni buvo suaugę nei vaikai. Mokančių skaityti ir rašyti vyresnio amžiaus grupėje tokių buvo 57,2%, o vaikų – 49,4%. Priešinga tendencija vyravo Žagarės mieste. Čia vaikai buvo raštingesni nei suaugusieji. Vaikų raštingumas siekė 67%, o suaugusiųjų – 55%. Pastebėtina, kad Žagarėje mergaitės buvo raštingesnės nei berniukai. Berniukų raštingų buvo 670¹⁵³, t.y. 50,4%, o mergaičių – 686¹⁵⁴ (59,8%).

Nagrinėjant daugiakultūriškumo problemą, vienu pagrindiniu kriterijumi laikytinas tikėjimas. XIX a. viena iš rusifikacijos priemonių buvo tikyba. Ypač katalikų bažnyčia nukentėjo po 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimų, kada buvo uždaryti vienuolynai, uždrausta statyti naujas bažnyčias. Ne viena bažnyčia XIX a. pabaigoje pakeitė paskirtį – tapo cerkvėmis, kareivinėmis, rusų mokyklomis. Tie katalikai, kurie perėjo į stačiatikybę, turėjo didesnes galimybes gauti tarnybą, žemės ir kt.. Todėl surašymo metu katalikų skaičius iš esmės prilygo lietuvių (ir lenkų) skaičiui, nors pačių lietuvių galėjo būti ir daugiau nei katalikų. Galima teigti, kad lietuviškose apskrityse religinę gyventojų sudėtį atspindėjo jų tautinė sudėtis. Šiaulių apskrityje 1897 m. duomenimis gyveno 183.500 (77,12%) katalikų¹⁵⁵. Po jų sekė reformatai, kurie sudarė 5,6%. Beveik vienodai priskaičiuota liuteronų (6.622)¹⁵⁶ bei judėjų (6.434)¹⁵⁷. Jie sudarė po 2,7% visų gyventojų. Pastebėtina, kad liuteronų ir reformatų daugiausiai buvo užfiksuota Šiaurės Lietuvoje. 1897 m. Šiaulių apskrityje taip pat gyveno armėnų katalikai (9 asmenys), musulmonai (98), vienas asmuo išpažįstantis anglikonybę, o du – karaimų tikėjimą (tarpinė judaizmo atšaka)¹⁵⁸.

Nagrinėjant 1923 m. surašymo duomenis, pastebėtina, kad Šiaulių apskrityje labai padaugėjo katalikų. XX a. 3 dešimtmetyje jų buvo apie 89,2%. Tačiau beveik dvigubai sumažėjo stačiatikių, kurių Šiaulių regione buvo 2.184¹⁵⁹ (1,24%). Pastarųjų sumažėjimą būtų galima sieti su rusų tautybės asmenų pasitraukimu į Rytus Pirmojo pasaulinio karo metais. Kaip ir 1897 m., taip ir 1923 m. toliau pagal populiarumą rikiavosi judėjai, kurie sudarė 4,64%, bei liuteronai, kurių buvo 3,1% visų gyventojų. 1923 m. surašymo duomenys liudija, kad Šiaulių apskrityje nebeliko armėnų

153 Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 89–90.

154 Ten pat.

155 Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.т. 17, Ковенская губерния, Петербург, 1903 p. 132.

156 Ten pat.

157 Ten pat.

158 Ten pat.

159 Lietuvos apgyventos vietos: pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 35.

katalikų, anglikonų, karaimų, o musulmonų tepriskaičiuota 7 asmenys¹⁶⁰. Tad galima teigti, kad Šiaulių apskritis buvo katalikiškas regionas. Tuo tarpu Žagarėje situacija kardinaliai skyrėsi.

1923 m. Žagarės mieste gyveno 50,4% katalikų, daugiau nei 40% judėjų, 4,96% liuteronų. Surašymo duomenys liudija, kad liuteronais paprastai būdavo latviai. Tuo tarpu Žagarėje liuteronų buvo daugiau nei latvių. Tad galima daryti išvadą, kad ir lietuviai išpažino liuteronybę. Stačiatikių taip pat buvo daugiau nei Šiaulių apskrityje. Pastarųjų priskaičiuojama 1,56%. Nesiekė vieno procento reformatai. Po kelis asmenis buvo musulmonų (2)¹⁶¹, baptistų (3)¹⁶². Beje, pastarųjų Šiaulių apskrityje ir tebuvo 3, t.y. jie visi gyveno Žagarėje. Tad galima teigti, kad Žagarė – viena iš multikultūriškiausių gyvenviečių Šiaurės Lietuvoje. Vis dėl to religijos atžvilgiu situacija buvo kitokia Žagarės valsčiuje. Čia katalikai sudarė 95,3% visų gyventojų, liuteronai – 3,6%, stačiatikiai – 0,58%, o reformatų – 0,82%¹⁶³. Pastebėtina, kad Žagarės valsčiuje gyveno ir du žydai¹⁶⁴. Reikia pabrėžti, kad žydai paprastai gyvendavo tik miestuose, tik išimtiniais atvejais persikeldavo į kaimą.

Vis dėl to, ne vienas žagarietis surašymo metu galėjo nuslėpti savo tikėjimą. Antai 1925 m. spaudoje minima, kad „<...> nuo seno Žagarėje buvo stipri laisvamanių bendruomenė, kuri pagaliau turės savo atskiras kapines, čia galės laidotis ir Latvijos laisvamaniai <...>“¹⁶⁵. 1923 m. surašyme nebuvo užfiksuota nei vieno laisvamano.

Dar vienas svarbus kriterijus, tiriant daugiakultūriškumą – gimtoji kalba. Per 1897 m. gyventojų surašymą lietuviais laikyti tik tie gyventojai, kurie šeimoje šnekėjo lietuviškai. Kadangi dalis lietuvių, ypač gyvenantys paribyje, norėdami susikalbėti su caro valdininkais, kunigais, turėjo mokėti rusiškai ar lenkiškai, tai dalis jų buvo užrašyti ne lietuviais. Juolab, kad ir su surašinėtojais, kurių dalis buvo rusai arba lenkai, teko kalbėtis ne lietuviškai.

Dalis ir pačių lietuvių sakėsi esą rusai, baltarusiai arba lenkai, nes pastarieji valdžios dažnai buvo labiau toleruojami. Be to, dalis lietuvių, nenorėdami būti „mužikais“, kartais nutylėdavo tikrąją savo tautybę. Tai ypač būdinga Rytų Lietuvoje.

Surašymo metu atskirai nuo lietuvių buvo užrašomi ir žemaičiai. Čia dalis tyrinėtojų įžvelgia caro politikos „skaldyk ir valdyk“ apraiškas, bandant nuslėpti tikrąją lietuvių skaičių¹⁶⁶.

160 Lietuvos apgyventos vietos: pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 35.

161 Lietuvos apgyventos vietos: pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 36.

162 Ten pat.

163 Ten pat.

164 Ten pat.

165 Žagariškis., Žagarės kapinės, Šiaulių naujienos, 1925, Nr. 42, p., prieiga per internetą, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99060>, žiūrėta 2014-04-25.

166 Vaitiekūnas S., Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius, Vilnius, 2006, p. 189.

Surašymo metu žemaičių tautybę pasirinko 44,5 tūkst. Kauno gubernijos gyventojų¹⁶⁷. Tai sudarė 2,8%. Kita vertus, Žemaitija dar nuo LDK laikų traktuota, kaip atskiras administracinis – teritorinis vienetas. Tad 1897 m. surašymas liudija, kad Šiaulių apskrityje daugiausiai gyveno žemaičių, kurių buvo beveik 127 tūkst.¹⁶⁸. Tai sudaro 53,3%. Tuo tarpu lietuvių kalbą vartojančių tebuvo 11 tūkst.¹⁶⁹ arba 17,4%. Pagal surašymo duomenis matyti, kad žydų kalbą vartojo beveik 3,5% respondentų. Šiaulių apskrityje XIX a. pabaigoje lenkiškai kalbėjo beveik 15 tūkst. žmonių, kurie sudarė 6,3% visų apskrities gyventojų. Panašus skaičius buvo ir latvių, kurių suskaičiuota 11630. Tai sudarė 4,9%. Dvigubai mažiau buvo rusakalbių. Nemažai buvo kalbančių ir vokiškai. Šią kalbą vartojo beveik 2,5 tūkst. žmonių. Pastebėtina, kad 1897 m. Šiaulių apskrityje gruziniškai šnekėjo 4 asmenys, po 1 – angliškai, bulgariškai bei moldaviškai, po 13 – norvegiškai, tiek pat prancūziškai bei čekišškai¹⁷⁰.

1923 m. surašymas parodė, kad tuo metu Šiaulių apskrities gyventojai sulietuvėjo. Šiuo atveju gyventojai jau buvo surašinėjami pagal tautybes. Surašymas parodė, kad lietuviais save laikė daugiau nei 156 tūkst. gyventojų. Tai sudarė 88,6%. Surašymo duomenys atskleidė, kad, lyginant su 1897 m., po kelis kartus sumažėjo rusų, baltarusių, vokiečių, žydų, čigonų, latvių. Procentine išraiška daugiausiai sumažėjo totorių. Pagal 1897 m. surašymą jų buvo 84, o 1923 m. – tik vienas. Šiaulių apskrityje nebeliko čekų, bulgarų, moldavų, prancūzų, švedų, norvegų, anglų, gruzinų, suomių. XX a. 3 dešimtmetyje apsigyveno ir naujų tautybių asmenys. Surašymo duomenys liudija, kad 1923 m. Šiaulių apskrityje gyveno po 1 armėną, rumuną bei 2 ukrainiečiai¹⁷¹.

Kalbiniu aspektu labai išsiskiria Žagarės miestas ir valsčius. Ryškiausias skirtumas – lietuvių kalbos vartojimas. Antai 1923 m. mieste lietuviškai kalbančių gyventojų buvo 2.366¹⁷² arba 50%. Tuo tarpu Žagarės valsčius buvo lietuviškas. Čia šią kalbą vartojo 420 asmenų, kurie sudarė 91,87%. Pastebėtina, kad Žagarės mieste antra pagal populiarumą kalba buvo žydų. Ją vartojo 1.928¹⁷³ asmenys, t.y. daugiau nei 40%. Žydų kalbos atžvilgiu valsčius buvo ypatingas, kadangi čia gyveno tik 1 žydas. Tai retas atvejis, kadangi žydai ne dažnai apsigyvendavo kaime. Panašus skaičius valsčiuje ir mieste buvo latviškai kalbančių žmonių. Mieste tokių buvo 343 (7,2%), o valsčiuje – 323 (6,9%). Pastebėtina, kad Žagarėje latvių procentine išraiška buvo bene daugiausiai

167 Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.т. 17, Ковенская губерния, Петербург, 1903 p. 3.

168 Ten pat.

169 Ten pat.

170 Ten pat.

171 Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 121.

172 Ten pat.

173 Ten pat.

visoje Lietuvoje. Ją lenkė tik Žeimelis ir Akmenė¹⁷⁴. Žagarėje (kartu su valsčiumi) buvo vartojančių ir rusų kalbą (25 gyventojų), 11 kalbėjo lenkiškai, 57 – vokiškai¹⁷⁵.

Apibendrinant galima teigti, kad per daugiau nei 20 metų Šiauliuose sumažėjo žydų, latvių, vokiečių. Žagarės mieste daugiau nei 40% gyveno žydiškai kalbančių gyventojų, o valsčius buvo lietuviškas. Čia lietuvių gyveno daugiau nei 90%. Šiaulių apskrityje vyravo katalikų tikėjimas. Tuo tarpu Žagarės mieste daugiausia buvo katalikų ir judėjų. Žagarės valsčiuje didžiąją gyventojų daugumą sudarė katalikai.

174 Daugirdas V., *Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje*, Acta universitatis Saulensis, 2012, t. 12, p. 333, http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1822-7309.N_14.PG_334-357/DS.002.0.01. ARTIC, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

175 Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 121.

4. ŽAGARĖS MUITINĖ – TARPTAUTINIS KOMUNIKACINIS KANALAS

4.1. Lietuvos – Latvijos muitinių įkūrimas

Nuo pat pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės dienų Latvijos pasienyje vyko kovos su bolševikais ir bermontininkais. Lietuvių ir latvių kariuomenės sutartinai veikė prieš bendrus priešus ir nuolatos peržengdavo Lietuvos – Latvijos sieną¹⁷⁶. Iki galutinio demarkavimo sieną saugojo kariuomenė, tačiau tose vietose, kur jos nebuvo, įsteigti muitinių punktai. Bene pagrindinis tikslas saugant sieną buvo sulaikyti kontrabandos gabenimą ir mažinti spekuliaciją. Sienos su Latvija saugojimą nuo 1923 m. gegužės 15 d. iš Krašto apsaugos ministerijos perėmė Vidaus reikalų ministerija. Latvijos pasienis laikytas taikiausiu, jame tik su retomis išimtimis pasitaikydavo ginkluotų susirėmimų, keletas politinio atspalvio incidentų (plečkaitininkų sulaikymas, jiems mėginant pereiti Lietuvos – Latvijos sieną)¹⁷⁷.

Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu muitinės buvo kuriamos ties siena su Latvija ir Vokietija. 1919 m. pavasarį buvo nutarta spartinti muitinių kūrimą ties siena su Latvija. Tai lėmė politinės ir ekonominės priežastys. Iki 1921 m. valstybės nesutarė dėl sienos su Latvija. Pastaroji pretendavo į Mažeikius, Palangą¹⁷⁸. Lietuvos vyriausybė, nutardama steigti muitines, netiesiogiai parodydavo, kur baigiasi Lietuvos teritorija. Ekonominė muitų steigimo priežastis buvo ta, kad Latvijoje labiau nei Lietuvoje trūko maisto. Jis pradėtas masiškai gabenti į Latviją geležinkeliais ir keliais. Padėtis tapo kritiška netgi atokesnėse nuo Latvijos vietovėse. Pavyzdžiui, Šiaulių miesto komitetas kreipėsi į vyriausybę, prašydamas stiprinti sienos apsaugą, kurti muitines, nes maistas išvežamas iš apskrities¹⁷⁹. 1919 m. birželio mėnesį buvo parinkti asmenys, turintys muitinių organizavimo patirties prie sienos su Vokietija, ir jiems nurodyta vykti bei kurti muitines prie sienos su Latvija.

1919 m. pabaigoje muitinės buvo įsteigtos ir veikė Skuode, Joniškėje, vėliau Mažeikiuose. Perėjimo punktai buvo įkurti Žagarėje, Darbėnuose, Milvydžiuose, Žeimelyje. Per juos eidavo iš Latvijos liuteronai melstis į Lietuvą, lietuviai dirbti ar apsipirkti. 1925 m. buvo nutarta muitines

176 Akmeytė V., *Latvių, Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 84.

177 Pasienio apsaugos pradžia, organizacija ir vystymasis, *Policija*, 1934, nr. 1–2, p. 8–9 http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_50655_1&biRecordId=5127, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-29.

178 Butkus Z., *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929.*, Vilnius, p. 40.

179 Jakubčionis A., *Lietuvos muitinės*, Vilnius, 1999, p. 43.

labiau diferencijuoti, priklausomai nuo jose vykdytų operacijų dydžio. Greitai pradėjo ryškėti kurie perėjimo punktai dirba geriau. Vienas iš tokių – Žagarės. Čia buvo praleidžiami nemaži prekių ir keleivių srautai. Dėl šios priežasties Žagarės perėjimo punktui buvo suteiktos muitinės teisės, o 1930 m. jis tapo muitine¹⁸⁰.

Pastebėtina, kad, kuriant muitines su Latvija, ne kartą buvo susidurta su vietos gyventojų priešišku. Šiaurės Lietuvos gyventojai manė: „<...> kam tokioms nedidelėms valstybėms, kaip Latvija ir Lietuva, taip daug muitinių, pasienio sargybų reikalinga laikyti – geriau susijungti ir visą stiprią pasienio sargybą panaikinti, tada ir Rygon galima būtų nuvažiuoti <...>“¹⁸¹. Griežtesnė sienos apsauga keitė pasienio gyventojų įpročius. Iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos jie dažniau vykdavo Rygon. Latvijos sostinė buvo neabejotinai reikšmingesnis kultūrinis, ekonominis centras nei Lietuvos sostinė¹⁸². Pasienio gyventojams, įpratusiems apsipirkti Latvijoje, parduoti savo produktus, siena su Latvija buvo nepriimtina, jos kirtimas tik per nustatytas vietas nesuprantamas ir galimybė įsivežti prekių, nupirktų Latvijoje už sumą, neviršijančią 200 auksinų buvo nesuvokiama.

Nusistovėjus valstybės sienoms, paribių gyventojų kultūrinis gyvenimas smuktelėjo, ypač tose vietovėse, kurios buvo ties stambiais tranzito keliais. Kai kurios vietovės apskritai buvo visiškai izoliuotos. Apie skurdų paribių gyventojų kultūrinį gyvenimą užsimena ir pasienio policijos tarnautojai: „<...> Gyvendami Lietuvos pakraščiuose, kartais gana toli nuo kiek didesnio miestelio, ištikus metus pasieniečiai nieko daugiau nemato be savo artimiausių viršininkų ir kaimiečių, daugiausia linkusių kontrabandauti, ir todėl kartais net nedraugingai nusistačiusių <...>“¹⁸³.

Pasieniečiai atlikdavo tam tikrą kontrolę ir nenuostabu, kad vietos gyventojai, dėl jų darbo specifikos (t. y. vietos gyventojų ir pasieniečių interesų konflikto) juos izoliuodavo. Sienos kirtimo procedūra taip apkartindavo pasienio gyventojų gyvenimą, kad šie nebesusilaikydavo ir įžeisdavo pasieniečius, atlikdavusius savo tiesiogines pareigas. Vienas vietinis pirklys net pagrasino atkeršyti Žagarėje viešėjusiems Latvijos pasienio apsaugos sargybiniams neva dėl trukdymo jam važiuoti į Latviją prekybos reikalais¹⁸⁴. Byla buvo iširta tą pačią dieną. Latviai stebėjosi lietuvių teisine sistema, kad taip greitai bylos yra išnagrinėjamos. Žagarietis buvo nubaustas 50 litų bauda¹⁸⁵.

180 Šenavičius A., *Žagarė XV–XX amžiuje: raidos problemos, Žagarė*, Vilnius, 1998., p. 111.

181 Kronika, *Biržų žinios*, 1922 12 31, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=15013>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-29.

182 Akmeytė V., *Latvių, Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 56.

183 Pasienio apsaugos pradžia, organizacija, vystimasis., *Policija*, 1934, nr. 1–2, p. 10, http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_50655_1&biRecordId=5127, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-12-01.

184 Nubaudė už įžeidimą Latvijos svečių, *Šiaurės Lietuva.*, 1930 06 15, Nr. 19, p. 4, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=94803>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-12-01.

185 Ten pat.

Apibendrinant galima teigti, kad muitinių kūrimas iš dalies paskatino kai kurių gyvenviečių nykimą. Pasieniečiai dažnai atlikdavo ne tik sienos apsaugos, bet ir kultūrinę funkciją. Dažnai vietos gyventojai į sienos saugotojus žiūrėdavo su nepasitikėjimu, kadangi dažnai jie vietos gyventojams skirdavo baudas už nelegaliai per sieną gabenamas prekes.

4.2. Žagarės muitininkų darbo ypatumai

Žagarėje 1919–1930 m. veikė tik pereinamasis punktas. Jo veiklos pradžia labai sunki. Pункte tedirbo 3–5 vyriškiai, darbo laikas buvo tik šviesus paros metas. Archyviniais duomenimis 1920 m. pereinamasis punktas lapkričio–kovo mėnesiais dirbo nuo 8 val. iki 17 val., o balandžio–gegužės bei rugsėjo–spalio nuo 8 val. iki 19 val., tuo tarpu vasarą dar šiek tiek ilgiau – nuo 7 val. iki 21 val.¹⁸⁶.

Žagarės pereinamasis punktas veiklos pradžioje susidūrė su daugeliu problemų. Viena didžiausių – darbuotojų trūkumas ir jų kompetencija. Ypatingai ši tendencija pastebėtina 1919–1923 m. Per šiuos kelis veiklos metus ne kartą buvo rastas pareigūnas neblaivus darbo vietoje. Antai skunde Jonišio muitinės viršininkui minima, jog A. Sabaliauskas 1919 m. gruodžio 3 d. darbo vietoje rastas visiškai girtas, aplinkui jį mėtėsi buteliai, ginklas pamestas buvo patvory¹⁸⁷. Po kelių savaičių A. Sabaliauskas buvo atleistas iš darbo¹⁸⁸. Vėliau A. Sabaliauskas įsidarbino Žeimelio muitinėje¹⁸⁹.

Apskritai darbuotojai pasižymėdavo nedrausmingumu. Antai 1920 m. P. Jurgelevičius¹⁹⁰, J. Antanaitis¹⁹¹, K. Maslauskas¹⁹² bei K. Stasiulaitis¹⁹³ patikrinimo metu nebuvo darbo vietoje. 1926 m. spaudoje buvo sugėdintas pasienietis, kuris naktį eidamas per žagariečių namus ieškojo savo meilužės. Pastarosios neradęs norėjo padegti pastatą, kuriame buvo pašarvotas vyras. Pasienietis buvo sulaikytas policininkų ir uždarytas į areštinę¹⁹⁴. Tad galima teigti, kad pasienietis buvo asmuo, kuris save turėjo reprezentuoti visur ir visada.

Pastebėta darbuotojų didelė kaita. Pereinamajame punkte iki 1930 m. paprastai dirbdavo po 2 asmenis. Iki 1930 m. pavyko aptikti dirbusius net 42 darbuotojus. Daugiausiai pasikeitė punkto

186 Žagarės pereinamojo punkto darbo laikas, f. 1155, ap. 1, b. 94, l. 284.

187 Pranešimas, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LVCA) f. 1155, ap. 11, b. 76, l. 107.

188 Pareiškimas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 84, l. 24.

189 Paklausimas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 84, l. 182.

190 Aktas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 51, l. 23

191 Informacija, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 51, l. 49.

192 Pranešimas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 51, l. 173

193 Protokolas, LCVA, f. 155, ap. 1, b. 51, l. 198.

194 Pasienio pareigūnas girtas nakties metu kelia triukšmą, *Šiaulių naujienos*, 1926 06 06, p. 3.

veiklos pradžioje 1919–1920 m. Žagarės pereinamajam punktui tapus atskira muitine, darbuotojų kaita pastebėta žymiai mažesnė. 1919–1920 m. vienas iš pagrindinių reikalavimų norint dirbti – savo ginklo turėjimas arba mokėjimas juo naudotis. Archyviniais duomenimis šaunamasis ginklas buvo didelė vertybė ir jis turėjo būti labai saugomas. Antai 1919 m. pereinamajame punkte rastas paliktas ginklas, o sienos saugotojas pasišalinęs iš darbo vietos. Joniškio muitinės darbuotojas teigia, kad ginklą galėjo sau pasiimti užsukęs vokiečių arba latvių¹⁹⁵. Kitas dažnai pasitaikydavęs atvejis – pasienietis išėjęs iš darbo kartu su savimi pasiimdavo ir ginklą. Kaip buvo rašoma Joniškio muitinės protokole A. Sabaliauskas išvyko gyventi į Žeimelį negražinęs ginklo¹⁹⁶. Ginklas buvo gražintas tik daugiau nei po dviejų mėnesių¹⁹⁷. Vien tik 1920 m. ginklo pasisavinimu buvo kaltinami buvę 4 darbuotojai.

Pastebėtina, kad iki 1925 m. pereinamojo punkto darbuotojai nepasižymėjo dideliu išsilavinimu. Iš rastų duomenų apie darbuotojus matyti, jog didžioji dalis teturėjo pradinį išsilavinimą. B. Sakalauskas bei A. Jaruškevičius teturėjo pirmos klasės išsilavinimą. Tuo tarpu 1938 m. daugelis (6 iš 8) jau turėjo vidurinį ar profesinį išsilavinimą¹⁹⁸.

Iki pat 1934 m. Žagarės pereinamasis punktas (muitinė) neturėjo gerų darbo sąlygų. Pačioje veiklos pradžioje nuolat buvo rašomi įvairūs raštai, kuriuose buvo nurodomos sunkios darbo sąlygos. Antai 1923 m. Joniškio muitinės viršininkui buvo skundžiamasi šaltomis patalpomis, kuro, šviesos, rašalo, popieriaus trūkumu bei prašoma išduoti geresnių ginklų¹⁹⁹. Tik 1934 m. Žagarės muitinėje buvo pastatytas naujas pastatas. Pastato atidarymas Žagarėje buvo didelė šventė. Tam dėmesio skyrė ir spauda. Joje buvo rašoma: „<...> Pagaliau muitininkai dirbs naujame pastate. Jiems nuo stogo nelsės ant galvų vanduo. Čia įrengta nauja aparatūra, kuri neleis sukčiams eiti per sieną. Dabar nebebus naudojama ilgiui išmatuoti siūlas <...>“²⁰⁰.

Dar viena iš problemų – muitinės viršininko apgyvendinimas. Ne kartą buvo kilęs klausimas, kur apgyvendinti muitinės viršininką, kadangi nei vienas žagarietis nenorėjo išnuomoti buto arba siūlomi neatitiko sąlygų. Antai 1936 m. buvo iškilusi problema, ką reikės daryti, jei iki muitinės viršininko atvykimo gyventi iš Šiaulių neatsiras jam „stogas virš galvos“. Netgi buvo rašytas laiškas Vidaus reikalų ministerijai su skundu, jog vietos gyventojai muitininkams nenori nuomoti būsto²⁰¹. Vis dėl to, prieš pat muitinės viršininkui atvykstant, atsirado būstas²⁰².

Apibendrinant galima teigti, jog Žagarės perėjimo punkto veiklos pradžioje susidurta su

195 Aktas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 39, l. 21.

196 Pranešimas dėl A. Sakalausko, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 19, l. 24

197 Laiškas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 19, l. 57.

198 Informacija apie darbuotojus, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 453, l. 102.

199 Raštas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 41, l. 89.

200 Žagarės kronika, *Šiaurės Lietuva*, 1934, Nr. 8, p. 9.

201 Laiškas vidaus reikalų ministerijai, LVCA, f. 1155, ap. 1, b. 124, l. 50.

202 Žagarės muitinės žinios, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 224, l. 634.

įvairiomis problemomis. Tačiau jos buvo išspręstos XX a. 3 dešimtmečio pabaigoje. Tai rodo ir tai, jog 1930 m. Žagarės pereinamasis punktas buvo reorganizuotas į muitinę.

4.3. Lietuvos – Latvijos sienos kirtimo peripetijos

Sieną kirsti buvo galima tam skirtose perėjimo vietose. Vietos gyventojams buvo numatytos lengvatos. Nustačius Lietuvos Respublikos sienas, dalies pasienio gyventojų ūkius padalijo valstybine siena, jie įeidavo į dviejų kaimyninių valstybių ribas. Tad pasienio gyventojai buvo priversti dažnai kirsti valstybinę sieną ūkiniais reikalais. Dalis pasienio gyventojų buvo susiję giminystės ryšiais su kitapus sienos gyvenusiais asmenimis, o „<...> senas paprotys sako, kad pasienio gyventojai sienai peržengti turi tam tikrų lengvatų <...>²⁰³.

Oficialiai pasienio zona laikytas dešimties kilometrų atstumas nuo valstybinės sienos. Pradžioje leidimus sienai kirsti išduodavo valsčių tarybos, tačiau jos taip griežtai nesilaikė instrukcijų ir leidimus sienai kirsti duodavo asmenims, gyvenusiems už pasienio zonos, t. y. „<...> toliau nei už 10 kilometrų nuo rubežiaus <...>“²⁰⁴. Susirūpinusi tokia netvarka, Šiaulių apskrities viršininko administracija perėmė legitimacijos kortelių išdavimą²⁰⁵.

Leidimus sienos kirtimui išduodavo valsčiaus taryba, geležinkelio policija. Dokumentai buvo vardiniai, galiodavo šešis mėnesius nuo išdavimo. Lietuvos piliečiai, gyvenę Latvijos pasienio zonoje, galėjo laisvai apsigyventi Lietuvoje. Tuo tarpu Latvijos piliečiai, gyvenę Lietuvoje, Latvijoje galėjo likti ne ilgiau kaip penkias dienas. Lengvatos teiktos Latvijos piliečiams – valstybinių ir privačių mokyklų mokiniams, ūkio darbininkams, kurie kitapus sienos stodavo į ūkio ar miško darbus. Nelaimės atveju leidimų sienai kirsti nereikėdavo (pavyzdžiui gaisro atveju). Jei pasienio gyventojas užsibūdavo kitame krašte ilgiau nei numato įstatymas arba pereidavo sieną ne leidžiamoje vietoje jam grėsė bausmė. Tuo tarpu pasienio zonos gyventojams ne Lietuvos piliečiams grėsė griežtesnės bausmės. Jie, kaip nesilaikantys nustatytų normų, galėjo būti išsiųsti iš Lietuvos²⁰⁶.

Nuo 1931 m. pradėtas vykdyti susitarimas tarp Lietuvos ir Latvijos vizų klausimu. Nuo tų metų Lietuvos ir Latvijos piliečiams, keliavusiems į abi valstybes, nebereikėjo išsiimti Latvijos ar Lietuvos vizų, jie paprasčiausiai galėjo kirsti valstybės sieną, pateikę vidaus ar užsienio pasą.

203 Aleknavičius T., Lietuvos demarkacinė linija, *Policija*, 1928 Nr. 4, p. 10., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50509&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-12-01.

204 Jakubčionis A., *Lietuvos muitinės*, Vilnius, 1999, p. 98.

205 Ten pat.

206 Aleknavičius T., Lietuvos demarkacinė linija, *Policija*, 1928 Nr. 4, p. 10., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50509&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-12-01.

Tačiau ir toliau išliko reikalavimas valstybinę sieną kirsti tik tose vietose, kur buvo pasų kontrolės postai arba muitinė. Asmenys, įvažiuavę į kitą valstybę ne per šiuos punktus, buvo laikomi neteisėtai įvažiuavę ir jiems, kaip nelegalams, grėsė bausmės. Vizų panaikinimo su nekantrumu laukė pasienio apskričių gyventojai. Vizų klausimas buvo dažna spaudos tema. Vos tik nugirdę apie galimas tarpvalstybines derybas, žurnalistai skelbdavo straipsnius, taip sukeldami viltį, kurios įgyvendinimo kartais tekdavo laukti net kelerius metus (štai „Šiaulietis“ apie ketinimą panaikinti vizas pranešė 1927 m.²⁰⁷, o realiai jos buvo panaikintos tik 1931 m.). Pastebėtina, jog šiame straipsnyje vyravo antilenkiška pozicija. Anot laikraščio, panaikinus vizas privažiuos „<...> negeistinių lenkų <...>“²⁰⁸.

Norint ilgesnį laiką gyventi Lietuvoje arba Latvijoje, ir toliau reikėjo gauti vizą. Manoma, jog naujasis dvišalis susitarimas pakeis 1924 m. susitarimą dėl lengvatų pasienio gyventojams. Tačiau išliko senoji tvarka. Pasienio gyventojai, norėję pasinaudoti jiems priklausančiomis lengvatomis, kirsdami sieną turėjo pateikti sienos peržengimo kortelę. Tačiau be lengvatų ši kortelę numatė ir tam tikrus apribojimus. Kirtus sieną su kortele, kitoje valstybėje buvo galima gyventi tik 5 dienas ir tik pasienio zonoje (10 km abipus sienos)²⁰⁹.

Lietuvos – Latvijos pasienio zonos gyventojas, norėdamas kirsti sieną, turėdavo gauti leidimą, kurį dažniausiai išduodavo valsčiaus taryba. Nagrinėjamoje teritorijoje šiuo atveju būdavo Žagarės valsčiaus taryba arba Skaistgirio valsčiaus centras. Pažymėtina, jog išduotų leidimų skaičius išliko stabilus visą tarpukario laikotarpį. Jis siekė apie 3 tūkstančius per metus. Vis dėl to negalima teigti, kad būtent tiek žmonių pereidavo sieną. Išduoti leidimai galiodavo pusmetį. Kirtus Lietuvos – Latvijos sieną sugrįžti atgal reikėdavo per 5 dienas. Tiriant liudijimo išdavimo pobūdį, pastebėta, kad daugiausiai buvo nurodoma priežastis – darbo santykiai, t. y. nemažai pasienio gyventojų vykdavo į Latviją dirbti. Ši tendencija ypatingai ryškiai matoma gegužės–rugsėjo mėn. liudijimų išdavimų metu. Tarpukariu ne kartą spaudoje buvo susirūpinta didėjančiu darbingo amžiaus gyventojų skaičiumi. Antai 1926 m. buvo skelbiama, kad iš Žagarės išvyksta kasmet vis daugiau 25–30 metų asmenų, bei teigiama, jog Šiaurės Lietuvoje reikia kurti vis daugiau darbo vietų, nes dar po kelerių metų visi iš Žagarės išsilakstys²¹⁰.

Analizuojant archyvinius duomenis, pastebėta, jog dažnai pasieniečiai kreipdavosi į Latvijos policiją, jog asmuo nesugrįždavo į Lietuvą per nustatytą laiko tarpą. Antai 1927 m. buvo nusiųstas prašymas surasti 1927 m. sieną kirtusią Oną Šimaitienę, kuri iš Latvijos negrįžo daugiau nei savaitę

207 Ruošiamasis panaikinti vizas susisiekimui tarp Lietuvos ir Latvijos, *Šiaulietis*, 1927 04 24 Nr. 16, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=108976>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-30.

208 Ten pat.

209 Aleknavičius T., Šis tas apie vizas ir sienai peržengti, *Policija*, 1931, nr. 3, p. 59, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50546&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-12-05.

210 Išėivybė į Latviją ir klebonai, *Šiaulių naujienos*, 1926, Nr. 11, p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99053>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-29.

laiko²¹¹. Atsakymas atėjo po savaitės. Latviai išsiaiškino, kad O. Šimaitienė negrįžo iš Latvijos, nes jos neišleido ūkininkas, pas kurį dirbo²¹². Už tai ji turėjo susimokėti 10 litų baudą²¹³. Tačiau moteris kreipėsi į Šiaulių apskrities viršininką, prašydama anuliuoti baudą, kadangi neturinti lėšų jos susimokėti. Prašymas buvo patenkintas, praėjus mėnesiui laiko. Pažymėtina, jog vėliau ta pati moteris dar kartą buvo ieškoma policijos, kadangi vėl buvo negrįžusi Lietuvon per nustatytą laiko tarpą. Šį kartą žagarietei buvo paskirta 10 litų bauda²¹⁴. Ar nuosprendis dar kartą buvo apskūstas nepavyko aptikti.

Leidimų atžvilgiu užsieniečiams panaši situacija buvo ir Lietuvoje. Ne Lietuvos piliečiai, kurie atvyko gyventi į Lietuvą be reikiamo leidimo arba su nebegaliojančiu leidimu taip pat buvo baudžiami. Ne Lietuvos piliečiai, kurie atvykę su sienai pereiti kortele toliau atitinkama tvarka nustatytos pasienio zonos arba atvykdami Lietuvon tyčia aplenkę pasienio zoną, buvo baudžiami taip pat²¹⁵. Latviai dažnai Žagarėn vykdavo į liuteronų bažnyčią, mokyklon arba norėdavo pasilaidoti Žagarėje esančiose liuteronų kapinėse²¹⁶. Atvykę latviai turėjo nurodyti pagrindinį vykimo tašką ir tikslą. Tarpukariu dažniausiai dominavo kelionės tikslas – „asmeniniais reikalais“, „pas giminines“, „turgun“. Pasitaikydavo latvių, kurie nurodydavo, kad vyksta ne tik į Žagarę, Joniškį, bet ir į Kauną ar Panevėžį.

Sieną kirsdavo ne tik lietuviai ir latviai. Norėdami kirsti sieną, užsieniečiai turėdavo gauti vizą. Perėjimo punkte (muitinėje) turėdavo nurodyti, į kurią šalį vyksta, koku tikslu ir pan. Iš pateiktų duomenų matyti (žr. 1 lent.), kad iš Latvijos per Žagarės pereinamąjį punktą (muitinę) kirto įvairių valstybių asmenys: ne tik latviai, rusai, bet ir lenkai, vokiečiai, prancūzai. Buvo ir egzotiškų šalių atstovų. Antai 1920 m.²¹⁷ ir 1925 m.²¹⁸ Latvijos – Lietuvos sieną kirto egiptiečiai, o 1920 m.²¹⁹, 1925 m.²²⁰ ir 1932 m.²²¹. – Alžyro pilietybę turintys asmenys. Pažymėtina, jog 1920 m. sieną kirtę egiptiečiai ir alžyriečiai greičiausiai buvo vienoje grupėje, kadangi šių valstybių gyventojai sieną perėjo tą pačią dieną. Koku tikslu šių tautybių piliečiai vyko per Lietuvą ir kiek jie laiko viešėjo, kol kas žinių aptikti nepavyko. Pastebėtina, kad buvo pakankamai didelis keliaujančių skaičius į JAV per Lietuvą.

211 Prašymas surasti Oną Šimaitienę, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 148, l. 382

212 Protokolas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 148, l. 253.

213 Šiaulių apskrities viršininko raštas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 148, l. 392.

214 Aktas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 148, l. 547.

215 Sienos kortelių reikalas, Policija, 1931 01 01, Nr. 1, p. 19, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50561&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-01-26.

216 Akmeytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918 -1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008,

217 Sienos kirtimo ataskaita, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 95, l. 59.

218 Sienos kirtimo ataskaita, LCVA f. 1155, ap. 1, b. 132, l. 178.

219 Sienos kirtimo ataskaita, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 95, l. 59.

220 Kirtusių sieną duomenys, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 132, l. 205

221 Kirtusių sieną duomenys, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 208, l. 29.

Analizuojami išvykusių iš Lietuvos duomenys parodė, kad daugiausiai buvo per Žagarę vykstama į Latviją, Lenkiją, SSRS, Vokietiją (žr. 2 lent.). Tirti archyvų šaltiniai liudija, jog pagrindinės vykimo į Latviją priežastys buvo nurodomas darbas, prekyba, mokslas. Iš pateiktų duomenų matyti, kad kasmet per Žagarės pereinamąjį punktą (muitinę) buvo vykstama į JAV ar Pietų Amerikos valstybes (Urugvajų, Argentiją, Braziliją). Galbūt tai buvo asmenys, emigruojantys į šias valstybes, nes būtent šios šalys buvo pagrindiniai emigrantų traukos centrai tarpukariu. Atvykusių užsieniečių skaičiumi ypatingai išsiskiria 1939 m. Ypač išsiskiria prancūzai. Lyginant su 1937 m., jų į Lietuvą atvyko dvigubai daugiau. Tais pačiais metais po ilgos pertraukos per Žagarės muitinę vyko ir Švedijos piliečiai, ypatingai daug buvo sulaukta ir SSRS piliečių. Šių skaičių didėjimą galima sieti su dvejomis priežastimis: 1939 m. Lietuvoje vykusiu Europos krepšinio čempionatu bei prasidėjusiu Antruoju pasauliniu karu. 1939 m. išsiskiria, kaip daugiausiai atvykusių užsieniečių į Lietuvą per Žagarės muitinę. Per šiuos metus iš viso buvo užregistruoti 4334 kitos pilietybės asmenys. Tuo tarpu mažiausiai atvyko – 1920 m. (2.514 užsieniečiai), t. y. Žagarės pereinamojo punkto veiklos pradžioje. Kadangi tuo metu dar nebuvo oficialiai nustatyta Lietuvos – Latvijos siena, tad galbūt ne visi užsieniečiai ir buvo užregistruoti.

Pastebėtinas ir dar vienas svarbus faktas – visą tarpukarį nuolat didėjantis vykstančių skaičius į PAR. Analizuojami duomenys parodė, kad dauguma asmenų, vykstančių į šią valstybę, buvo žydai. Daugiausiai buvo emigruojama į PAR 1939 m.²²². Kaip teigia S. Atamukas, būtent PAR buvo viena iš pagrindinių valstybių, kurios valdžia skatino žydų imigraciją²²³. Daugiausiai vykstančių į PAR buvo 1934–1935 m. Galbūt tai galima sieti su 1933 m. A. Hitlerio atėjimu į valdžią Vokietijoje bei jo vykdoma antisemitine politika. Tą galėtų patvirtinti ir 1939 m. duomenys, kada į PAR išvykusių buvo daugiausiai (75 asmenys), kadangi tais metais prasidėjo Antrasis pasaulinis karas ir galbūt emigruojant buvo siekiama išvengti galimo A. Hitlerio susidorojimo. Apskritai 1939 m. išsiskyrė, kaip daugiausiai per Žagarės muitinę išvykusių asmenų (5.080). Iš pateiktos lentelės matyti, kad tais metais rekordiškai daug Lietuvos – Latvijos sieną perėjo lenkų. Vėlgai tai, matyt, būtų galima sieti su Antrojo pasaulinio karo pradžia, kada bėgdami lenkai siekė išvengti karo.

Pastebėtina, kad 1920–1939 m. daugiausiai į Latviją buvo vykstama 1937 m. (išvyko 1.794 asmenys). Galbūt tai būtų galima sieti su Rygoje vykusiu Europos krepšinio čempionatu.

Pasieniečiai, tikrindavę imigrantų ir emigrantų duomenis, dažnai susidurdavo su komunikacija, kadangi dažnai darbuotojai nemokėdavo anglų arba prancūzų kalbų. Apie tai ne kartą buvo skelbiama spaudoje. Antai 1933 m. straipsnyje teigiama, kad pasieniečiai nemoka anglų kalbos ir negali deramai atlikti savo darbo. Jiems dažnai tekdavo kviesti žydą A. B, kuris mokėjo šią

222 1939 m. išvykusių duomenys, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 458, l. 5.

223 Atamukas S., *Lietuvos žydų kelias*, Vilnius, 2007, p. 143.

vakariečių kalbą²²⁴.

Apibendrinant galima teigti, jog per Žagarės muitinę vykdavo asmenys į įvairias valstybes – JAV, Argentiją, Urugvajų, Braziliją, PAR. Per Žagarę tarpukariu keliavo ir egzotiškų šalių atstovai – egiptiečiai, alžyriečiai, tunisiečiai, turkai.

4.4. Pasieniečiai: sienos sergėtojai ar kontrabandos bendrininkai?

Viešojoje erdvėje nedažnai kalbėta apie pasienių kultūrinę, tautinę padėtį. Svarbiausi buvo valstybės ekonominiai interesai, o eiliniai pasienio gyventojai ištirpdavo informacijos gausoje apie kontrabandininkus. Tačiau valstybei negalėjo nerūpėti pasienio gyventojų tautinė, kultūrinė padėtis. Pasienis suvoktas, kaip labiausiai pažeidžiama valstybės dalis: „<...> Mūsų valstybės pakraščių gyventojai dar iš seno nėra atratę greit pasiduoti svetimtaučių įtakai ir todėl mūsų valstybės „oda“ nėra ypatingai atspari visokiems žalingiems išoriniams ir vidiniams veiksniams <...>“²²⁵. Viešai buvo išsirta, jog pasienio stiprinimui neužtenka vien pasienio policijos – būtina stiprinti pasienio gyventojų tautinę savimonę ir ekonominę stovį. Pasienio gyventojai pirmieji reprezentuodavo valstybę. Pripažinta, kad kai kurie pasienio gyventojai, ūkininkai, būdami toliau nuo kultūrinių ir ekonominių centrų, buvo „<...> blogesnėje padėtyje už savo tautiečius, gyvenančius valstybės gilumoje ir norėdami neatsilikti nuo bendros krašto pažangos, turi parodyti didesnę darbštumą <...>“²²⁶. Tačiau žmonėms būdingas polinkis į lengvesnį, nors ir nelegalų, uždarbį – t. y. kontrabandą, demoralizuodavo pasienio gyventojus.

Pasieniuose daugiau būdavo apleistų ūkių ir didesni dirvonuojančios žemės plotai. Nepriklausomos Lietuvos valstybės formavimasis tapo ne vieno klestinčio ūkio žlugimo priežastimi. Pasitaikydavo pasakojimų, kad klestintys ūkiai nusigyvendavo, jų savininkams pradėjus verstis kontrabanda ir papuolus pasienio policijai, nebeišgalint išsimokėti baudų²²⁷. Ne kartą nelegalias prekes nešantys asmenys buvo gėdinami spaudoje: „<...> Kontrabandininkai – žmonės be tautinio susipratimo, jie daro ekonominę žalą Lietuvai <...>“²²⁸. „<...> Daugelis pasienio gyventojų yra

224 Darbo ypatybės, *Šiaulių naujienos*, 1933, Nr. 41, p. 4.

225 Zenkevičius P., Valstybės organizavimo oda – pasienio zona., *Policija*, 1937, Nr. 24, p. 468, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50595&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

226 Zenkevičius P., Valstybės organizavimo oda – pasienio zona., *Policija*, 1937, Nr. 24, p. 468, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50595&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

227 Akmenytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 86.

228 Zenkevičius P., Valstybės organizavimo oda – pasienio zona, *Policija*, 1937, Nr. 24, p. 468, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50595&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

nutautėjusių, nepatikimų, kontrabandininkų <...>²²⁹. Tačiau pasienio policijos tarnautojams rekomenduota suartėti su vietos gyventojais, kelti jų tautiškumą, „<...> įžiebtį juose didesnę krašto meilę <...>²³⁰. Pasieniečiai gyventojams rengdavo gegužines, organizuodavo paskaitas, vaidinimus, o taip pat rengdavo valstybės švenčių ir įvairių jubiliejų minėjimus. Jie raginti bendradarbiauti su „lietuviškos minties organizacijomis“, nemažai jų buvo šaulių sąjungos nariais²³¹. Tad galima teigti, kad pasienio policija galėjo tapti kultūros nešėja ir kultūros sklaidos garantu pasienio srityse.

Nors įstatymai numatė įvairiausių variantus, kaip turėtų būti elgiamasi su asmenimis, nelegaliai kirtusiais sieną, tačiau, peržvelgus oficialią statistiką apie sulaikytus nelegaliai sieną kirtusius asmenis, susidaro įspūdis, jog statistika atspindi tik nežymią pažeidimų dalį. Pasienio gyventojai, daug dažniau ir be pasienio policijos žinios lankydavosi kitapus sienos. „<...> Vienas asmuo, mėgęs neteisėtai pereidinėti sieną, pasakoja, kad jis paprastai ateidavęs prie sienos, pasislėpdavęs kur nors, kol sargybinis praeis sienos taku, ir po to ramiai pereidavo per sieną pas savo pažįstamą, kuris savo keliu sekė savo pusės sargybinius <...>²³².

Pažymėtina, jog tiek iš Lietuvos pusės, tiek iš Latvijos šias valstybės skirianti siena buvo menkiausiai saugoma. Kontrabandininkų vedliais dažniausiai būdavo pasienio zonos gyventojai. Tad iš jų tarpo ieškota tokių, kurie stebėtų savo kaimynus ir įtariamus kontrabanda įduotų atitinkamoms institucijoms²³³. „<...> Žinoma, dažnai pranešimų duos tvirto valstybinio nusistatymo piliečiai, bet tikslių žinių retai kada jie sugebės surinkti <...>²³⁴. „<...> Pasienio gyventojai, slaptaį pereina sieną, moraliai nesijaučia nusikaltę, vienas kitą mielai palaiko ir stengiasi į bėdą patekusį gelbėti <...>²³⁵. Tokiais užtarėjais dažniausiai būdavo giminės arba geri kaimynai. Sienos pažeidėjai dažnai vykdavo per jų ūkius, kurie praleisdavo pro sieną. Klausimą dėl kontrabandos gabenimo bei nelegalaus sienos perėjimo parlamente bandė kelti žagarietis Seimo narys Liudas Laikūnas. Pasisakymų metu jis teigė, kad reikia griežtai bausti kontrabandininkus, skirti dešimt kart

229 Kastanauskas V., Pasienio policija antrajame nepriklausomybės dešimtmetyje, *Policija*, 1938, Nr. 19–20, p. 368., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50716&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

230 Ten pat.

231 Kastanauskas V., Pasienio policija antrajame nepriklausomybės dešimtmetyje, *Policija*, 1938, Nr. 19–20, p. 369., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50716&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

232 Sinkevičius A., Sienos saugojimo tarnyba, *Policija*, 1934, Nr. 1, p. 6, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50655&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

233 Akmenytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 93

234 Sinkevičius A., Sienos saugojimo tarnyba, *Policija*, 1934, Nr. 1, p. 6, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50655&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

235 Krygeris P., Pasienio policijos bėdos, *Policija*, 1937, nr. 23, p. 458, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50596&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

didesnes pinigines baudas nei prekių vertė. Deja, šis siūlymas nebuvo išgirstas²³⁶.

Archyve tirti duomenys parodė, kad Žagarės perėjimo punktas savo veiklos pradžioje sulaikydavo sąlyginai nedaug kontrabandos (žr. 4 lent.). Manau būtų galima išskirti kelias priežastis – darbuotojų neprofesionalumas, gyventojų nesuvokimas, kad sieną pereiti reikia tik tam skirtoje vietoje, perėjimo punkto trumpos darbo valandos. Kartu galima neatmesti ir dar vienos priežasties – perėjimo punkto darbuotojų bendradarbiavimas gabenant kontrabandą.

Jau buvo minėta anksčiau, kad darbuotojams, norintiems dirbti Žagarės pereinamajame punkte, dideli reikalavimai nebuvo keliami. Tai buvo asmenys, turintys menką išsilavinimo lygį. Pereinamajame punkte tedirbo tik 1–2 asmenys. Tad jiems buvo pakankamai suregistruoti sieną kertančius asmenis bei gabenamus krovinius. Perėjimo punktas dirbdavo tik šviesiu paros metu darbo dienomis, naktį pasieniečius pakeisdavo policija. Pastebėta, kad dar XX a. 4 dešimtmečio spaudoje pasirodydavo pranešimų, kad pasieniečiai darbo vietoje nakties metu negali ilgai miegoti, nes nuolat žmonės važiuoja per sieną, reikia patikrinti dokumentus²³⁷. Kartais atsitikdavo taip, kad pati policija atsisakydavo budėti naktį, tad siena būdavo visiškai atvira²³⁸. 1919–1924 m. sienos apsaugos veiklos pradžioje, patikrinimo metu sargybinio visiškai nerasdavo darbo vietoje²³⁹. Tad manyčiau, galima daryti išvadą, kad Žagarės pereinamojo punkto (muitinės) darbuotojai kartais tiesiog pramiegodavo kontrabandininkų nelegalų perėjimą arba iš vis siena nebūdavo saugojama.

XX a. 4 dešimtmetyje buvo pripažinta, kad pasieniečiai kartais bendradarbiavo su kontrabandininkais²⁴⁰. Iš archyve rastų duomenų galima daryti išvadą, kad Žagarės pereinamojo punkto (muitinės) darbuotojai dirbo aplaidžiai. Įtarimą kelia 1920 m., kada buvo užvesta tik 13 kontrabandos bylų²⁴¹, t. y. nelegaliai gabenamos prekės nustatytos tik kartą per mėnesį. Didžiausias šuolis pagautos kontrabandos buvo 1924 m. (žr. 4 lentelę). Galima teigti, jog tam įtakos turėjo išleisti muitinės įstatymai, kuriuose buvo apibrėžiama muitininkų darbo specifika ir darbo pobūdis²⁴².

Žmogus, kirtęs sieną bei gabenęs nedeklaruotų prekių, gaudavo baudą. Daugiausiai tokių atvejų buvo užfiksuota XX a. 4 dešimtmetyje. Kontrabandininkų baudos dydis priklausydavo nuo nelegalių prekių gabenimo įkainių. Muitininkai kartu galėdavo konfiskuoti ne tik gabentas prekes, bet ir transporto priemones. Antai 1933 m. Žagarės muitinės bylose rastas įrašas: „<...> 1933 m. balandžio 18

236 II Seimo stenogramos, 38 posėdis, 1923 11 09.

237 Krygeris P., Pasienio policijos bėdos, *Policija*, 1937, nr. 23, p. 458, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50596&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

238 Sinkevičius A., Sienos saugojimo tarnyba, *Policija*, 1934, Nr. 1, p. 8, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50655&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

239 Sinkevičius A., Sienos saugojimo tarnyba, *Policija*, 1934, Nr. 1, p. 8, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50655&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

240 Ten pat.

241 Siunčiamos žinios apie muitinės veikimą, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 32., l. 430.

242 Muitinių įstatai, *Vyriausybės žinios*, Nr. 164, 1924 07 10, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25088&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-01-28.

d. sulaikyta kontrabanda. Šiomet jau penktą gabeno joniškietis Pranas Janulėnas. Jam paskirta bauda – 50 litų, arkliui – 100 lt <...>²⁴³. Pastebėtina, jog asmens, gavusio baudą, tačiau neturinčio pajamų jos susimokėti ir tai įrodžiusio, bauda būdavo nurašoma arba esantis turtas parduodamas iš varžytinių. Pastebėtina, jog pasitaikydavo atvejų, kada bauda būdavo nurašoma, paliudijus bent 2 asmenys, kad sulaikytas asmuo neturi pajamų susimokėti paskirtą mokestį²⁴⁴. Tokių atvejų Žagarės muitinėje daugiausiai užfiksuota 1933–1934 m. Galima daryti išvadą, jog tai lėmė pasaulyje siaučianti ekonominė krizė, per kurią žmonės neteko darbo, jų indėliai nuvertėjo.

Žmogus galėdavo būti apkaltintas gabenęs kontrabandą, galėdavo būti apkaltintas ir vėliau. Pasioniečiai, gavę duomenų iš vietinių gyventojų, jog asmuo atsigabenęs iš Latvijos nedeklaruotų prekių ir neįrodęs, kad prekės atvežtos legaliu būdu, taip pat galėjo skirti baudą²⁴⁵. Antai 1937 m. patikrinimo metu žagarietė Felicija Petraitienė nesugebėjo įrodyti, kad legaliai atsivežė suknelės ir gavo 10 litų baudą²⁴⁶. Vėliau moteris įrodė, kad pajamų neturinti baudai sumokėti, tad nuo jos buvo atleista²⁴⁷.

Šiaurės Lietuvos gyventojai iš Latvijos gabendavo kontrabanda įvairias prekes. Pagal rastus duomenis daugiausiai buvo vežama radijo aparatų, fotoaparatai, suknelių, cigarečių, vilnos, svogūnų, t. y. dominuodavo smulkūs daiktai (žr. 5 lentelę). Pastebėtina, kad 1939 m. pasitaikė atvejų, kada buvo gabunami pinigai bei meno vertybės. Tai būtų galima sieti su prasidėjusiu Antruoju pasauliniu karu, kada asmenys pamažu traukėsi į vakarus. Vis dėlto sunku nustatyti kontrabandos, pavyzdžiui maisto ar plunksnų, svorį. Protokoluose minimi krepšiai ar maišai svogūnų, litras arba butelis degtinės. Tad sunku suskaičiuoti kontrabandos apimtį, nes naudoti skirtingi svorio bei tūrio matai.

Pastebėtina, kad kontrabandininkai įvairiais būdais bandydavo nelegaliai pereiti sieną. Antai 1932 m. Žagarės muitinėje buvo sulaikyta skaistgirietė Magdelana Filipovičienė, kuri patikrinimo metu „<...> per daug išsipūtusi, o ją apčiupinęjus rasta už rūbų užkištos vilnos <...>“²⁴⁸, o 1934 m. ta pati moteris tokiu pat būdu gabeno rūkytus mėsos gaminius²⁴⁹.

Prekių kainos abipus sienos buvo labai panašios. Tad kontrabanda vertėsi arba labai neturtingi pasienio gyventojai, arba kai kurios prekės nedideliais kiekiais buvo įvežamos į Lietuvą, tačiau sunaudojamos ne pasipelnymui, o savo ūkinėms reikmėms patenkinti²⁵⁰.

Pasitaikydavo atvejų, kad ir patys pasieniečių pareigūnai talkindavo kontrabandininkams. Antai 1927 m. iš darbo atleistas sienos saugotojas Jonas Adomavičius, kuris bendrininkavo su

243 Kontrabandos protokolas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 163, l. 209.

244 Atleisti asmenys., LCVA, f. , ap. 1, b. 178, l. 132.

245 Sinkevičius A., Sienos saugojimo tarnyba, *Policija*, 1934, Nr. 1, p. 8, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50655&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

246 Protokolas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 198, l. 322.

247 Ten pat, l. 401.

248 Sulaikymo protokolas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 231, l. 98.

249 Aktas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 306, l. 216.

250 Pasienio policijos veikla 1932 m, *Policija*, 1933, Nr. 7, p. 112, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50566&biRecordId=5127>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-27.

žagariečiais. Protokole²⁵¹ ir pasiaiškinimuose²⁵² pasienietis prisipažįsta, kad savo gimines ir kaimynus praleisdavo, nepatikrinus dokumentų ar prekių. Galbūt šis atvejis nebūtų iškilęs viešumon, jei ne žagariečio A.V. skundas Jonišchio muitinės viršininkui²⁵³.

Pastebėtina, kad patys muitininkai kartais įsipainiodavo į keblias situacijas. Antai 1933 m. žagarietis M. Melamedas buvo sutaręs, jog jis davė muitininkui Jonui Karklui 36 tūkst. litų, kuris turėjo pernešti tuos pinigus per sieną ir Žagarėje vėliau sugrąžinti. Tačiau pinigai nebuvo atiduoti, nes, anot J. Karklo, juos atėmė pasienio policininkas²⁵⁴. Tai buvo ne vienintelis atvejis, kada pasieniečiai darbo metu kaltinti vagyste. 1937 m. žagarietė žydė R. Matz teigė, kad prie sienos, eilinio patikrinimo metu, iš jos pasienio pareigūnai pavogė laikrodį bei 500 litų. Anot R. Matz, kai pasienio punkte buvo tvarkomi dokumentai, ji pinigus ir laikrodį buvo pasidėjusi ant stalo. Kaip teigė žydė, pinigine ir laikrodį galėjo pasisavinti šalia jos besisukiojantis kitas pasienio darbuotojas²⁵⁵. Atlikus patikrinimą paaiškėjo, kad pinigai buvo rasti pas muitininką J. Gurevičių, tačiau laikrodžio nepavyko aptikti²⁵⁶. Po šio skandalo J. Gurevičius buvo atleistas iš darbo²⁵⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad Žagarės pereinamojo punkto (muitinės) darbuotojai veiklos pradžioje ne visus kertančius sieną asmenis patikrindavo. Tai patvirtina mažas sugautos kontrabandos kiekis bei pačių gyventojų prisipažinimai, kad dažnai nelegaliai kirsdavo sieną. Be to, pasienio darbuotojai nevengė manipuliuoti savo darbo padėtimi, įsiveldavo įvairaus pobūdžio skandalus.

251 Protokolas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 159, l. 89.

252 Pasiaiškinimas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 159, l. 91.

253 Informacija dėl J. Adomavičiaus., LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 159, l. 54.

254 Nešė per sieną pinigus, *Šiaurės Lietuva*, 1933, Nr. 31, p. 4, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=94632>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-01-29.

255 Pareiškimas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 291, l. 12.

256 Protokolas, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 291, l. 15.

257 Atleidimas iš darbo, LCVA, f. 1155, ap. 1, b. 291, l. 32.

5. ŽAGARĖS KULTŪRINIS GYVENIMAS.

5.1. Laikraštis „Žagarės balselis“

Vienas iš šaltinių, kuriame galima rasti informacijos apie tarpukario vietinių gyventojų santykius – spauda. Žagarė Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu turėjo savo laikraštį. Pirmieji numeriai viešumoje pasirodė 1931 m. Iš viso buvo išleista 13 numerių trejais skirtingais laikraščių pavadinimais. Iš pradžių laikraštis vadinosi „Žagarės balselis“, o nuo trečio numerio – „Žagarės aidas“. Po to išleisti du numeriai „Pakuršės aidas“. Pastebėtina, kad laikraštis jau pirmajame numeryje deklaravo savo apolitiškumą²⁵⁸. Savaitraštį buvo galima ne tik įsigyti, bet ir prenumeruoti. Skaitytojas tai padaryti turėjo galimybę ne tik Žagarėje, bet ir kitoje Lietuvos dalyje ar Latvijoje. Pastebėtina, kad prenumeratos kaina tiek į Latviją, tiek į kitą vietą buvo ta pati. Kiek Latvijoje buvo prenumeratorių tiksliai negalima nustatyti, tačiau, išėjus laikraščio trečiajam numeriui, buvo pateikta informacija, kad Latvijoje savaitraštį prenumeruoja L. Urmonaitė, o JAV – Bičiūšas iš Belvodo²⁵⁹.

Jau pirmajame „Žagarės balselio“ numeryje Žagarė buvo pristatoma kaip kurortinė gyvenvietė: „<...> Pasakiškas kurortas Lietuvoje. Puikiausia vieta vasaroti už 33 litus mėnesiui: 3 litai butas, 30 litų valgiui <...>“²⁶⁰. Straipsnyje nurodomi Žagarės privalumai: pušynas, ežeras, piliakalnis. Kituose laikraščio numeriuose Žagarė pristatoma kaip antroji Palanga²⁶¹. „Žagarės aidas“ teigė, kad 1931 m. vasarą į Žagarę atvyko vasaroti žmonių iš Kauno, Alytaus, Šiaulių, bet daugiausia iš Rygos ir Mintaujos, o pagal tautybę dominuoja žydai²⁶². Tad galima daryti išvadą, kad žydų bei latvių Žagarėje padaugėjo vasaromis.

Laikraštyje buvo rašoma apie įvairias miestelio problemas, diskutuojama vietos klausimais. Antai spaudoje buvo keliama problema: naujo plento arba geležinkelio atsiradimas. Anot redaktorių, tik, nutiesus plentą arba geležinkelį, Žagarė bus išgelbėta nuo žmonių migracijos,

258 Nuo redakcijos, *Žagarės balselis*, 1931 Nr. 1, p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

259 Pirmieji prenumeratoriai už Žagarės ribų., *Žagarės Aidai*, 1931, Nr. 2 (4), p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

260 Pasakiškas kurortas Lietuvoje, *Žagarės balselis*, 1931 Nr. 1, p. 1–3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

261 Visi į antrąją Palangą., *Žagarės balselis*, Nr. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97188&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

262 Ir Ryga, Ir Kaunas, ir net Alytus., *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 4 (6), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97184&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

bei miesto tuštėjimo²⁶³. Laikraštis taip pat pristatydavo ir kaimyninės Latvijos aktualijas. Antai leidėjai gyventojus informuoja, kad Latvijoje įsigaliojo naujas švietimo įstatymas. Nuo 1931 m. Latvijoje draudžiama mokytis kokios nors profesijos užsieniečiams, o žmonės priimančys dirbti ne latvius bus baudžiami pinigine bauda²⁶⁴. Tad galima teigti, kad šis įstatymas sumažino galimybes žagariečiams mokytis ir dirbti Latvijoje.

Daugumoje numerių buvo gvildinama susisiekiama su Šiauliais problema. Savaitraštyje rašoma, kad nuolat Žagarės ir Šiaulių autobusai konkuruoja dėl keleivių, veždami vos ne už dyką. Laikraštyje nuskambėjo pasiūlymas, kad žagariečiai galėtų vežti keleivius ne tik į Šiaulius, bet ir į Telšius, Plungę²⁶⁵. Vis dėlto vietos laikraštis neapsiribojo Žagarės naujienomis. Nemažą laikraščio dalį sudarė žinios iš Mažeikių, Biržų.

Laikraštis kartu atliko ir auklėjimo funkciją. Maždaug pusė straipsnių pašiepavo, pamokydavo, įvardindavo žagariečių bėdas. Antai ne kartą buvo keltas klausimas dėl Žagarės gimnazijos likimo: ar pavyks surinkti reikiamą mokinių skaičių, koks bus mokestis²⁶⁶. Redaktorius pripažįsta, kad laikraštis turi nemažą įtaką vietos gyventojams, nes žmonės pradėjo bijoti, kad po kokio nors incidento atsirastų straipsnis apie tam tikro asmens „žygius“²⁶⁷. Antai buvo aprašytas atvejis, kai pasiturintis žagarietis, norėdamas pigiau skaityti vietos laikraštį, siūlė vaikui, kuris išnešiojo spaudą, nuomotis kiekvieną numerį už 10 centų. Nuo tada šis vietos gyventojas pradėtas vadinti „ponas 10 centų“²⁶⁸. Pastebėtina, kad laikraštį platindavo ne tik lietuviai, bet ir žydai. Antai viename iš numerių rašoma, kad viena prekybininkė nuolat platina laikraščio numerius, nes ji „<...> yra žagarietė, ir skaityti savo krašto laikraštį yra jos pareiga <...>“²⁶⁹. Straipsniai kartais sugėdindavo ir pačią Žagarės valsčiaus tarybą. Pavyzdžiui, buvo sugėdinta valdžia už tai, kad jau daugiau nei metai laiko nepakeisti gatvių užrašai, nors dokumentuose minimi nauji pavadinimai²⁷⁰.

Laikraštyje dažnai susikirsdavo katalikų ir ne katalikų, lietuvių ir žydų santykiai. Antai 1931 m. buvo svarstomas klausimas dėl paminklo Lietuvos Nepriklausomybei pastatymo. Čia

263 Plentas ar geležinkelis, *Žagarės aidas*, 1931 Nr. 1(3), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97189&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

264 Nebeįsileis amatininkų, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 1 (3), p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97189&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

265 Telšiai – Plungė arba konkuruokim su Žemaičiais, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 7(9), <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97181&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

266 Ar bus gimnazija, *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 2, p. 4, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97188&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

267 Pas mergas jau nebenuėisi, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 1(3), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97189&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

268 Nusenęs bagočius, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 3(5), p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97185&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

269 Pavyzdinga žagarietė, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 5 (7), p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97183&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

270 Užmiršo?, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 2(4), p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

išsiskyrė dvi grupės: lietuviai katalikai su Žagarės kunigu priešakyje bei ne katalikai. Pagrindinis ginčo objektas – kaip turi atrodyti paminklas: su kryžiumi ar be jo. Katalikų organizacijos reikalavo, kad tik paminklas su kryžiumi turi stovėti. Tuo tarpu žydų, laisvamanių ir kitų organizacijų atstovai motyvavo, kad kryžiaus nereikia, nes jis bus skirtas ne žuvusiems už laisvę, bet nepriklausomybei. Taip pat buvo pabrėžta, kad prie paminklo aukojimo prisideda ir žydai bei kiti ne katalikai²⁷¹. Vėliau prie šio paminklo statymo prisidėjo ir latviai, kurie gegužinės metu aukėjo pinigus²⁷². Tad galima teigti, kad Lietuvos nepriklausomybės paminklas buvo svarbus ne tik Žagarės lietuviams, bet ir kitų tautybių gyventojams.

Laikraštis atkreipė dėmesį ir į nuolatinę žagariečių migraciją į Latviją. Anot redakcijos, dalis miesto yra vadinama „Bulgarija“. Ten gyvena patys skurdžiausi amatininkai, žemės ūkio darbininkai. Kiekvieną vasarą „Bulgarija“ ištuštėja, apmiršta, kadangi daugiau nei pusė gyventojų išvyksta darbo ieškoti į Latviją. Rudeniop „bulgarai“ maudosi piniguose. Tada padidėja Žagarės užėigų bei parduotuvių apyvarta²⁷³. Kaip jau buvo minėta anksčiau, daugiausiai žagariečių Latvijos sieną kirsdavo, būtent ieškodami darbo Latvijoje. Ne kartą ir laikraštyje buvo išspausdinti skelbimai, kad žmonės ieško darbo Latvijoje. Daugiausiai per spaudą darbo ieškojo moterys²⁷⁴. Tad galima teigti, kad Latvija buvo lietuvių vienas iš pragyvenimo šaltinių.

Laikraštyje daugiausiai minimi žydai. Ne kartą šios tautybės gyventojai buvo minimi dėl susisiekimo su Šiauliais problema. Laikraštyje teigiama, kad sunku būdavo viešuoju transportu nuvykti į Šiaulius šeštadieniais, nes nė vienas autobusas nevažiuoja. Buvo nurodoma pagrindinė problema – žydai, kurie švenčia šabą ir jo metu nei vienas autobuso nevairuoja. Lietuviai buvo raginami išmokti vairuoti autobusą²⁷⁵. Vėliau autobusai į Šiaulius pradėjo važiuoti ir vairuojami lietuvių vairuotojų.

Atvykę vasarotojai, deja, kartais pasibaisėdavo žagariečių kultūra. Buvo išspausdintas latvio skundas, kad lietuviai nemoka elgtis kino teatre: ateina ne filmo pažiūrėti, bet nuolat tarpusavyje garsiai šneka, žaidžia kortomis, valgo saulėgražas, spjaudosi. Anot latvio, jo tėvynėje niekas taip nesielgia²⁷⁶. Tad galima teigti, kad laikraštis stengėsi parodyti ne tik Žagarės gerąsias puses, bet ir pamokydavo vietos gyventojus kultūros. Kartais ir atvykusių kitataučių „nuotykiškai“

271 Su kryžium ar be jo, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 5 (7), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97183&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

272 Gegužinė ir „meilužiai“, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 9 (11), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97179&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

273 Žagarės „bulgaras: „Bulgarija“, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 1 (3), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97189&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

274 Prityrusi virėja, *Pakuršės aidas*, 1931, Nr. 2 (13), p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97187&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

275 Pilietis, Dėl autobusų, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 2 (4), p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

276 Svečias, Kino teatras – tvartas?, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 8 (10), p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=979&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

buvo aprašomi vietos spaudoje. Antai atvykusi čigonė iš Šiaulių bandė užsidirbti duonai burdama kortomis. Burdama apvokdavo klientus, tačiau jos „verslas“ tęsėsi trumpai, kadangi buvo sulaikyta vietinio žydo, kurį taip pat bandė „apkerėti“, tačiau nepavyko²⁷⁷.

Daugiausia informacijos apie kitataučius ir kitatikius galima rasti sporto rubrikoje. Atlikus laikraščių analizę galima konstatuoti, kad sportas Žagarės gyventojams buvo viena iš pagrindinių laisvalaikio praleidimo formų. Populiariausia sporto šaka – futbolas, kadangi kiekviename numeryje buvo spausdinama informacija apie varžybų eigą ir rezultatus. Pastebėtina, kad Žagarėje buvo kelios futbolo komandos: lietuvių „Inkaras“ bei žydų „Makabi“. Pastaroji buvo stipresnė, beveik visose žaistose rungtynėse laimėdavo. Žydų „Makabi“ tik keletą kartų žaidė Lietuvoje, ir tik su kitomis žydų komandomis. Varžybos dažnai buvo žaidžiamos Latvijoje. Antai 1931 m. birželio 7 d. rungtynės vyko Bukaiši²⁷⁸, o po savaitės – Mintaujoje ir Miedmuižėje²⁷⁹. 1931 m. vasarą, pirmą kartą Žagarės istorijoje atvyko žydų futbolo komanda iš Rygos. Anot laikraščio, miestui buvo didelė šventė, ypač žydams, kurie, deja, rygiečius, o ne žagariečius palaikė plakatais ir garsiais šūksniais. Po varžybų Žagarės bei Rygos žydai kartu praleido vakarą²⁸⁰. Ne kartą spaudoje buvo nuskambėjęs siūlymas, kad visiems Žagarės klubams susijungti į vieną ir bendrai žaisti už Žagarę²⁸¹. Vis dėlto susijungimui prieštaravo žydų „Makabi“, kurie motyvavo, kad nori būti grynai žydiška komanda, o kitų tautybių atstovų nepageidauja. Tad galima teigti, kad sportas nesuvienijo skirtingų tautybių ir tikėjimų žmonių.

Visą laikraščio leidimo laikotarpį buvo nuolatinės rubrikos: Žagarės, Lietuvos, užsienio naujienos, sportas (pastaroji didžiausia) bei skelbimai. Jų buvo įvairiausių: darbo, pažinties, pardavimo, įvairių renginių reklama. Pastebėtina, kad 1931 m. Žagarėje jau buvo daromas manikiūras²⁸². Kaip buvo minėta, laikraštis deklaravo savo apolitiškumą. Pastebėtina, kad jis šią poziciją išlaikė visos savo veiklos metu.

Apibendrinant galima teigti, kad Žagarės miesto laikraštis buvo pagrindinė vietos informacinė priemonė, kuri atliko ne tik informacinę, bet ir auklėjamąją funkciją. Laikraštyje dažniausiai buvo nagrinėjami lietuvių ir žydų tarpusavio santykiai.

277 Matęs, Žavingoji čigonė, *Pakuršės aidas*, 1931, Nr. 1 (12), p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecrd.do?biExemplarId=987&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

278 Žagarė – Bukaiši, *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 1, p. 4, Mintauja – Žagarė, ten pat, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

279 Miedmuižė (Latvija) – Žagarės „Inkaras“, *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 2, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97188&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

280 Ryga – Žagarė, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 3(5), p. 4, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97185&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

281 Futbolistas, Ar ne geriau, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 2 (4), p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

282 Dėmesio Žagarėje daromas manikiūras, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 6 (8), p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97182&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

5.2. Visuomeninės organizacijos

Po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo ėmė kurtis įvairios draugijos. 1919 m. išleistas draugijų įstatymas apibrėžė jos sąvoką ir teises. Pagal įstatymą „<...> draugija – susivienijimas kuopon kelių asmenų, pasistačiusių kokį nors aiškų bendro darbo tikslą ir, tam tikslui atsiekti, sutartinai, tam tikrais įstatais, dirbančių <...>“²⁸³. Įstatyme taip pat nurodoma, kad tos organizacijos, kurios siekia pelno, turi vadovautis Civiliniu statutu. Tad galima teigti, kad šis įstatymas reguliavo partijų, klubų, sąjungų ir kitų susivienijimų veiklą.

Draugijoms reikėdavo vadovautis ir kitais teisės aktais. Antai, kuriantis moksleivių organizacijoms, reikėjo gauti direktoriaus leidimą, o tokių draugijų veiklos normas nustatė Švietimo ministerijos įsakymai. Sporto ir kultūros organizacijas reguliavo 1932 m. išleistas įstatymas, pagal kurį sporto ir kūno kultūros organizacijos vadovaujasi „Įstatymu apie draugijas“, kiek tai paliečia organizacijos įsteigimo ir priežiūros tvarkos problemas, likusius klausimus organizacijos derina su Kūno kultūros rūmais prie Švietimo ministerijos²⁸⁴. Katalikiškas draugijas reguliavo konkordatas su Šv. Sostu. Kuriant tokią organizaciją, pirmiausiai reikėjo gauti vyskupo leidimą²⁸⁵. 1921 m. pasirašyta Lietuvos ir Latvijos piliečių konvencija taip pat įpareigojo leisti kitos valstybės piliečiams kurti kultūrinės tautinės organizacijas toje šalyje, laikantis joje galiojančių įstatymų²⁸⁶.

1922 m. ir 1928 m. Lietuvos konstitucijos garantavo draugijų ir sąjungų laisvę, tačiau draugijos savo veikloje turėjo laikytis būtent 1919 m. įstatymo apie draugijas keliamų reikalavimų ir savo įstatuose numatytų tikslų, nes veikimas priešingu būdu sudarė teisėtą pagrindą draugiją sustabdyti ar visiškai uždaryti. Tai rodo, kad tarpukario laikotarpiu įstatymo viršenybė buvo suteikta ne konstitucijoms, o atitinkamiems įstatymams, išplėtusiems valdžios atstovų kontrolės ir priežiūros ribas. 1936 m. Draugijų įstatymas buvo išleistas nauja redakcija. Pataisa numatė, kad steigėju gali būti tik Lietuvos pilietis, turintis ne mažiau kaip 24 m. ir mokantis lietuvių kalbą žodžiu ir raštu. Tokie pat reikalavimai buvo taikomi draugijos vadovybės nariams, jų pavaduotojams ir net draugijos globėjams, auklėtojams, garbės teisėjams, garbės nariams. Draugijos nariu negalėjo būti jaunesnis nei 18 m. pilietis, o balso teisė draugijoje buvo įgyjama nuo 21 m. amžiaus. Įstatymas taip pat numatė, kad, norint draugijai egzistuoti, reikia turėti daugiau nei 12 narių. Pastebėtina, kad

283 Įstatymas apie draugijas, *Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 19, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25243&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-22.

284 Kūno kultūros įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 390, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25375&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-22.

285 Konkordatas su Šv. Sostu ir Lietuvos Respublika, *Vyriausybės žinios*, 1927, Nr. 264, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24988&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.

286 Konvencija apie Lietuvos ir Latvijos piliečių teises, *Vyriausybės žinios*, 1921, Nr. 70, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25182&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-22.

moksleiviai negalėjo steigti ar priklausyti kokiai nors organizacijai, galėjo kurti tik kuopas. Vis dėlto šis įstatymas negaliojo valstybės pripažintų tikybų dvasiniams ordinams, kongregacijoms bei brolijoms ir kitoms tų tikybų dvasinėms draugijomis, kurių tikslas buvo dalyvauti tikybinėse apeigose bei maldose ir kitoms draugijoms, veikiančioms kitais įstatymais²⁸⁷. Tad galima teigti, kad 1936 m. Draugijų įstatymas suvaržė gyventojų galimybes jungtis į įvairias visuomenines organizacijas.

Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu Žagarėje buvo apie 40 įvairių organizacijų. Jas būtų galima suskirstyti į kelias grupes:

- Politinės: Krikščionių demokratų, Darbo federacija, Lietuvos socialdemokratai, Tautininkai, Jaunoji Lietuva);
- Katalikiškas: Lietuvių katalikų „Blaivybė“, Katalikų veikimo, Švento Vincento, Katalikų veikimo, Lietuvos evangelikų krikščionių;
- Darbuotojų: Amatininkų sąjunga, Darbininkų sąjunga, Ugniagesių draugija;
- Jaunimo: Lietuvos jaunimo sąjungos Daukšių kaimo kuopa, Skautai;
- Lietuvių švietimo: Lietuvių švietimo draugija „Saulė“, Lietuvių katalikų mokytojų, Žagarės valsčiaus pradžios mokyklos mokytojų sąjunga;
- Ūkininkų: Galvijų gerinimo, Ūkininkų vienybė, Ūkininkų sąjungos;
- Žydų: Lietuvos sionistų Žagarės skyrius, Žydų literatūros ir dramos, Žydų kultūrinė sąjunga, Žydų sporto ir gimnastikos sąjunga „Makabi“, Žydų „Ezro“, Žydų tikybinė sąjunga, Vokietijos žydams šelpti, Senosios Žagarės neturtingiems žydams šelpti;
- Latvių: Latvių moterų, Lietuvos latvių sąjunga;
- Visuomeninės: Šauliai, Žagarės visuomenės klubas, Žagarės miesto namų ūkių savininkai, Fizinio lavinimo, Vilniaus vaduotojų sąjunga.

Draugijas skirstyti taip pat galima į lietuvių, latvių, žydų bei mišrias. Kaip matyti iš suskirstymo, daugiausiai buvo žydų (9) organizacijų. Tai galėjo lemti, kad žydai tarpukariu buvo bendruomeniškesni bei raštingesni. Kaip matyti iš pateiktos lentelės (žr. 12 lentelę), žydiškose draugijose narių skaičius buvo didesnis nei katalikų ar latvių. Nagrinėjant žydiškų organizacijų veiklą, nebuvo rastas nei vienas atvejis, kad kas nors paliktų vieną ar kitą draugiją. Tuo tarpu lietuviškose organizacijose narių kaita buvo normalus reiškinys. Ypatingai daug narių išeidavo iš politinių organizacijų, ypač LSDP 1926–1927 m²⁸⁸. Tai galėjo lemti žmonių baimė būti persekiojamam po Antano Smetonos atėjimo į valdžią. Pabrėžtina, kad vienas žmogus galėjo priklausyti ne vienai organizacijai. Antai lenkas Miklošas Mackevič priklausė katalikų jaunimo

287 Draugijų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 522, p. 1–2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24836&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-22.

288 Protokolai., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 80, l. 41, l. 56, l. 58.

„Pavasariui“²⁸⁹, lietuvių katalikų draugijai „Blaivybė“²⁹⁰ bei Žagarės namų savininkų organizacijai²⁹¹. Pastebėtina, kad kitataučių, ypač žydų, organizacijos pasižymėdavo narių gausumu, aktyvesne veikla. Gal būt tai galėjo lemti, kad žydai buvo labiau išsilavinę bei nedirbantys fizinio darbo, t. y. turėjo daugiau laiko reikštis įvairiose organizacijose.

Peržvelgus draugijų statistiką, galima daryti išvadą, kad žydų draugijos buvo pakankamai uždaros, t.y. jose nebuvo lietuvių, ar latvių. Vis dėlto bandymų priimti kitatikį buvo ne vienas. Antai 1935 m. buvo svarstomas vokiečio T. Ranės prašymas priimti į žydų kultūrinę draugiją²⁹². Vis dėlto prašymas buvo vienbalsiai nepatenkintas, motyvuojant, kad liuteronai ir dar vokiečiai nepageidaujami²⁹³. Taip pat 1936 m. buvo gautas latvio J. Ricko prašymas dėl priėmimo į žydų kultūros draugiją²⁹⁴, tačiau ar jis buvo patenkintas duomenų nerasta.

Žydų draugijos daugiausiai buvo kultūrinio pobūdžio. Antai Žagarės kultūrinės sąjungos pagrindinis tikslas – platinti spaudą žydų kalba bei rengti paskaitas apie žydų istoriją, kurti bibliotekas²⁹⁵. Pastebėtina, kad ši organizacija vienijo net 46 asmenis, didžioji dalis jų buvo valstybės tarnautojai bei prekybininkai²⁹⁶.

Kaip buvo minėta anksčiau, tik po I pasaulinio karo Žagarė tapo vienalyčiu miestu, bet vis dėlto kartais atskirtis dar pasireiškėdavo. Antai 1925 m. buvo įkurta Senosios Žagarės neturtingiems žydams šelpti draugija, o po metų – Žagarės miesto neturtingiems žydams šelpti draugija. Vis dėlto abiejų draugijų įstatuose pabrėžiama, kad pagrindinis tikslas – gerinti žydų gyvenimo sąlygas visoje Lietuvoje, kuriant ligonines, mokyklas, vaikų namus²⁹⁷. Draugijos susirinkimuose dažnai buvo svarstomi klausimai dėl labdaros suteikimo ne tik Žagarės gyventojams, bet ir Joniškio, Šiaulių. Ši draugija buvo viena iš daugiausiai surengusių posėdžių savo veiklos metais. Pastebėtina, kad šios organizacijos nariai buvo daugiausiai vyresnio amžiaus: sulaukę 60 metų ir vyresni, pagal profesiją daugiausiai buvo pirklių²⁹⁸, kitas faktas – draugijai priklausė vien tik vyrai. Panašų tikslą turėjo ir žydų „Ezro“ organizacija, įkurta 1926 m., kuri vienijo 46 narius. Draugijos statute pabrėžiama, kad šios organizacijos tikslas – labdara bei

²⁸⁹ Narių sąrašas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 25, l. 24.

²⁹⁰ Nariai, turintys pažymėjimus, LCVA, f. 412, ap. 9, b. 52, l. 5.

²⁹¹ Naujai priimti asmenys., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 194, l. 3

²⁹² Ranės prašymas, LVCA, f. 412, ap. 9, b. 659, l. 10.

²⁹³ Protokolas Nr. 4., LCVA, f. 412, ap. 659, l. 12.

²⁹⁴ Prašymas, LCVA, f. 412, ap. 9, b. 659, l. 18.

²⁹⁵ Nuostatai, LCVA, f. 412, ap. 9, b. 65, l. 4.

²⁹⁶ Narių sąrašas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 65, l. 6.

²⁹⁷ Senosios Žagarės žydams šelpti draugijos įstatatai., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 902., l. 7.

²⁹⁸ Senosios Žagarės žydams šelpti draugijos narių sąrašas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 902., l. 13, 15, 18.

mokyklų kūrimas²⁹⁹. Vis dėlto, lyginant Senosios Žagarės bei Žagarės miesto žydams šelpti draugijas, „Ezro“ buvo uždaresnė, kadangi ne viename draugijos susirinkime buvo atmestas pasiūlymas prisidėti prie labdaros suteikimo Jonišchio žydų gyventojams. Iki 1927 m. „Ezro“ išskirtinai šelpė tik Žagarės miesto gyventojus, vėliau skyrius buvo įsteigęs „Lietuvos Raudonojo kryžiaus žydų atbėgėliams šelpti komitetą“.

Žagarėje veikė ne tik žydų šalpos organizacija. Mieste veikė sporto klubo „Makabi“ skyrius. „Makabi“ – pasaulinė žydų kūno kultūros draugija, įkurta 1885 m. Turkijoje³⁰⁰. Pagrindinis draugijos tikslas – žydų jaunimo fizinis lavinimas³⁰¹. Žagarės skyrius vienijo daugiau nei 100 narių, kurių dauguma buvo moksleiviai³⁰². Žagarėje buvo stipri futbolo komanda „Makabi“, kuri per savaitę keletą kartu dalyvaudavo varžybose. Pastebėtina, kad labai mažai varžybų vykdavo su joniškiečiais ar šiauliečiais, daugiausiai futbolininkai priimdavo latvius arba patys vykdavo į kaimyninę valstybę. Analizuojant varžybų rezultatus pastebėta, kad maždaug 80% varžybų laimėdavo Žagarės žydai. Didžiausia persvara – 21 vieno įvarčio laimėjimas³⁰³. Tad galima teigti, kad Žagarėje buvo stipriai išvystytas futbolas. Žagarės „Makabi“ draugijos skyriui priklausė vėlgai tik žydai. Kita vertus, kelis kartus buvo bandoma į draugiją priimti katalikų futbolininką Kazį Baluotį, kuris turėjo sustiprinti futbolo komandą. Tačiau skyriaus valdyba kelis kartus kategoriškai atmetė šį siūlymą, motyvuojant, kad katalikai žydų draugijoje nepageidaujami³⁰⁴. Nekartą 1925 m. buvo surengtos futbolo varžybos tarp Žagarės „Makabi“ bei Žagarės L. F. S futbolo komandų. Visus tris kartus pergalę šventė „Makabi“, o 1925 m. birželio 9 d. varžybų metu tarp žiūrovų kilo susistumdymas, kadangi „teisėjas katalikas įskaitė įvartį L. F. S komandai“. Kaip teigiama „Makabi“ protokole, medikų pagalbos prireikė žydui E. Gelmanui³⁰⁵, vėliau šiai šeimai buvo suteikta piniginė parama iš „Ezro“ draugijos, kadangi šeima kurį laiką neteko maitintojo, nes žiūrovai varžybų metu sulaužė jam ranką³⁰⁶. Tad galima teigti, kad draugijų tikslas – savišvieta. Dauguma organizacijų rengdavo paskaitas, diskusijų vakarus, ypatingą vietą užimdavo įvairiausių kursų organizavimas.

²⁹⁹ Žydų labdarybės., socialinės pagalbos ir kultūros draugijos „Ezro“ įstatai., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 939, l. 2.

³⁰⁰ Gečas S., Litvakai Lietuvos sporto sąjūdyje tarpukariu, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-06-18-litvakai-lietuvos-sporto-sajudyje-tarpukariu/84111>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05-19.

³⁰¹ Lietuvos žydų sporto ir gimnastikos sąjungos Makabi įstatai., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 150, p. 7.

³⁰² Makabi narių sąrašas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 150, p. 7.

³⁰³ Žabuotinis., Įdomios futbolo varžybos., *Šiaulietis*, 1925, Nr. 32, p. 3,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=109040>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 19.

³⁰⁴ Nutarimas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 150, p. 29.

³⁰⁵ Dėl rezultatų., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 541, l. 6.

³⁰⁶ Nutarimas, LCVA, f. 412, ap. 9, b. 939, l. 18.

Lietuvos latvių draugijų steigimo bumai kilo XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Draugijų steigimą paskatino ne tik pačių Lietuvos latvių noras vienyti ir bendraminčių kuopeles ir taip užtikrinti savos tautinės kultūros išlaikymą, bet ir aktyvesnis domėjimasis užsienio latviais pačioje Latvijoje.

Išsiskiria Lietuvos latvių sąjungos įstatai, kuriuose išreiškiami ne tik kultūriniai, bet ir socialiniai bei politiniai tikslai³⁰⁷. Žagarėje draugijos skyrius įsikūrė 1922 m. Lietuvos latvių sąjunga rengė susiartinimo šventes, kuriose dalyvaudavo tiek latvių, tiek lietuvių organizacijos. Regis, tokios šventės turėjo pasisekimą. Antai 1926 m. surengtoje šventėje dalyvavo ne tik latviai, bet ir lietuviai, žydai. Kaip rašoma spaudoje, šventės metu Žagarė atgijo³⁰⁸.

Lietuvos latvių sąjunga glaudžiai bendradarbiavo su Lietuvos latvių moterų draugija, kurios skyrius Žagarėje susikūrė 1933 m. Draugijos įstatuose nurodoma, kad pagrindinis tikslas – vienyti Lietuvos latves moteris, padėti joms ekonomiškai, kelti kultūros lygį³⁰⁹.

Žagarėje buvo stipri latvių bendruomenė, tai gali patvirtinti, kad čia buvo platinamas latvių leidžiamas laikraštis „Lietavas latvis“³¹⁰. Šis laikraštis buvo specialiai leidžiamas Lietuvos latviams. Prie leidinio išleidimo prisidėjo ir Žagarės latvių sąjunga, skirdama 50 litų auką³¹¹. Šis laikraštis kiekviename numeryje aptardavo įvairių gyvenviečių latvių naujoves. Pastebėtina, kad beveik kiekviename numeryje buvo galima rasti naujienas apie Žagarės latvius. Tad galima teigti, kad Žagarės latvių sąjunga bei moterų draugija buvo vieni iš stipriausių skyrių visoje Lietuvoje.

Abi šios latvių draugijos rengdavo labdarinius vakarus. Burtis draugėn skatino ne vien tautinės kultūros propagavimo tikslas, bet ir praktiniai sumetimai. Tokių susitikimų metu surinktos lėšos dažnai būdavo paskiriamos vietinės latvių mokyklos išlaikymui, vargingesnių moksleivių šalpai arba draugijos ir mokyklos bibliotekų papildymui. Nenuostabu, kad tokiuose renginiuose lankydavosi ir lietuvių bendruomenė, o latviai turėdavo netgi žinomus savo aktorius³¹². Lietuvos latvių sąjungos Centro komitetas 1926 m. Žagarėje, Petrausko vienkiemyje, surengė didžiulį vaidinimą. Jo metu buvo parodyta Aspazijos penkių veiksmų drama „Vaidilutė“. Vien artistų vaidinusių šią dramą buvo per šimtas asmenų, didžiąją jų dalį sudarė choristai. Atliktos prof. I.

³⁰⁷ Lietuvos latvių sąjungos įstatai, LVCA, f. 412, ap. 9, b. 32, l. 12.

³⁰⁸ Lietuvos latvių sąjungos suruoštoji suartinimo šventė suartino gyventojus, *Šiaulių naujienos*, 1926, Nr. 32, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99047>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-20.

³⁰⁹ Žagarės evangelikų liuteronų parapijos moterų komiteto įstatai., LVCA, f. 412, ap. 9, b. 503, l. 4.

³¹⁰ Gramatų gaidis., *Lietavas latvis*, 1926, Nr. 1 – 2, p. 4, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:ppjissue:/p_001_tla1926n01-02|article:DIVL24|page:4|query:Lietavas%20Latvi%20Latvis|issueType:P, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-20.

³¹¹ Izkvitiejumi., *Lietavas latvis*, 1926, Nr. 4, p. 4, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:ppjissue:/p_001_tla1926n04|article:DIVL123|query:Lietavas%20Latvja%20Latv%20C5%BDagares|issueType:P, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-20.

³¹² Akmeytė V., Latvių, *Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918-1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008, p. 124.

Vitolio dainos, kostiumus tiekė Rygos teatras, o veikalą inscenizavo bei režisavo Jaunojo Rygos teatro aktorius P. Ozolas. Renginio afišose buvo raginami gyventojai (nepaisant tautybės ar kalbos) ateiti į renginį³¹³. Vis dėlto ne visada lietuviai reaguodavo teigiamai į latvių rengiamus vakarus.

Žagarės apylinkės latviai 1924 m. buvo surengę vaidinimų vakarą, kuriame dalyvavo apie 150 žmonių: „<...>Negražiai elgėsi lietuviai, trukdydami latvių žaislus, švilpaudami, šūkaudami: juk turėjo atminti, kad latvių vakare buvo, o ne lietuvių<...>“³¹⁴. Būta ir nepasitenkinimų dėl renginių, kuriuose dalyvavo abiejų tautybių atstovai. Tad galima teigti, kad nepasitenkinimą išprovokavo vienos tautybės dominavimas. Kalba neretai tapdavo esmine kliūtimi komunikacijai, tuo labiau, jei pasitaikydavo tautiškai nusiteikusių lietuvių.

Organizacijos pasienyje neapsiribojo vien valstybės teritorija, neretai draugijų neformaliais nariais būdavo kitapus valstybinės sienos gyvenę asmenys. Sunku apčiuopti organizuotumo mastus, mat neretai veikdavo neformalios organizacijos, kurios rengdavo vakarus, vaidinimus, tačiau jos niekada neturėjo savo įstatų ir niekada nebuvo registruotos jokiuose valstybinių įstaigų registruose. Neformalios organizacijos tampa taip pat svarbiu bendruomenės organizavimosi veiksmu ir kartais turėdavo daugiau įtakos nei formaliosios. Lietuvos ir Latvijos organizacijos pasienyje rengdavo bendrus renginius, sporto varžybas, kurias dažnai aprašydavo spauda³¹⁵. Apie rengtus Žagarės latvių vakarus rašė ir Latvijos spauda. Antai plačiai buvo aptartas Žagarės latvių sąjungos surengtas vakaras, kuriame buvo parodytas spektaklis „<...>Šeši jauni būgnininkai<...>“. Renginys susilaukė didžiulio pasisekimo, teigiama, kad renginyje buvo ne tik latvių, bet ir žydų, lietuvių³¹⁶.

Žagarės latvių sąjunga nevensgė bendrų renginių su lietuviais. Antai latviai kartu su ūkininkų sąjunga bei krikščionimis demokratais 1925 m. gruodžio 31 d. surengė naujametinį vakarą, kuriame dalyvavo 250 žmonių. Kaip nurodo savaitraštis „Lietavas latvis“, renginyje skambėjo klasikinė muzika. Pastebėtina, kad vakaro metu nekilo diskusijų dėl tautinių mažumų teisių Žagarėje³¹⁷.

³¹³ Didelis ir retas vaidinimas., *Šiaulių naujienos*, 1926, Nr. 29, p. 3,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biemprId=99026>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.

³¹⁴ Latvių vakaras., *Šiaulių naujienos*, 1924, Nr. 6, p. 2,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99106>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.

³¹⁵ Futbolo varžybos su Bukaičių valsčiumi, *Šiaulių naujienos*, 1926, Nr. 32, p. 3,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99071>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 05 20.

³¹⁶ Lietuvas Latviešu Savienības Centrālkomiteja, *Lietavas latvis*, 1926, Nr. 3, p. 3, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pa|issue:/p_001_tla1926n03|article:DIVL150|page:4|query:Lietavas, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.

³¹⁷ Žagare, *Lietavas latvis.*, 1926, Nr. 1 – 2, p. 2, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pa|issue:/p_001_tla1926n01-02|article:DIVL61|page:2|block:P3_TB00001|query:Latvis|issueType:P, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 05 20.

Žagarėje buvo registruotos ir kelios daugiatautės draugijos: Amatininkų sąjunga, kurios nariai buvo lietuviai, latviai, žydai³¹⁸, Darbininkų sąjunga (lietuviai, latviai)³¹⁹, Lietuvių katalikų draugija „Blaivybė“ (nariais buvo lietuviai, lenkai³²⁰), ugniagesių draugija (4 lietuviai ir 1 latvis³²¹), ūkininkų sąjungai priklausė lietuviai ir latviai³²², Žagarės visuomenės klubas buvo sudarytas iš lietuvių ir latvių³²³, o mišriausios – Žagarės miesto namų savininkų susivienijimas³²⁴ bei fizinio lavinimo draugija. Pastarosios organizacijos tikslas – propaguoti sportą nepriklausomai nuo religijos bei tautybės³²⁵. Tad galima teigti, kad fizinio lavinimo draugija bandė vienyti Žagarės gyventojus. Tą gali paliudyti įvairios sporto varžybos, kurių daugiausiai buvo surengta 1928–1931 m. Dažnai susitikdavo Žagarės fizinio lavinimo sąjungos futbolininkai su kitų miestų komandomis³²⁶. Pastebėtina, kad fizinio lavinimo komandoje buvo ne vienas rezultatyvus latvis. Vis dėlto, ar koks nors žydas žaidė Žagarės L. F. S komandoje, duomenų nerasta.

Analizuojant archyvinę medžiagą, nepastebėta tarpusavio nesutarimų tautiniu atžvilgiu. Kai kuriose draugijose kitataučiai užimdavo aukštas pareigas. Antai 1928 m., Žagarės namų savininkų draugijoje žydas A. Merichas buvo draugijos valdybos pirmininkas, o latvis J. Viltmantas užėmė sekretoriaus pareigas³²⁷. Pastebėtina, kad visos mišrios draugijos ar jų skyriai savo statutuose nekėlė politinių, tautinių tikslų, o priešingai, per draugijas buvo bandoma vienyti gyventojus. Tad galima teigti, kad draugijos buvo vienas iš daugiakultūrinio miestelio vienijantis elementas.

Nuo 1924 m. Žagarėje veikė vienas iš seniausių Lietuvos laisvamųjų etninės draugijos skyrių, kurio įkūrėjas buvo Edmundas Vylmundas³²⁸. Narių skaičius nuolat kito, tačiau tautiniu atžvilgiu nariai buvo latviai ir lietuviai. Draugijos statute nurodoma, kad organizacijos pagrindinis tikslas – suvienyti žmones, kurie nepripažįsta jokios religijos, bei Lietuvoje įvesti civilinę santuoką³²⁹.

Tarpukariu Žagarės laisvamųjų draugijos skyrius ne vienerius metus prašė Žagarės savivaldybės leisti įsirengti atskiras laisvamųjų kapines. Ne kartą spaudoje buvo keltas šis klausimas,

³¹⁸ Amatininkų sąjungos narių sąrašas. LVCA, f. 412, ap. 9, b. 17, l. 23.

³¹⁹ Narių sąrašas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 52, l. 16.

³²⁰ Draugijos nariai, LCVA, f. 412, ap. 9, b. 603, l. 36.

³²¹ Sąrašas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 313, l. 24.

³²² Nariai., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 333, l. 16.

³²³ Žagarės visuomenės klubo narių sąrašas, LCVA, f. 412, ap. 9., b. 166, l. 32.

³²⁴ Žagarės miesto namų savininkų susivienijimo nariai, LCVA, f. 412, ap. 9, b. 194, l. 29.

³²⁵ Fizinio lavinimo statutas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 362, l. 8.

³²⁶ Žagarės L. F. S – Telšiai: 6:1, Šiaurės Lietuva., 1930, Nr. 29, p. 4,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=94776>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.

³²⁷ Valdybos narių sąrašas., LCVA, f. 412, ap. 9, b. 362, l. 11.

³²⁸ Žagarės laisvamajai kruta., Laisvoji mintis, 1938, Nr. 10, p. 7,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=30351&biRecordId=3804>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 05 20.

³²⁹ Etninės kultūros draugija, *Lietuvos žinios*., 1922, Nr. 22, p. 2,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=69299>, prieiga per internetą, žiūrėta 2010- 05- 20.

tačiau laikraščiai neigiamai žiūrėjo į šį klausimą, motyvuojant, kad nereikia duoti laisvamaniams kapinėms žemės, geriau ją skirti Nepriklausomybės savanoriams³³⁰. Vis dėlto kapinės buvo atidarytos 1935 m.. Žagarės laisvamanių etninės draugijos skyrius neapsiribojo vien kapinių problema. Šiandien šios kapinės yra nebeveikiančios. Laisvamaniai dažnai rengdavo įvairius susitikimus, diskusijas, paskaitas, gegužines. Pastarosios susilaukdavo nemažo dėmesio. Antai paskaitoje „Kodėl Tolstojus atsiskyrė nuo bažnyčios“ dalyvavo daugiau nei 400 Žagarės gyventojų³³¹. Laisvamaniai turėjo net savo orkestrą.

Apie pusę draugijų ir jų skyrių, veikusių Žagarėje, buvo grynai lietuviškos. Nei viena iš jų savo statutuose nebuvo nurodžiusi savo tikslų priešišku kuriai nors valstybei, tą padarė tik Vilniaus vaduotojų sąjunga, kurios pagrindinis tikslas – padėti atsiimti Vilniaus kraštą bei Žagarėje platinti laikraštį „Mūsų Vilnius“³³². Pastebėtina, kad dauguma lietuviškų draugijų buvo katalikiškos, kurių pirmininkai – bažnyčios tarnautojai, tuo tarpu žydų bei latvių – labiau visuomeniškos. Reiktų išskirti dar vieną draugiją – Lietuvos mokytojų sąjungos Žagarės skyrių. Ji vienijo Žagarės miesto ir valsčiaus mokytojus. Skyriaus pirmininkas Jonas Kirklys 1935 m. Žagarėje įkūrė Spaudos muziejų, kurio įrengimo ir atidarymo klausimas buvo svarstomas mokytojų sąjungos susirinkime³³³. Tai buvo vienintelis tokio pobūdžio spaudos muziejus Lietuvoje. Atidarymas susilaukė atgarsio spaudoje. Antai laikraštis „Įdomus mūsų momentas“ Žagarę vadino Lietuvos kultūros židiniu, o į atidarymą suvažiavo „<.>visa Šiaulių grietinėlė<.>“³³⁴. Muziejuje buvo eksponuojama daugiau nei 3 tūkst. įvairių laikraščių ne tik lietuvių, bet ir žydų, vokiečių, lenkų kalbomis. Muziejus buvo gausiai lankomas. Tą gali paliudyti svečių knyga, kurioje įrašai yra lietuvių, žydų, vokiečių, lenkų, prancūzų, anglų kalbomis³³⁵. Tad galima teigti, kad Žagarės mokytojų sąjunga reprezentavo miestą visoje Lietuvoje.

Apibendrinant galima teigti, kad Žagarėje veikusias draugijas galima skirstyti į keturias grupes: lietuviškas, mišrias, latvių bei žydų. Organizacijos daugiausiai užsiėmė labdara, laikraščių platinimu, įvairių renginių organizavimu. Tarpusavyje draugijos palaikė draugiškus santykius. Tą liudija bendri latvių bei lietuvių draugijų renginiai. Žydų organizacijos buvo uždariausios.

³³⁰ Žagariškis., Neduodama laisvamanių kapinėms žemės., *Šiaulietis*, 1926, Nr. 9, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=69299>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 20.

³³¹ Veikliausias Lietuvoje E. K. D – jos skyrius., *Laisvamanis*, 1933, nr. 1, p. 15, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=61603>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.

³³² Nuostatai., LCVA, f.412, ap. 9, b. 368, l. 10.

³³³ Skyriaus narių susirinkimo protokolai Nr. 5., LCVA, F. 952, ap. 8, b. 17, l. 11.

³³⁴ Žagariškis., Žagarėje atidarytas spaudos muziejus., *Įdomus mūsų momentas*, 1935, Nr. 25, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=75115>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.

³³⁵ Vičas D., Jono Kirklio spaudos muziejus., *Žemgala*, 2010, Nr. 1(9) – 2 (10), p. 29.

6. ŽAGARĖS GYVENTOJŲ SANTYKIAI: BENDRAVIMAS, BENDRADARBIAVIMAS AR NUOLATINIAI NESUTARIMAI?

Apie žagariečių tarpusavio santykius geriausiai galima spręsti iš įvairių įstaigų: savivaldybės, mokyklų, prekybos ir pramonės vietų. Lietuvoje savivaldybių įstatymas buvo paskelbtas 1919 m. spalio 28 d. Dokumente skelbiama, kad visi valsčiai ir miestai turi išsirinkti tarybas, kurios turi tvarkyti vietos reikalus³³⁶. Vis dėlto žinios apie Žagarės miesto tarybą bei valdybą yra skurdžios. Archyve rasti duomenys teigia, kad 1920–1928 m. Žagarės miesto bei valsčiaus tarybų bylos yra sudegusios³³⁷. Tad, analizuojant institucijų veiklą, vienas iš pagrindinių šaltinių tampa laikraščiai.

Pirmoji Žagarės miesto taryba buvo išrinkta 1919 m. Ją sudarė 17 žmonių. Tikslių visų pavardžių aptikti nepavyko. Anot G. Lastauskienės, tarybą sudarė 9 lietuviai ir 8 žydai³³⁸. Tad galima teigti, jog žydai darė vienodą įtaką valsčiaus valdyme kaip ir lietuviai. Kita vertus, didelį žydų skaičių išrinkimą į tarybą galima pagrįsti didesniu jų raštingumu bei domėjimusi valstybės reikalais. Pirmuoju Žagarės burmistru tapo savamokslis lietuvis Martynas Čiubekas, sekretoriumi – žemdirbys Pranas Dočkus³³⁹. Vėliau pastarasis atsistatydino iš pareigų ir sekretoriaus vietą užėmė Stasys Tautvaišas³⁴⁰. Žydai užėmė vadovaujančias pareigas finansų bei ūkio komisijose. Kiek taryboje buvo ne lietuvių aptikti nepavyko. Pirmoji valsčiaus taryba posėdžiavo 24 kartus. Posėdžiuose svarstyti maisto dalinimo skurstantiems, alkoholio pardavimo, tiltų taisymo, mokesčių klausimai. Taryba ir valdyba darbą baigė 1920 m, kada buvo išrinkta nauja taryba. Apie antrąją valsčiaus tarybos sudėtį žinios taip pat skurdžios. Archyvų duomenys teigia, kad burmistru buvo išrinktas Pranas Vališauskas, jo pavaduotoju – Mykolas Melis³⁴¹. Kiek taryboje buvo ne lietuvių aptikti nepavyko. Kaip minėta, Žagarės savivaldos institucijų dauguma bylų yra neišlikusios, tad sunku spręsti apie tarybų veiklą.

Detalesnės informacijos galima rasti apie 1931 m. savivaldos rinkimus. Žagarės

³³⁶ Savivaldybių įstatymas, *Laikinosios vyriausybės žinios.*, 1919, Nr. 14, p. 1 – 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25244&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 21.

³³⁷ Revizijos komisijos ataskaita, LCVA, f. 862, ap. 1, b. 133.

³³⁸ Lastauskienė G., Savivaldai – 90 metų...gyvas reikalas tvirti savo valdžią, *Žemgyala.*, 2007, Nr. 2(4) – 2008, Nr. 1 (5), p. 59.

³³⁹ Žagarės vidurinė mokykla 1919 – 1944 ., *Žagarė*, 1944, p. 20,

<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=43068>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.

³⁴⁰ Protokolas Nr. 3, LCVA, f. 862, ap. 1, b. 215, l. 5.

³⁴¹ Nuorašas., LCVA, f. 862, ap. 1, b. 20.

laikraštis buvo išspausdinęs informaciją rinkėjui: kaip reikia balsuoti, nurodė kandidatus į tarybą³⁴². Iš viso buvo iškelti 17 kandidatų, iš jų 7 žydai, 1 latvis bei 9 lietuviai³⁴³. Iš viso turėjo būti išrinkta 9 asmenų taryba. Rinkimus laimėjo 5 lietuviai bei 4 žydai³⁴⁴. Nepaisant to, kad taryba buvo sudaryta iš dviejų tautybių žmonių, žydai nekėlė kandidatūros į burmistrus. Juo išrinktas Jonas Baniulis. Buvo iškeltos dvi kandidatūros į viceburmistrus. Abu kandidatai buvo žydai: K. Vulsonas ir R. Eisenštadtas. Pastarasis ir užėmė šį postą³⁴⁵. Tad galima teigti, kad Žagarės žydai užimdavo vadovaujamus postus bei kartu su lietuviais valdydavo miestą.

Priešinga situacija – Žagarės valsčiuje. Čia tarpukario laikotarpiu taryba bei valdyba buvo vienalytė, t.y. čia buvo išrenkami tik lietuviai. Anai pirmoji Žagarės valdyba išrinkta 1919 m. kovo 2 d. Jos pirmininku tapo savamokslis, ūkininkas Liudas Laikūnas, išdininku – savamokslis Juozapas Rauckinas bei sekretoriumi – 5 klases baigęs Antanas Buišas³⁴⁶. Pastebėtina, kad visą tarpukario laikotarpį Žagarės valsčiaus tarybos bei valdybos nariai buvo mažesnio išsilavinimo lygio nei Žagarės miesto tarybos nariai. Tai galėjo lemti aplinkybę, jog miesto taryboje bei valdyboje buvo maždaug pusę žydų, kurie dažniausiai baigė gimnazijas arba universitetus.

Kaip buvo minėta, pirmuoju Žagarės valsčiaus vadovu išrinktas L. Laikūnas. Burmistras 1923 m. išrinktas į parlamentą V (Panevėžio) apygardoje. Lietuvos ūkininkų sąrašė žagarietis įrašytas trečiu numeriu³⁴⁷. Parlamentaras dažnai posėdžiuose iškeldavo Žagarės problemas, tačiau ne visada būdavo išgirstas³⁴⁸.

Tarpukariu mokyklos – vienas iš pagrindinių miestelių kultūros židinių. Mokytojas buvo labai gerbiamas ir laikomas autoritetu. Tad nagrinėjant daugiakultūrinės Žagarės gyventojų santykius, reikia ištirti mokyklos darbuotojus: tautinę, religinę sudėtį, išsilavinimą. Tarpukariu Žagarėje veikė viena latvių, po dvi žydų ir lietuvių mokyklas. Deja, ne apie visas yra išlikusių duomenų. Mažiausiai duomenų yra apie latvių bei žydų švietimo įstaigas.

³⁴² Balsavimo tvarka Žagarėje., *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 1, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-20.

³⁴³ Kurie iš jų laimės., *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 1, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-20.

³⁴⁴ Iš Žagarės savivaldybių rinkimų., *Žagarės balselis*, Nr. 2, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97188&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-20.

³⁴⁵ Burmistrą jau turim?, *Žagarės aidas*., Nr. 2 (4), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-20.

³⁴⁶ Protokolas Nr. 1, LCVA, f. 862, ap. 1, b. 217, p. 3.

³⁴⁷ Rinkimų sąrašai., *Lietuva*, 1923 04 25, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=63845> prieiga per internetą, žiūrėta 2013-07-15.

³⁴⁸ Karošaitė K., Žagarietis L. Laikūnas – tarpukario Lietuvos seimo narys., *Sidabrė*, 20143 07 15, p. 5.

Latvių mokyklos Lietuvoje buvo steigiamos ten, kur jau veikė latvių draugijos. Latvių mokykla veikė 1922–1938 m. Kuriant Žagarės latvių mokyklą, latvių sąjunga reikalavo, kad visi dalykai būtų dėstomi latvių kalba, o lietuvių kalbos pamokoms neskirti nei valandos. Latvių sąjunga motyvavo, „<..>kad ir latvių vaikai moko lietuvių kalbą<...>“³⁴⁹. Šis prašymas nebuvo įgyvendintas, nes Lietuvos ir Latvijos konvencija numatė, kad mokyklose turi būti dėstoma ir valstybine kalba. Yra žinoma, kad latvių pradžios mokykloje 1935 m. veikė du skyriai, kur mokėsi 35 mokiniai³⁵⁰. Latvių spauda ne kartą teigė, jog Lietuvoje veikusios latvių mokyklos bando nutautinti latvius, kadangi latvių mokyklos mokytojai yra pakeičiami lietuviais, dažnai net nemokantys latviškai³⁵¹. Pastebėtina, kad dalis vaikų lankydavo ir lietuvių mokyklas bei vykdavo mokytis į pačią Latviją. Anot V. Akmenytės, taip buvo todėl, kad, baigus lietuviškas mokyklas, mokiniams atsiverdavo didesnės perspektyvos³⁵². Latvių pradžios mokykla kartu su latvių sąjunga minėdavo Lietuvos ir Latvijos nepriklausomybių dienas, ant Žvelgaičio piliakalnio organizuodavo Lygo (Joninių), minėdavo religines šventes. Renginiuose kartu dalyvaudavo ir lietuviai. Tad galima teigti, kad per latvių pradžios mokyklą bei latvių sąjungą buvo vienijami Žagarės latviai ir lietuviai.

Tarpukariu Žagarėje veikė progimnazija bei pradžios mokyklos. Deja, žinios apie jų veiklą yra gan skurdžios. Abi jas įkūrė ir finansavo žydų kultūrinė sąjunga. Yra žinoma, jog pradžios mokykloje 1922 m. mokėsi daugiau nei 70 vaikų. Mokinių amžius 7–15 m.³⁵³. Greičiausiai didelis amžiaus skirtumą lėmė vykęs I pasaulinis karas, kurio metu buvo sustabdyta švietimo sistemos veikla. Žydų progimnazijoje mokėsi taip pat nemažai moksleivių. Antai 1928 m. progimnazijoje mokėsi 135 mokiniai³⁵⁴. Pastebėtina, kad žydų, kaip ir latvių, mokyklose buvo dėstoma lietuvių kalba. Deja, mokyklų darbuotojų sąrašo nepavyko aptikti. Tad sunku spręsti, ar švietimo įstaigose dirbo daugiau lietuvių ar kitos tautybės žmonių. Žydų mokyklos taip pat organizuodavo religines šventes, mokinių tėvams rengdavo įvairias paskaitas.

Tarpukariu Žagarėje veikė pradžios mokykla, kuri vėliau tapo progimnazija. Analizuojamu laikotarpiu iš viso čia dirbo daugiau nei 40 žmonių (žr. 13 lentelę). Tautinė sudėtis buvo įvairi: be lietuvių dirbo latviai, vokiečiai, rusai, žydai. Darbuotojai išpažino taip pat skirtingus tikėjimus: judaizmą, katalikybę, liuteronybę, stačiatikybę. Tad galima teigti, kad Žagarės progimnazija buvo vienas iš miesto daugiakultūriškumo centrų. Pastebėtina, jog progimnazijoje vėl gi mokėsi ne tik lietuviai. Baigę pradžios mokyklą, čia tęsdavo mokslus latviai bei žydai. Tą gali

³⁴⁹ Protokolo nuorašas., LCVA, f. 862, ap. 1, b. 1741, l. 2

³⁵⁰ Šetkus B., Latvių mokykla Lietuvoje 1918 – 1940, *Lituanistika*, 2001, Nr. 1 (45), p. 94.

³⁵¹ Lietavas latviešu skolas padotas sabrukumam, *Briva Zeme*, 1934, Nr. 21, p. 14, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_brzi1934n18|article:DIVL54|issueType:P, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-25.

³⁵² Akmenytė V., Lietuvos latvių mokyklos 1920 – 1940, *Žiemgala*, 2007, Nr. 2, p. 18.

³⁵³ Mokinių sąrašas, LCVA, f. 862, ap. 1, b. 74, l. 12.

³⁵⁴ Žagarė., <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/737/>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05-27.

patvirtinti faktas, kad progimnazijoje buvo dėstomas judaizmas bei liuteronų tikyba³⁵⁵. Pastebėtina, kad dažniausiai žydų tautybės asmenys buvo mokyklos rabinai arba gydytojai.

Darbuotojų išsilavinimas išsiskyrė įvairove. Antai mokyklos sargas tebuvo baigęs kelias klases. Progimnazijoje dirbę kapelionai studijas baigė Kauno kunigų seminarijoje arba Petrapilio dvasinėje akademijoje. Progimnazijos gydytojai taip pat įgijo išsilavinimą užsienyje: Charkove, Kazanėje. Ne vienas mokytojas baigė gimnazijas Latvijoje ar Rusijoje. Vėlgi, tai galėjo lemti Pirmasis pasaulinis karas, kuriam vykstant ne viena gimnazija išsikėlė į užsienį. Maždaug pusę mokytojų baigė mokytojų kursus arba mokytojų seminariją. Tad galima teigti, kad progimnazijos darbuotojų išsilavinimo lygis buvo pakankamai aukštas.

Progimnazijos pedagogų tarybos posėdžiuose dažnai buvo svarstomi mokinių tarpusavio konfliktai tautiniu atžvilgiu. Antai 1920 m. II klasės mokinys gavo įspėjimą už ruso „<...>maskolio išvadinimą okupantu<...>“³⁵⁶. Kartais mokytojai reikalavo tam tikrų bendravimo su kitataučiais taisyklių. Štai 1923 m. buvo rekomenduota „<...>katalikam gyventi su katalikais, nes gyvenant pas kitatikius kitataučius moksleiviai mokomi ištvirkavimo<...>“³⁵⁷. Tad galima teigti, kad galbūt kartais mokyklos darbuotojai į kitataučius žiūrėdavo su panieka. Tai gali patvirtinti ir tai, kad tais pačiais metais Aleksandrai Norvaišaitėi buvo pareikštas papeikimas, kad savaitgalį dalyvavo gegužinėje ir šoko su žydu³⁵⁸. Kitais mokslo metais ta pati mokinė dar kartą gavo įspėjimą, nes sekmadienį nenuėjo į bažnyčią, o visą dieną praleido žydų draugijoje. Kita vertus, mokytojai stebėdavo moksleivius po pamokų ir bausdavo už padarytus nusizengimus ne mokyklos teritorijoje. Progimnazijos moksleiviai privalėdavo dalyvauti valstybiniuose minėjimuose. Antai 1928 m. Juozapas Baltokas buvo savaitei paliktas po pamokų, nes nedalyvavo vasario 16 d. minėjimo renginiuose³⁵⁹. Kitas mokinys Pranciškus Česnikis nubaustas griežtu papeikimu, kad neatėjo į Vytauto Didžiojo paminėjimo renginius³⁶⁰.

Progimnazija nemažą dėmesį skyrė religiniam auklėjimui, neišskiriant moksleivių tautybės. Pavyzdžiui, 1922 m. mirus rabinui žydų moksleiviams buvo suteikta galimybė laidotuvių dieną neateiti į mokyklą³⁶¹. Kartais moksleiviai buvo išmetami iš mokyklos be teisės sugrįžti. Pavyzdžiui, taip nutiko Vincentui Čiuberkiui už tai, kad jis iš bažnyčios pavogė žvakes, kurias vėliau pardavinėjo³⁶².

³⁵⁵ Tarnautojų sąrašas., LCVA, f. 254, ap. 1, b. 2, l. 1 – 6.

³⁵⁶ Pėdagogų tarybos posėdžio Nr. 19 protokolė, LCVA, f. 482, ap. 1, b. 11, l. 10.

³⁵⁷ Pėdagogų tarybos posėdžio Nr. 54 protokolė, LCVA, f. 482, ap. 1, b. 11, l. 36.

³⁵⁸ Pėdagogų tarybos posėdžio Nr. 56 protokolė, LCVA, f. 482, ap. 1, b. 11, l. 48.

³⁵⁹ Mokytojų protokolė, LCVA, f. 482, ap. 1, b. 38, l. 89.

³⁶⁰ Protokolė, LCVA, f. 482, ap. 1, b. 72, l. 32.

³⁶¹ Pėdagogų tarybos posėdžio Nr. 49 protokolė, LCVA, f. 482, ap. 1, b. 11, l. 34.

³⁶² Pėdagogų tarybos posėdžio Nr. 31 protokolė, LCVA, f. 482, ap. 1, b. 11, l. 17.

Žagarės progimnazija, kaip ir kitos miesto švietimo įstaigos, rengdavo įvairius vakarus, moksleiviai su tėvais minėdavo įvairių jubiliejų sukaktis, nuolat būdavo rengiamos tėvams paskaitos.

Apibendrinant Žagarės švietimo įstaigų veiklą, galima teigti, kad mokyklose mokėsi įvairių tautybių ir religijų mokiniai, tautinių mažumų mokyklose vykdavo lietuvių kalbos pamokos. Dažnai žydai arba latviai mokslus tęsdavo Žagarės progimnazijoje. Šioje ugdymo įstaigoje dirbo įvairių tautybių asmenys.

Nesutarimai religijos pagrindu buvo gana dažnas nepriklausomos Lietuvos reiškiny. Jų būta ir Žagarėje. Vienas iš geriausių pavyzdžių – miestelio globėjos Barbaros Žagarietės (Umiastauskaitės) karstelio išniekinimas. Šis įvykis buvo plačiai aprašomas Lietuvos spaudoje. Tuometiniame „Lietuvos aido“ laikraštyje išspausdintas šio įvykio smulkus aprašymas: „<...>Piktadariai į požemį įsibrovė per pagal žemę esantį langelį, atsklendė durų skląščius ir išnešė karstą su Barbaros palaikais. Karsto dangtį ir nuo požemio bokštelio nulaužę kryžių permetė per bažnyčios tvorą. Kitus papuošalus ir aprėdalus išmėtė šventoriuje, o suknelę prikimšę skiedrų pametė prie klebonijos durų. Visuomenė įvykiu be galo pasipiktinus. Policija įvykį stropiai tiria<...>“³⁶³. Žagariečiai apkaltino laisvamanius, kurie šį nusikaltimą kategoriškai neigė. Tą patvirtina ir laisvamanių skundas spaudoje: „<...>Kunigas policininkams įsakė tardyti laisvamanius. Apklausiamas buvo net draugijos pirmininkas, tačiau įrodymų jokių nesurado<...>“³⁶⁴. Šio įvykio galutinai taip ir neištyrė policija. Tad galima teigti, kad laisvamaniai buvo be reikalo apkaltinti Barbaros Žagarietės palaikų išniekinimu.

Apibendrinant skyrių galima teigti, kad tarpusavyje žagariečiai pakankamai gerai sutarė. Tą gali patvirtinti Žagarės progimnazijos darbuotojų sąrašas. Čia dirbo įvairių tautybių bei konfesijų žmonės. Vis dėl to, kartais mokiniai būdavo baudžiami už bendravimą su žydais. Tačiau užfiksuoti tik keli tokie atvejai. Didžiausias konfliktas tarp gyventojų kilo išniekinus Barbaros Žagarietės palaikus.

³⁶³ Baisi niekšybė Žagarėje 1937 m. vasario mėn iš 19 į 20 d., *Lietuvos aidas*, 1937, Nr. 83 (3298), p. 5, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=74268>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 29.

³⁶⁴ Žagarietis., Išdergė laisvamanius., *Laisvoji mintis*, 1937, Nr. 5, p. 8, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=30365&biRecordId=3804>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 29.

IŠVADOS

1. Daugiakultūriškumo sąvoka pradėta vartoti tik prieš kelis dešimtmečius. Sąvoka sietina su tautybe, kalba, religija ir pristatoma istorinių tautinių mažumų kontekste, reprezentuoja sąveiką tarp etninių grupių. Tačiau pastebima, jog palaiptams pradamos suvokti platesnės, ekonominės ir politinės šio reiškinio pusės. Pagal Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepciją, „daugiakultūriškumas – valstybės politikos nuostata, kurios tikslas sudaryti palankias sąlygas įvairių kultūrų, religijų ir etninių grupių gyvavimui valstybėje. Dažnai daugiakultūriškumas tapatinamas su pliuralizmu. Pliuralistinėje visuomenėje politinė valdžia yra padalyta, t.y. nei viena kultūrinė grupė neturi aukščiausios valdžios. Šiam terminui būdinga ir politinė reikšmė. Demokratijos principai garantuoja pliuralizmą per laisvę jungtis į politinius vienetus ir t.t..
2. Etninė grupė išsiskiria pagal kalbą, tikėjimą, rasinius požymius ir šalį, iš kurios yra kilę jos nariai. Grupės nariai pripažįsta skirtumą tarp savo bendrijos ir visos visuomenės. Juos sieja bendros tradicijos ir bendra kilmė. Etninės mažumos formuojasi, susidūrus dviem tautoms, iš kurių viena turi galimybę dominuoti. Etninės mažumos ne kiekvienu atveju yra bendruomenės, kurių nariai jaučia tvirtus tarpusavio ryšius. Tuomet, kai atskiri etninės mažumos individai suvokia savo padėties bendrumą ir nori išlaikyti savo kultūrinį tapatumą, atsiranda diasporos užuomazga.
3. Lietuvos – Latvijos sienos nustatymas vienas iš veiksnių lėmusių Žagarės raidą. Nustatant sieną buvo apklausiami vietos gyventojai, kuriai valstybei norėtų priklausyti. Sienos nustatymo ginčai plačiai buvo nagrinėti spaudoje. Sienų uždarymas, sugriežtinta kontrolė ne tik paskatino kontrabandą, bet ir apsunkino kasdienį pasienio gyventojų bendravimą. Dalis Žagarės teritorijos atiteko Latvijai. Tad ne vienam vietos ūkininkui, kurio žemė ėjo per dvi valstybes buvo apsunkintas ūkininkavimas.
4. Surašymo duomenys parodė ne tik Šiaurės Lietuvos, bet ir Žagarės miesto, valsčiaus gyventojų skaičiaus kaitą. 1923 m. surašymas atskleidė, kad Žagarės miesto gyventojai buvo raštingesni nei likusios Šiaulių apskrities gyventojai. Tačiau Žagarės miestiečių raštingumas buvo mažesnis nei valsčiaus. Tautiniu požiūriu Žagarės miestas buvo multikultūriškas: apie pusę gyventojų sudarė lietuviai, likę – žydai, latviai, vokiečiai, lenkai. Tuo tarpu valsčiuje gyveno apie 90% lietuvių. Konfesiniu požiūriu Žagarės miestas ir valsčius skyrėsi. Pastarajame 95% buvo katalikų, o miesto teritorijoje apie pusę gyventojų – katalikų, 40% judėjų. Tiek valsčiuje, tiek mieste gyveno liuteronai, sentikiai, evangelikai reformatai.

5. Tautinių mažumų padėtį reglamentavo įvairūs dokumentai. Pagal 1922 m. pagrindinį šalies įstatymą, bet kuris Lietuvoje gyvenantis pilietis galėjo pareikšti priklausą tam tikrai tautinei mažumai ir rinktis tos mažumos atstovaujamas institucijas. Tautinės mažumos buvo skatinamos organizuotis, nes susiorganizavus buvo suteikiamos viešosios teisės, subjekto statusas ir teisė apmokestinti savo narius bei gauti savo kultūros reikalams lėšų iš valstybės ar savivaldybės biudžeto. Tačiau, paleidus trečiąjį seimą ir neorganizuojant naujų seimo rinkimų, tautinės mažumos nebeteko atstovavimo galimybių.
Šiaurės Lietuvos gyventojams galiojo pasirašyta Lietuvos – Latvijos konvencija, pagal kurią „nuo vienos valstybės paimtų ir kitai priskirtų vietų gyventojai yra tos valstybės piliečiai, kurios valstybės teritorijon atiteko“. Šių teritorijų asmenims, kurie turėjo teisę į abi pilietybes, buvo leista pasirinkti vienos ar kitos valstybės pilietybę.
6. Žagarės pereinamasis punktas (muitinė) buvo viena iš reikšmingiausių įstaigų. Tarpukariu čia sieną pereinavo ne tik lietuviai ir latviai, bet ir prancūzai, vokiečiai, švedai, tunisiečiai, alžyriečiai. Sieną kirtę latviai dažniausiai vyko į turgų, kapines, bažnyčią. Pasienio zonos gyventojams būdavo suteikiamos lengvatos pereiti sieną. Tad dalis žagariečių vykdavo į Latviją dirbti. Daugiausiai lietuvių, kirtusių Žagarės sieną, keliaudavo į Estiją, SSRS, Lenkiją, Švediją, daugiausiai į PAR vykdavo žydų. Dažnai vietos gyventojai per sieną gabendavo kontrabandą. Daugiausiai tai buvo maisto produktai, rūbai, svaigalai, radijo aparatai. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, gabentos meno vertybės bei pinigai. Ne kartą kontrabandininkams padėdavo pereiti sieną ir patys pasieniečiai.
7. XX a. 4 deš. buvo leidžiamas laikraštis, kuris buvo skirtas Žagarės miestui bei valsčiui. Jis platintas ne tik pačioje Žagarėje. Laikraštį prenumeruodavo ir latviai. Dažnai straipsniai analizuodavo Žagarės kultūrinį gyvenimą: skaitytojai susipažindavo su įvairiais renginiais, spausdinama informacija apie miesto bei valsčiaus tarybų veiklą. Laikraštis nevengdavo aprašyti ir kriminalinių įvykių – muštynių, vagysčių, sukčiavimų. Tad jis kartu atliko ir edukacinę funkciją. Laikraštis turėjo nuolatinę sporto rubriką. Daugiausiai buvo spausdinama informacija apie futbolo varžybas. Žagarės žydų sporto klubas dažnai žaisdavo Latvijoje. Laikraštis buvo platinamas ne tik Žagarėje, bet ir Kaune, Latvijoje ir net JAV.
8. Žagarės valsčiuje ir mieste veikė apie 40 įvairių organizacijų. Kai kurios žydų draugijos buvo uždaros, tad neįsileisdavo kitataučių. Žydų ir latvių organizacijos daugiausiai užsiėmė labdara, mokyklų steigimu ir jų išlaikymu, savo kalba laikraščių platinimu. Lietuvių draugijos dažniausiai buvo katalikiško pobūdžio. Vis dėlto dažnai latvių draugijų renginiuose dalyvaudavo lietuviai bei žydai. Ir atvirkščiai. Uždariausios draugijos – žydų. Mišrios organizacijos daugiausiai sprendavo ūkinius reikalus.

9. Į miesto tarybą dažniausiai būdavo renkami žydai ir lietuviai. Abiejų šių tautybių asmenys užimdavo po pusę vietų. Tad kartu sprendavo miestą liečiančius klausimus. Valsčiaus tarybą sudarydavo tik lietuviai. Žagarėje gyventojai pakankamai draugiškai sutardavo. Pavyzdžiu šiuo atveju gali būti Žagarės progimnazijos darbuotojų kolektyvas, kuriame dirbo ne tik lietuviai, bet ir žydai, rusai, latviai, vokiečiai. Vis dėlto kelis kartus moksleiviai bausti už bendravimą su žydais. Tačiau tai buvo pavieniai atvejai. Didžiausias konfliktas tarp vietos gyventojų kilo 1937 m., kada buvo išniekintas Barbaros Žagarietės karstas. Šio nusikaltimo padarymu kaltinti laisvamaniai. Tačiau niekam nepavyko šio fakto įrodyti.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. Žagarės progimnazijos tarnautojų buvimo knyga., f. 254, ap. 1, b. 2, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
2. Draugijų registracija., f. 412, ap. 9, b. 2, Lietuvos valstybės centrinis archyvas.
3. Amatininkų sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 17, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
4. Dr. J. Basanavičiaus sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 25, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
5. Lietuvių darbininkų sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 52, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
6. Ūkininkų sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 56, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
7. Žydų kultūrinės sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 65, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
8. Lietuvos socialdemokratų Žagarės valsčius., f. 412, ap. 9, b. 80, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
9. Lietuvos katalikų veikimo centro knyga., f. 412, ap. 9, b. 124, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
10. Naujosios Žagarės tikibinės bendruomenės draugija., f. 412, ap. 9, b. 126, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
11. Lietuvių katalikių mokytojų sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 128, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
12. Žydų sporto ir gimnastikos klubo “Makabi” Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 150, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
13. Žagarės visuomenės klubas., f. 412, ap. 9, b. 166, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
14. Žagarės miesto namų ūkių ir savininkų draugija., f. 412, ap. 9, b. 194, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
15. Lietuvos jaunimo sąjungos Daukšių skyrius., f.412, ap. 9, b. 235, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
16. Žagarės rajono mokyklų mokytojų būrelis., f. 412, ap. 9, b. 250, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

17. Švento Vincento neturtingiems šelpti draugijos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 272, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
18. Lietuvos tautininkų sąjungos Žagarės apylinkė., F. 412, ap. 9, b. 317, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
19. Lietuvių katalikų veikimo centro Lauksodžio, Žagarės ir Kurtavėnų veikimo knyga., f. 412, ap. 9, b. 318, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
20. Lietuvos latvių sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 313, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
21. Žydų „Ezro“ draugijos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 333, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
22. Lietuvos fininio lavinimo sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 362, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
23. Vilniui vaduoti sąjungos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 368, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
24. Lietuvos vietinių galvijų gerinimo draugijos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 373, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
25. Lietuvos evangelikų krikščionių draugijos Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b.458, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
26. „Jaunosios Lietuvos“ Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b.460, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
27. Žagarės ugniagesių draugija., f. 412, ap. 9, b.503, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
28. Nepriklausomų sionistų Žagarės miesto skyrius., f. 412, ap. 9, b.527, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
29. Žagarės evangelikų liuteronų parapijos latvių moterų draugija., f. 412, ap. 9, b.603, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
30. Vokietijos žydams šelpti Žagarės skyrius., f. 412, ap. 9, b. 659, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
31. Žagarės neturtingiems žydams šelpti draugija., f. 412, ap. 9, b. 939, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
32. Senosios Žagarės neturtingiems žydams šelpti draugija., f. 412, ap. 9, b. 958, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
33. Pedagogų tarybos posėdžių protokolai., f. 482, ap. 1, b. 11, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
34. Mokytojų tarybos posėdžių protokolų knyga., f. 482, ap. 1, b. 38, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

35. Įsakymai., f. 482, ap. 1, b. 72, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
36. Valsčių tarybų bei valdybų nutarimai., f. 862, ap. 1, b. 20, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
37. Rinkimai valsčių valdybų ir sastatas jų., f. 862, ap. 1, b. 74, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
38. Žagarės valsčius., f. 862, ap. 1, b. 133, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
39. Apskrities viršininko protestas prieš Žagarės miesto tarybos nutarimą dėl seime svarstomo klausimo., f. 862, ap. 1, b. 215, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
40. Žagarės valsčius 1919 -1920 m., f. 862, ap. 1, b. 217, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
41. Žagarės miesto valdyba., f. 862, ap. 1, b. 1741, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
42. L. M. S Žagarės skyriaus protokolų knyga., f. 952, ap. 8, b. 17, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
43. Įsakymų knyga, f. 1155, ap. 1, b. 19, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
44. Sąrašai liudijimų gavusių peržengti sieną, f. 1155, ap. 1, b. 32, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
45. Įsakymų knyga, f. 1155, ap. 1, b. 39, Lietuvos valstybės centrinis archyvas.
46. Registracijos byla apie slaptą sienos perėjimą., f. 1155, ap. 1, b. 41, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
47. Liudijimų nuorašai., f. 1155, ap. 1, b. 51, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
48. Knyga apie vykstančius asmenis per rubežių., f. 1155, ap. 1, b. 76, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
49. Registracijos byla apie slaptą sienos perėjimą, f. 1155, ap. 1, b. 84, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
50. Konfiskacijos knyga., f. 1155, ap. 1, b. 94, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
51. Įsakymai., f. 1155, ap. 1, b. 95, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
52. Muitinės veikla., f. 1155, ap. 1, b. 124, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
53. Keleivių judėjimas., f. 1155, ap. 1, b. 132, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
54. Slapti protokolai., f. 1155, ap. 1, b. 148, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
55. Muitinės veikla, f. 1155, ap. 1, b. 159, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
56. Muitinės veikla., f. 1155, ap. 1, b. 163, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
57. Liudijimų nuorašai., f. 1155, ap. 1, b. 178, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
58. Slapti dokumentai., f. 1155, ap. 1, b. 198 Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
59. Muitinės veikla, f. 1155, ap. 1, b. 208, Lietuvos valstybės centrinis archyvas.
60. Muitinės veikimas., f. 1155, ap. 1, b. 224, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

61. Apie kontrabandą ir varžytines., f. 1155, ap. 1, b. 231, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
62. Slaptas susirašinėjimas., f. 1155, ap. 1, b. 291, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
63. Apie muitinės veiklą., f. 1155, ap. 1, b. 306, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
64. Apie keleivių judėjimą., f. 1155, ap. 1, b. 453, Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

Publikuoti dokumentai

1. Lietuvos Respublikos II Seimas, Kaunas 1923 – 1926.
2. 1922 m. Konstitucija, *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 100.

Periodinė spauda

1. Aleknavičius T., Lietuvos demarkacinė linija., *Policija*, 1928 Nr. 4, p. 10.,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50509&biRecordId=5127>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2013- 12- 01.
2. Aleknavičius T., Šis tas apie vizas ir sienai peržengti, *Policija*, 1931, nr. 3, p. 59,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50546&biRecordId=5127>, prieiga
per internetą, žiūrėta 2013- 12- 05.
3. Algų nustatymo Susisiekimo ministerijos valdininkams ir tarnautojams įstatymas.,
Laikinosios vyriausybės žinios, Nr. 32, 1920 05 20,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25218&biRecordId=3536>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2013- 11- 29.
4. Ar bus gimnazija., *Žagarės balselis.*, 1931, Nr. 2, p. 4,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97188&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
5. Balsavimo tvarka Žagarėje., *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 1, p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.
6. Baisi niekšybė Žagarėje 1937 m. vasario mėn iš 19 į 20 d., *Lietuvos aidas*, 1937, Nr. 83
(3298), p. 5, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=74268>, prieiga per
internetą, žiūrėta 2014- 05- 29.
7. Burmistrą jau turim?., *Žagarės aidas.*, Nr. 2 (4), p. 1.
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.
8. Darbo ypatybės, *Šiaulių naujienos*, 1933, Nr. 41, p. 4

9. Dėmesio Žagarėje daromas manikiūras., *Žagarės aidas.*, 1931, Nr. 6 (8), p. 3,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97182&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
10. Didelis ir retas vaidinimas., *Šiaulių naujienos*, 1926, Nr. 29, p. 3,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99026>, prieiga per internetą, žiūrėta
2014- 05- 20.
11. Domas par zemi., *Svari*, 1922, Nr. 37, p. 2, http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_svar1922n37|article:DIVL49|query:%C5%BDagari, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 15.
12. Draugijų įstatymas., *Vyriausybės žinios.*, 1936, Nr. 522, p. 1 – 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24836&biRecordId=3536>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 22.
13. Eina garsas nuo rubežiau, *Dabartinės Lietuvos sienos*, Laiko žodis, 1934 01 15, Nr. 6, p. 5,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=84823&biRecordId=7939>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 03- 18.
14. Iš Žagarės savivaldybių rinkimų, *Žagarės balselis*, Nr. 2, p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97188&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.
15. Etninės kultūros plėtros valstybinė programa,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2968&p_d=36730&p_k=1, prieiga per internetą,
žiūrėta 2014- 02- 03.
16. Etninės kultūros draugija, *Lietuvos žinios.*, 1922, Nr. 22, p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=69299>, prieiga per internetą,
žiūrėta 2014 -05- 20.
17. Futbolistas., Ar ne geriau., *Žagarės aidas.*, 1931, Nr. 2 (4), p. 3,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
18. Futbolo varžybos su Bukaičių valsčiumi, *Šiaulių naujienos*, 1926, Nr. 32, p. 3,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99071>, prieiga per internetą,
žiūrėta 2014- 05- 20.
19. Gegužinė ir „meilužiai“, *Žagarės aidas.*, 1931, Nr. 9 (11), p. 1,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97179&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04 -21.

20. Gramatu gaidis., *Lietavas latvis*, 1926, Nr. 1 – 2, p. 4, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_ltla1926n01-02|article:DIVL24|page:4|query:Lietavas%20Latvi%20Latvis|issueType:P, prieiga per internetu, žiūrēta 2014- 05- 20.
21. Ir Ryga, Ir Kaunas, ir net Alytus., *Žagarės aidas.*, 1931, Nr. 4 (6), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97184&biRecordId=9818>, prieiga per internetu, žiūrēta 2014- 04 -21.
22. Išeivybė į Latviją ir klebonai, *Šiaulių naujienos*, 1926, Nr. 11, p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99053>, prieiga per internetu, žiūrēta 2014- 01- 29.
23. Izkvitiejami., *Lietavas latvis*, 1926, Nr. 4, p. 4, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_ltla1926n04|article:DIVL123|query:Lietavas%20Latvja%200Latv%20%C5%BDagares|issueType:P, prieiga per internetu, žiūrēta 2014- 05- 20.
24. Įstatymas apie draugijas., *Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 19, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25243&biRecordId=3536>, prieiga per internetu, žiūrēta 2014- 04- 22.
25. Kastanauskas V., Pasienio policija antrajame nepriklausomybės dešimtmetyje., *Policija*, 1938, Nr. 19 -20, p. 368., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50716&biRecordId=5127>, prieiga per internetu, žiūrēta 2014- 01- 27.
26. Konkordatas su Šv. Sostu ir Lietuvos Respublika, *Vyriausybės žinios*, 1927, Nr. 264, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24988&biRecordId=3536>, prieiga per internetu, žiūrēta 2014- 04- 21.
27. Konvencija tarp Lietuvos ir Latvijos piliečių teises., *Vyriausybės žinios*, 1921, Nr. 70, p. 1 – 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25239&biRecordId=3536>, prieiga per internetu, žiūrēta 2014- 03-18.
28. Kronika, *Biržų žinios*, 1922 12 31, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=15013>, prieiga per internetu, žiūrēta 2013-11- 29.
29. Krygeris P., Pasienio policijos bėdos., *Policija*, 1937, Nr. 23, p. 458, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50596&biRecordId=5127>, prieiga per internetu, žiūrēta 2014 -01- 27

30. Kuprevičius M., Žagarė – mirštantis miestas., *Šiaulių naujienos*, 1924 08 22, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99125>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013- 12- 14.
31. Kurie iš jų laimės., *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 1, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.
32. Kūno kultūros įstatymas., *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 390, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25375&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-22.
33. Laikinieji Lietuvos muitinių įstatai, *Laikinosios vyriausybės žinios*, Nr. 8, 1919 05 08, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25236&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-29.
34. Laikinasis įstatymas apie Lietuvos pilietybę, *Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 2 - 3, p. 5, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25239&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-03-18.
35. Lietavas latviešu skolas padotas sabrukumam, *Briva Zeme*, 1934, Nr. 21, p. 14, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_brzi1934n18|article:DIVL54|issueType:P, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-05 -25.
36. Latvių spauda apie Lietuvą., *Kariškių žinios*, 1919, p. 35, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=48827&biRecordId=4490>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-16.
37. Latvių vakaras., *Šiaulių naujienos*, 1924, Nr. 6, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99106>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.
38. Lietuvos latvių sąjungos suruoštoji suartinimo šventė suartino gyventojus, *Šiaulių naujienos*, 1926, Nr. 32, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99047>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05-20.
39. Lietuvos sienos., *Lietuva*, Nr. 11, 1919 03 23, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=65223>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -03-22.
40. Lietavas Latviešu Savienības Centrālkomiteja, *Lietavas latvis*, 1926, Nr. 3, p. 3, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pa|issue:/p_001_ltla1926n03|article:DIVL150|page:4|query:Lietavas, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 05 20.

41. Matęs., Žavingoji čigonė., *Pakuršės aidas.*, 1931, Nr. 1 (12), p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecrd.do?biExemplarId=987&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-21.
42. Miedmuižė(Latvija) – Žagarės „Inkaras“, *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 2, p. 3,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97188&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -04 -21.
43. Mintauja – Žagarė., *Žagarės balselis*, 1931, Nr.1, p. 4.
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04-21.
44. Muitinių įstatai, *Vyriausybės žinios*, Nr. 164, 1924 07 10,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25088&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-29
45. Muitinių įstatai, *Vyriausybės žinios*, Nr. 164, 1924 07 10,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25088&biRecordId=3536>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-29.
46. Nebeįsileis amatininkų., *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 1 (3), p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97189&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -04-21.
47. Nešė per sieną pinigų., *Šiaurės Lietuva*, 1933, Nr. 31, p. 4,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=94632>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -01-29.
48. Nuo redakcijos, *Žagarės balselis*, 1931 Nr. 1, p. 1,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -04 -21.
49. Nusenęs bagočius, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 3(5), p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97185&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -04- 21.
50. Pasakiškas kurortas Lietuvoje, *Žagarės balselis.*, 1931 Nr. 1, p. 1 – 3 ,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
51. Pas mergas jau nebenuėisi., *Žagarės aidas.*, 1931, Nr. 1(3), p. 1,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97189&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04 -21.

52. Pasienio apsaugos pradžia, organizacija, vystimasis., *Policija*, 1934, Nr. 1-2, p. 10,
http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_50655_1&biRecordId=5127,
prieiga per internetą, žiūrėta 2013- 12 -01.
53. Pasienio pareigūnas girtas nakties metu kelia triukšmą, *Šiaulių naujienos*, 1933, Nr. 24.
54. Pasienio policijos veikla 1932 m., *Policija*, 1933, Nr. 7,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50566&biRecordId=5127>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 01- 27.
55. Pasaulio akivaizdoje., *Lietuva*, Nr. 2, 1919 01 12,
http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/biImage.jsp?imageId=/vbspi/showImage.do?id=PG_S_65214_1&mc=N, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04-15.
56. Pilietis., Dėl autobusų., *Žagarės aidas.*, 1931, Nr. 2 (4), p. 3,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>, prieiga
per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
57. Pirmieji prenumeratoriai už Žagarės ribų., *Žagarės Aidas.*, 1931, Nr. 2 (4), p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
58. Plentas ar geležinkelis., *Žagarės aidas.*, 1931 Nr. 1(3), p. 1, prieiga per internetą,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97189&biRecordId=9818>,
žiūrėta 2014- 04- 21.
59. Ryga – Žagarė, *Žagarės aidas*, 1931, Nr.3(5), p. 4,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97185&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
60. Prityrusi virėja., *Pakuršės aidas.*, 1931, Nr. 2 (13), p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97187&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
61. Ruošiamasis panaikinti vizas susisiekimui tarp Lietuvos ir Latvijos., *Šiaulietis*, 1927 04 24
Nr. 16, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=108976>, prieiga per
internetą, žiūrėta 2013-11- 30.
62. Rinkimai į Steigiamąjį Seimą, *Atspindžiai*, 1920, Nr. 1, p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=24337&biRecordId=3531>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 03-15.
63. Rinkimų sąrašai, *Lietuva*, 1923 04 25,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=63845> [prieiga per internetą,
žiūrėta 2013-07-15.

64. Savivaldybių įstatymas, *Laikinosios vyriausybės žinios.*, 1919, Nr. 14, p. 1 – 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25244&biRecordId=3536>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 21.
65. Sienos kortelių reikalai, *Policija*, 1931 01 01, Nr. 1.,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50561&biRecordId=5127>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2013- 01- 26.
66. Sinkevičius A., Sienos saugojimo tarnyba., *Policija*, 1934, Nr. 1, p. 6,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50655&biRecordId=5127>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -01-27
67. Su kryžium ar be jo., *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 5 (7), p. 1,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97183&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
68. Sutartis, įvykusi tarp Lietuvos ir Latvijos Vyriausybių dėl sienų nustatymo., *Vyriausybės žinios*, Nr. 56, 1921- 02- 04,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=25195&biRecordId=3536>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014 03 23.
69. Svečias., Kino teatras – tvartas?, *Žagarės aidas.*, 1931, Nr. 8 (10), p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=979&biRecordId=9818>, prieiga
per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
70. Telšiai – Plungė arba konkuruokim su Žemaičiais., *Žagarės aidas.*, 1931, Nr. 7(9),
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97181&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
71. Užmiršo?, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 2(4), p. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97186&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -04 -21.
72. Visi į antrąją Palangą., *Žagarės balselis*, Nr. 2,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97188&biRecordId=9818>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
73. Veikliausias Lietuvoje E. K. D – jos skyrius., *Laisvamanis*, 1933, nr. 1, p. 15,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=61603>, prieiga per internetą,
žiūrėta 2014 -05- 20.
74. Zenkevičius P., Valstybės organizavimo oda – pasienio zona., *Policija*, 1937, Nr. 24,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=50595&biRecordId=5127>,
prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 01- 27.

75. Zofijos Kymantaitės-Čiurlioninės paskaita kareiviams pulke, Eglaitėj, arti fronto, *Atspindžiai*, 1920, Nr. 1, p. 4. per internetą, žiūrėta 2014- 03- 23.
76. Žabuotinis., Įdomios futbolo varžybos., *Šiaulietis*, 1925, Nr. 32, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=109040>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 19.
77. Žagare, *Lietavas latvis.*, 1926, Nr. 1 – 2, p. 2, http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pa|issue:/p_001_ltl1926n01-02|article:DIVL61|page:2|block:P3_TB00001|query:Latvis|issueType:P, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.
78. Žagarė – Bukaiši, *Žagarės balselis*, 1931, Nr. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97191&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
79. Žagarės „bulgaras:“, ...“Bulgarija“, *Žagarės aidas*, 1931, Nr. 1 (3), p. 1, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=97189&biRecordId=9818>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04- 21.
80. Žagarės kronika, Šiaurės Lietuva, 1934, Nr. 8, p.10.
81. Žagarės L. F. S – Telšiai: 6:1, *Šiaurės Lietuva.*, 1930, Nr. 29, p. 4, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=94776>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.
82. Žagarės laisvamaniai kruta., *Laisvoji mintis*, 1938, Nr. 10, p. 7, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=30351&biRecordId=3804>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.
83. Žagarės savivaldybė., *Savivaldybė.*, 1932, Nr. 8, p. 6., <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=3035&biRecordId=2329>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 -12- 14.
84. Žagarietis., Išdergė laisvamanius., *Laisvoji mintis*, 1937, Nr. 5, p. 8, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=30365&biRecordId=3804>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 29.
85. Žagariškis., Neduodama laisvamanių kapinėms žemės., *Šiaulietis.*, 1926, Nr. 9, p. 2, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=69299>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014 -04- 20.
86. Žagariškis., Žagarėje atidarytas spaudos muziejus., *Įdomus mūsų momentas.*, 1935, Nr. 25, p. 3, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=75115>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 20.

87. Žagariškis., Žagarės kapinės, *Šiaulių naujienos*, 1925, Nr. 42, p., prieiga per internetą, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=99060>, žiūrėta 2014 04 25.
88. Žiemų Lietuvos gyventojų balsas dėl atidarymo Latvijos sienos, *Biržų žinios*, 1926 01 16, <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=15166> , prieiga per internetą, žiūrėta 2013- 12- 01.

Statistiniai duomenys

1. Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys., Kaunas, 1925.
2. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.т. 17, Ковенская губерния, Петербургас, 1903

Literatūra

1. Akmenytė V., Lietuvos latvių mokyklos 1920 – 1940, *Žiemgala*, 2007, Nr. 2, p. 15 -28.
2. Akmeytė V., *Latvių, Lietuvos – Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918 -1940 m.*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2008.
3. Atamukas S., *Lietuvos žydų kelias*, Vilnius, 2007.
4. Bartašius M., Lietuvos Žiemgalos kultūrinis regionas., *Žiemgala*, 2012, Nr.1, <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20121/lietuvos-ziemgalos-kulturinis-regionas>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 29.
5. Bauman Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*, Vilnius, 2002.
6. Bealey F., The Blackwell dictionary of political science, *Grahame & Grahame editorial.*, Brighton.
7. Butkus Z., *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919 -1929.*, Vilnius, 1993.
8. Cosgrove D., Culture Area, *The Dictionary of Human Geography*, Oksfordas, 2009.
9. Čepaitienė A., Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta, Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos, 2001, Nr. 1.
10. Daugirdas V., Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje, *Acta universitatis Saulensis*, 2012, t. 12, p. 333, http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1822-7309.N_14.PG_334-357/DS.002.0.01.ARTIC, prieiga per internetą, žiūrėta 2014-04-18.
11. Degutis A., Multikultūralizmo inversijos, *Lietuva globalėjančiame pasaulyje*, Vilnius, 2006

12. Gečas S., Litvakai Lietuvos sporto sąjūdyje tarpukariu,
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-06-18-litvakai-lietuvos-sporto-sajudyje-tarpukariu/84111>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05-19.
13. Degutis A., Multikultūralizmo inversijos, *Lietuva globalėjančiame pasaulyje*, Vilnius, 2006
14. Genzelis B., *Kultūrų sąveika*, Vilnius, 1989.
15. Gellner E., *Tautos ir nacionalizmas*, Vilnius, 1996
16. Jakubčionis A., *Lietuvos muitinės*, Vilnius, 1999.
17. Istorija., <http://www.cust.lt/web/guest/apiemus/istorija>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013-11-29.
18. Karošaitė K., Pagrindinės 1897 m. gyventojų surašymo problemos., *XVII bakalauro ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta 100-osioms Vaclovo Germano ir 110-osioms Jono Adomaičio gimimo metinėms*, Šiauliai, 2013.
19. Karošaitė K., Muitininkai pirmosios Lietuvos Respublikos laikais: sienos sergėtojai ar kontrabandininkų bendrininkai., *XVIII bakalauro ir magistrantų mokslo darbų konferencija, skirta Mariaus Katiliškio 100-osioms gimimo metinėms*, Šiauliai, 2014.
20. Karošaitė K., Žagarės muitinės veikla tarpukariu., *Žemėgala*, 2013 Nr. 1(15) – Nr. 2(16), atiduota spaudai.
21. Karošaitė K., Žagarietis L. Laikūnas – tarpukario Lietuvos seimo narys., *Sidabrė*, 2014 07 15, p. 5.
22. Kasatkina N., *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*, Kaunas, 1999.
23. Kasatkina N., Leončikas T., *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga.*, Vilnius, 2003.
24. Lastauskienė G., Savivaldai – 90 metų...gyvas reikalas tvirti savo valdžią, *Žemėgala.*, 2007, Nr. 2(4) – 2008, Nr. 1 (5), p. 56 – 60 .
25. Kuper L., *Plural societies*, London, 1997.
26. Kuzminskas B., *Daugiakultūriškumas ir kai kurios tapatumo problemos.*, Logos, 2010, t. 64, p. 43, http://litlogos.eu/L64/Logos_64_042_050_Kuzmickas.pdf, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 02-12.
27. Kuzminskas B., *Tautos tapatumo savimonė. Lietuvių savimonės bruožai.*, Vilnius, 2007.
28. McLaughlin T. *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė*, Kaunas, 1997.
29. McLean I., McMillan A., *The Concise Oxford Dictionary of Politics.*, New York, 2003.
30. Lietuvos gyventojų surašymai: patyrimas ir žvilgsnis į 2011 m., Vilnius, 2012.
31. Mény Y., Surel Y., *Politique comparée/7 e édition.*, Paris, 2004.
32. Nikifova B., Religijos ribos ir paribys globalizacijos sąlygomis., *Kultūrologija*, 2006, t. 13.

33. Pivoras S., *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida*, Kaunas, 2000.
34. Račkauskas K., *Lietuvos konstitucinės teisės klausimu*, Niujorkas, 1967.
35. Ragauskienė A., Kultūrinio regiono samprata, *Tautosakos darbai*, 2012, t. 43
http://www.ilti.lt/failai/10_Ragauskaites.pdf, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 04-18
36. Rex J., *The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration*, London, 1997.
37. Ruželytė O., Žmogaus teisių problematika lietuvių išeivijos darbuose, *Filosofija, sociologija*, 1998, Nr. 4.
38. Sinkevičius, V., *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918-2001 metais*, Vilnius, 2002
39. Skripitis R., *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Čikaga, 1961.
40. Smith A., *Nacionalizmas XX amžiuje*, Vilnius, 1994.
41. Šenavičius A., Žagarė XV – XX amžiuje: raidos problemos, *Žagarė*, Vilnius, 1998, p. 63 - 103.
42. Šetkus B., Latvių mokykla Lietuvoje 1918 – 1940, *Lituanistika*, 2001, Nr. 1 (45), p. 90 - 105.
43. Tamošiūnas T., Daugiakultūriškumo kontekstas, *Pabėgėlis daugiakultūriškumo kontekste.*, Sudaryt. Čeponytė Z., Vilnius, 2009.
44. Tomlinson H., *Globalizacija ir kultūra*, Vilnius, 2002.
45. Vaitiekūnas S., *Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius*, Vilnius, 2006.
46. Venckevičienė L., *Multikultūralizmas ir Lietuvos švietimo politika.*, Magistro darbas, Mykolo Riomerio universitetas, Vilnius, 2009
47. Vičas D., Jono Kirklio spaudos muziejus., *Žemgala*, 2010, Nr. 1(9) – 2 (10), p. 25 – 30.
48. Wieviorka M., *La Différence*, Paris, 2000.
49. Žagarė., <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/737/>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05- 27.
50. Žagarės vidurinė mokykla 1919 – 1944 ., *Žagarė*, 1944, p. 20,
<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=43068>, prieiga per internetą, žiūrėta 2014- 05-20.

SANTRAUKA

Darbe nagrinėjamas daugiakultūriškumas Žagarėje tarpukariu. Lietuvoje tarpukario daugiakultūriniai tyrinėjimai žengia pirmuosius žingsnius. Tad šiame darbe keliamas tikslas – išanalizuoti Žagarės gyventojų padėtį Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Aptariamos pagrindinės daugiakultūriškumo teorijos, analizuojami pliuralizmo ir daugiakultūriškumo panašumai bei skirtumai, aptariamos etninės mažumos bei etninės grupės sąvokos.

Tarpukariu Žagarės miestelio raidą sustabdė nustatyta Lietuvos – Latvijos siena bei per Joniškį nutiestas geležinkelis. Remiantis 1923 m. surašymo duomenimis, Žagarės mieste apie pusę gyventojų sudarė lietuviai, beveik tiek pat buvo žydų, po kelis šimtus gyventojų sudarė latviai. Užfiksuota gyvenančių vokiečių, rusų lenkų. Žagarės valsčius buvo lietuviškas. Čia daugiau nei devyniasdešimt procentų gyventojų buvo lietuviai. Likę vokiečiai, lenkai. Tarpukariu Žagarėje veikė lietuviška progimnazija, dvi žydų pradžios mokyklos, viena latvių. Gyventojai meldėsi dvejose katalikų bažnyčiose, sinagogose, liuteronų maldos namuose.

Žagarėje veikė pereinamasis punktas, kuris vėliau tapo atskira muitine. Per čia sieną pereinavo ne tik lietuviai, latviai, bet ir egiptiečiai, alžyriečiai, tunisiečiai, pranzūzai, kitų valstybių gyventojai. Dažnai pasienio tarnautojai sulaikydavo asmenis, gabenusius kontrabandą. Ne kartą užfiksuotas faktas, kada jiems padėdavo patys pareigūnai.

Miesto ir valsčiaus teritorijoje veikė apie 40 skirtingų organizacijų. Daugiausiai jos užsiėmė labdara bei mokyklų išlaikymu. Dažnai skirtingos draugijos rengdavo bendrus renginius. Žydų draugijos buvo uždariausios. XX a. 4 deš. Žagarėje leistas vietos laikraštis, kuris aprašydavo miesto bei valsčiaus įvykius, spausdindavo skelbimus, informuodavo visuomenę apie vykstančius renginius. Laikraštis buvo platinamas ne tik Žagarėje, bet ir Kaune, Latvijoje, JAV.

Žagarės miesto tarybą sudarydavo žydai ir lietuviai, kurie bendrai sprendavo vietos reikalus. Vietos gyventojai tarpusavyje dažniausiai gerai sutardavo, nekildavo rimtų konfliktų. Vienas garsiausių – 1937 m. išniekinti Barboros Žagarieties palaikai. Nusikaltimu buvo apkaltinti laisvamaniai.

SUMMARY

The work analyses multicultural features in Žagarė during the period of interwar. Analysis of multicultural features of the Lithuanian interwar has started making the first steps. Therefore the work has the aim – to analyse the situation of Žagarė residents during the period of the first Republic of Lithuania. The main theories of multicultural features are discussed; similarities and differences of pluralism and multicultural features are reviewed, as well as conceptions of the ethnic minority and ethnic group.

During the period of interwar the development of Žagarė was stopped by the Lithuanian – Latvian borderland and the railroad in Joniškis. According to data of 1923, half of residents in Žagarė were Lithuanians; Jews composed the similar amount and there were several hundreds of Latvians. There were also some Germans, Russians and Poles. Žagarė county was Lithuania. Here over 90% of residents were Latvians, the rest of them – Germans, Poles. During the period of interwar the Lithuanian gymnasium was operating in Žagarė, together with two primary schools of Jews and one – Latvians. Residents were praying in two Catholic churches, synagogues, Lutheran chapel.

The transition point was operating in Žagarė that later became the separate customs. Here not only Lithuanians and Latvians were crossing the border, but also Egyptians, Algerians, Tunisians, Frenchmen and residents other countries. Often customs' officers were stopping people with contraband. There were cases when officers were helping them.

40 different organisations were operating in the territory of the town and county. The majority of them was implementing charity activities and were maintaining schools. Often different associations were organising joint activities. Associations of Jews were forbidden. On 4th decade of XX century the local newspaper was initiated in Žagarė that described events of the town and county, printed advertisements, informed society about events and activities. The newspaper distributed not only in Žagarė, but also in Kaunas, Latvia, USA.

Žagarė Board was composed from Jews and Lithuanians who were jointly solving local issues. Local residents were usually getting on well, there were no serious conflicts. One of the most famous conflicts – when in 1937 remains of Barbora Žagarietė were violated. Free-tinkers were blamed of a crime.

PRIEDAI

1 lentelė
Iš Lietuvos atvykusių per Žagarės pereinamąjį punktą (muitinę)*

Metai	Sieną perėjusių užsieniečių skaičius	Galutinė stotelė													
		Lietuva	Lenkija	Vokietija	SSRS	Švedija	Egiptas	Prancūzija	PAR	JAV	Portugalija	Ispanija	Turkija	Alžyras	Tunisas
1920	2514	1895	87	297	198	0	8	4	9	11	0	0	0	3	0
1921	3165	2159	192	349	241	2	0	2	0	13	0	0	0	0	7
1923	3038	2221	203	387	197	1	1	3	0	16	1	0	1	5	0
1924	2796	2084	162	302	218	0	0	1	0	28	0	2	0	0	0
1925	2894	2133	158	295	249	2	5	2	5	39	0	0	2	1	3
1926	3001	2198	223	311	212	1	0	3	0	51	1	0	0	0	1
1927	2990	3001	169	273	195	0	0	0	0	52	0	0	0	0	0
1928	3133	2463	154	263	187	0	1	1	0	63	0	1	0	0	0
1929	3229	2562	201	198	204	0	0	0	0	63	0	0	1	0	1
1932	3526	2855	190	173	214	0	0	4	0	84	0	0	0	2	0
1934	3820	3144	174	257	159	0	0	18	0	68	0	0	0	0	0
1935	3867	3097	188	289	204	0	0	14	1	74	0	0	0	0	0
1936	3932	3102	191	301	271	0	0	0	1	59	0	0	0	0	0
1937	4004	3151	241	268	265	0	0	11	0	67	0	0	0	0	0
1939	4334	3348	105	198	369	5	0	24	4	84	0	1	0	0	0

*Lentelė sudaryta remiantis: LCVA, f. 1155, ap. 1, b.19; b. 32; 39; b. 41; b. 51; b.76; 84; 94; 95; 124; 132; 148; 159; 163; 178; 198; 208; 224; 231; 291; 306; 453.

IŠ LIETUVOS IŠVYKĘ ASMENYS PER ŽAGARĖS PEREINAMĄJĮ PUNKTĄ (MUITINĖ)*

Metai	Išvykusių skaičius	Galutinė stotelė												
		Lietuviai**	Latvija	Estija	SSRS	Vokietija	Lenkija	PAR	Prancūzija	Graikija	Argentina	Brazilija	JAV	Urugvajus
1920	3918	2425	1052	42	95	154	103	19	8	5	3	2	5	0
1921	4419	2654	1263	32	104	169	147	27	10	0	3	2	7	1
1922	4479	2574	1425	21	152	136	125	28	6	0	5	1	6	0
1923	4676	2639	1643	20	142	98	89	30	5	0	2	2	3	3
1924	4644	2636	1597	13	129	99	125	32	3	0	5	3	2	0
1925	4521	2485	1602	36	136	84	136	33	3	1	2	2	1	1
1926	4250	2531	1425	21	75	59	102	29	1	0	0	2	3	2
1927	4471	2602	1581	19	85	68	74	36	1	0	2	1	2	0
1928	4586	2801	1506	22	79	74	59	37	0	0	1	1	1	2
1929	4727	2784	1652	19	84	56	84	38	1	2	2	2	3	1
1930	4605	2741	1586	23	71	49	84	42	2	0	3	2	2	0
1932	5072	3042	1742	19	80	53	79	44	3	0	2	3	2	3
1934	4856	2986	1583	23	59	56	85	51	2	0	2	2	6	1
1935	4892	2998	1603	26	36	60	96	62	1	0	3	3	2	2
1936	4851	2874	1668	36	47	62	85	64	1	2	2	4	2	4
1937	4972	2903	1794	24	45	68	73	72	0	0	2	1	1	2
1938	4888	2931	1684	21	49	59	67	73	1	0	0	1	1	1
1939	5080	2878	1781	23	51	63	203	75	0	0	2	1	2	1

**Lietuvos piliečiai, kurie vyko į Latviją.

*Lentelė sudaryta remiantis: LCVA, f. 1155, ap. 1, b.19; b. 32; 39; b. 41; b. 51; b.76; 84; 94; 95; 124; 132; 148; 159; 163; 178; 198; 208; 224; 231; 291; 306; 453.

**IŠDUOTŲ LENGVATINIŲ LEIDIMŲ SKAIČIUS KIRSTI
LIETUVOS – LATVIJOS SIENĄ***

Metai	Išduotų leidimų skaičius
1920	3041
1921	2758
1922	2863
1923	2978
1924	2897
1925	2987
1926	3152
1930	3066
1931	2988
1932	2893
1933	3225
1934	3146
1935	2758
1936	2941
1937	3191
1938	3245

*Lentelė sudaryta remiantis: LCVA, f. 1155, ap. 1, b.19; b. 32; 39; b. 41; b. 51; b.76; 84; 94; 95; 124; 132; 148; 159; 163; 178; 198; 208; 224; 231; 291; 306; 453.

**ŽAGARĖS PEREINAMOJO PUNKTO (MUITINĖS) SULAIKYTOS
KONTRABANDOS MĄSTAI***

Metai	Užvesta kontrabandos bylų skaičius	Baudų paskirtų asmenų skaičius	Asmenų atleistų nuo baudų mokėjimo skaičius
1920	13	15	-
1921	18	20	-
1922	21	45	-
1923	58	89	-
1924	84	102	-
1925	120	185	-
1926	142	215	-
1927	146	216	-
1929	198	264	-
1930	249	306	52
1931	263	315	43
1932	364	404	82
1933	389	418	103
1934	395	499	126
1935	406	523	89
1936	418	569	103
1937	416	591	112
1938	465	574	98
1939	563	672	120
Iš viso:	4728	6022	928

*Lentelė sudaryta remiantis: LCVA, f. 1155, ap. 1: b.19; b. 32; 39; b. 41; b. 51; b.76; 84; 94; 95; 124; 132; 148; 159; 163; 178; 198; 208; 224; 231; 291; 306; 453.

SULAIKYTŲ PREKIŲ DAŽNUMAS*

Sulaikyta prekė (kartai per metus)	Metai																			
	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	Iš viso:
Rūbai	2	6	9	12	13	26	31	29	34	37	39	44	47	56	59	63	66	53	56	680
Avalynė	2	2	4	6	8	12	14	15	21	23	27	29	31	34	37	41	39	23	28	398
Grūdai	2	3	6	11	10	16	17	21	22	25	29	37	40	52	59	66	69	71	69	625
Plunksnos	2	1	3	2	4	6	5	4	7	8	6	9	11	13	14	10	13	9	7	128
Naminiai paukščiai	1	1	3	1	6	13	17	20	22	24	33	41	34	35	38	36	37	32	41	435
Kiaulės	1	1	1	5	6	8	14	16	17	15	17	19	21	26	27	31	34	36	39	334
Arkliai	0	0	0	0	1	0	0	0	2	1	2	1	0	0	0	0	0	1	2	10
Maisto produktai	4	2	3	19	21	44	52	49	51	57	49	65	69	87	93	102	113	114	129	1123
Alkoholis	0	2	8	13	14	23	29	31	32	35	37	46	49	50	51	53	57	59	61	650
Cigaretės	1	1	2	9	7	14	11	8	14	16	15	16	19	23	25	28	32	31	36	308
Knygos	0	0	0	0	0	0	0	0	8	13	12	14	13	18	12	13	9	10	14	136
Radio aparatai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	11	21	27	36	39	48	61	64	71	387
Fotoaparatai	0	0	0	0	2	4	5	3	6	9	8	24	36	38	36	39	41	43	64	358
Degtukai	0	0	2	7	8	11	13	14	18	21	19	23	25	29	30	34	33	24	31	362
Juvelyriniai dirbiniai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	1	1	0	2	1	0	4	13
Audiniai	0	1	4	4	2	8	7	6	8	8	9	11	6	8	4	6	4	3	9	108
Ginklai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	8	9
Meno vertybės	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	6	9
Pinigai	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	3	2	1	3	1	2	1	1	7	25

*Lentelė sudaryta remiantis: LCVA, f. 1155, ap. 1, b.19; b. 32; 39; b. 41; b. 51; b.76; 84; 94; 95; 124; 132; 148; 159; 163; 178; 198; 208;

224; 231; 291; 306; 453.

GYVENTOJŲ SKAIČIAUS KAITA*

	1897 m. Šiaulių apskirtyje	1923 m. Šiaulių apskirtyje	1923 m. Žagarės mieste	1923 m. Žagarės valsčiuje	1923 m. Žagarės mieste ir valsčiuje
Gyventojų skaičius	237934	176628	4730	4615	9345

* Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašyto duomenys.*, Kaunas, 1925., *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.т. 17, Ковенская губерния*, Петербург, 1903.

ŠEIMOS NARIŲ SKAIČIUS*

Asmenų šeimoje skaičius	1897 m. Šiaulių apskirtyje	1923 m. Šiaulių apskirtyje	1923 m. Žagarėje
1	2895	3336	192
2	6155	4833	320
3	7582	5562	252
4	8172	5982	214
5	7490	5714	138
6–10	14678	17163	220
11 ir daugiau	357	424	10

* Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašyto duomenys.*, Kaunas, 1925., *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.т. 17, Ковенская губерния*, Петербург, 1903.

IŠSILAVINUSIŲ ASMENŲ SKAIČIUS*

Amžius (metais)	1897 m. Šiaulių apskirtyje		1923 m. Šiaulių apskrityje		1923 m. Žagarės mieste		1923m. Žagarės valsčiuje		1923 m. Žagarės mieste ir valsčiuje	
	Vyr.	Mot.	Mokantys skaityti ir rašyti	Iš jų, mokantys tik skaityti	Mokantys skaityti ir rašyti	Iš jų, mokantys tik skaityti	Mokantys skaityti ir rašyti	Iš jų, mokantys tik skaityti	Mokantys skaityti ir rašyti	Iš jų, mokantys tik skaityti
1–9	1613	1396	Išskiriami 7– 13 metų vaikai: 11.673	Išskiriami 7–13 metų vaikai: 2.442	Išskiriami 7–13 metų vaikai: 467 (67%)	Išskiriami 7–13 metų vaikai: 8 (2,29%)	Išskiriami 7–13 metų vaikai: 668 (49,4%)	Išskiriami 7–13 metų vaikai: 55 (8,23%)	Išskiriami tik 7–13 metų vaikai: 797 (58,78%)	Išskiriami tik 7–13 metų vaikai: 153 (11,29%)
10–19	12164	13755								
20–29	9640	12375								
30–39	8330	8944								
40–49	6428	5849								
50–59	4150	3789	Išskiriami 7– 13 metų vaikai: 100.397	Vyresni nei 13 metų: 37.066	Išskiriami vyresni nei 7–13 metų vaikai: 2.604 (55,05%)	Išskiriami vyresni nei 7–13 metų vaikai: 349 (7,38%)	Išskiriami vyresni nei 7–13 metų vaikai: 2.705 (57,18%)	Išskiriami vyresni nei 7–13 metų vaikai: 376 (8,14%)	Vyresni nei 13 metų: 5.309 (54,81%)	Vyresni nei 13 metų: 1.086 (10,62%)
60–69	2819	2088								
70–79	1078	895								
80–89	283	288								
90–99	48	67								
100–109	3	2								
Iš viso	46.569 (19,5%)	49.464 (20,2%)	100.397 (56,8%)	37.068 (20,9%)	3.071 (67,9%)	365 (7,71%)	2.069 (59,03%)	737 (15,58%)	6.006 (62,3%)	1.239 (13,3%)

* Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys.*, Kaunas, 1925., *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.т. 17, Ковенская губерния, Петербург, 1903.*

UŽSIENIEČIAI, KITŲ ŠALIŲ GYVENTOJAI*

Valstybė	1897 m. Šiaulių apskrityje		1923 m. Šiaulių apskrityje		1923 m. Žagarės mieste		1923 m. Žagarės valsčiuje		1923 m. Žagarės mieste ir valsčiuje	
	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%
Austrija	8	0,003	0	0	0	0	0	0	0	0
Vokietija	93	0,04	14	0,008	6	0,13	0	0	6	0,06
Prancūzija	7	0,003	2	0,001	0	0	0	0	0	0
JAV	1	0,0004	0	0	0	0	0	0	0	0
Lenkija	0	0	101	0,06	7	0,15	4	0,09	11	0,1
Rusija	0	0	63	0,04	6	0,13	3	0,06	9	0,1
Iš viso:	109	0,04	180	0,1	19	0,4	7	0,15	26	0,3

* Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys.*, Kaunas, 1925., *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.т. 17, Ковенская губерния, Петербургас, 1903.*

GYVENTOJAI PAGAL RELIGIJĄ*

Religija	1897 m. Šiaulių apskrityje		1923 m. Šiaulių apskrityje		1923 m. Žagarės mieste		1923 m. Žagarės valsčiuje		1923 m. Žagarės mieste ir valsčiuje	
	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%
Stačiatikiai	4935	2,07	2184	1,24	74	1,56	27	0,58	101	1,08
Sentikiai	1191	0,5	2935	1,66	51	1,08	38	0,82	89	0,95
Armėnų katalikai	9	0,003	0	0	0	0	0	0	0	0
Romos katalikai	183500	77,12	157554	89,2.	2388	50,49	4402	95,38	6790	73,73
Liuteronai	6622	0,03	5639	3,1	234	4,96	167	3,6	401	4,29
Reformatai	13648	5,6	104	0,06	26	0,55	8	0,17	34	0,36
Baptistai	126	0,052	3	0,002	3	0,03	0	0	3	0,03
Anglikonai	1	0,0004	0	0	0	0	0	0	0	0
Karaimai	2	0,0008	0	0	0	0	0	0	0	0
Judėjai	6434	0,0008	8191	4,64	1923	40,65	2	0,04	1925	20,6
Musulmonai	98	0,04	7	0,004	2	0,02	0	0	2	0,02
Neatsakė	11	0,004	0	0	0	0	0	0	0	0
Kiti			10	0,0006	0	0	0	0	0	0

* Lentelė sudaryta remiantis: *Lietuvos gyventojai. Pirmojo visuotinio 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys.*, Kaunas, 1925., *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.т. 17. Ковенская губерния*, Петербург, 1903.

GYVENTOJŲ SUDĖTIS PAGAL GIMTĄJĄ KALBĄ*

Kalba	1897 m. Šiaulių apskrityje		1923 m. Šiaulių apskrityje		1923 m. Žagarės mieste		1923 m. Žagarės valsčiuje		1923 m. Žagarės mieste ir valsčiuje		
	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius		Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	Gyventojų skaičius	%	
Rusai	6228	2,6	4669	2,64	16	0,34	25	0,54	41	0,44	
Baltarusiai	516	0,22	340	0,19	0	0	0	0	0	0	
Lenkai	14951	6,3	1187	0,67	8	0,17	3	0,06	11	0,12	
Čekai	13	0,005	0	0	0	0	0	0	0	0	
Bulgarai	1	0,0004	0	0	0	0	0	0	0	0	
Lietuviai	41306	17,4	156567	88,64	2366	50,02	4240	91,87	6606	70,1	
Žemaičiai	126957	53,35	Nebuvo galimybės nurodyti								
Latviai	11630	4,9	4716	0,27	343	7,25	323	6,9	666	7,13	
Moldavai	1	0,0004	0	0	0	0	0	0	0	0	
Prancūzai	13	0,005	0	0	0	0	0	0	0	0	
Vokiečiai	2422	1,02	576	0,33	44	0,93	13	0,28	57	0,61	
Švedai	1	0,0004	0	0	0	0	0	0	0	0	
Norvegai	13	0,005	0	0	0	0	0	0	0	0	
Anglai	1	0,0004	0	0	0	0	0	0	0	0	
Armėnai	0	0	1	0,0005	0	0	0	0	0	0	
Gruzinai	4	0,002	0	0	0	0	0	0	0	0	
Čigonai	80	0,03	9	0,005	0	0	0	0	0	0	
Žydai	34137	14,35	8161	4,62	1928	40,76	1	0,02	1929	20,64	
Suomiai	5	0,002	0	0	0	0	0	0	0	0	
Estai	6	0,003	2	0,001	0	0	0	0	0	0	
Rumunai	0	0	1	0,0005	0	0	0	0	0	0	
Ukrainiečiai	0	0	2	0,001	0	0	0	0	0	0	
Totoriai	84	0,04	1	0,0005	0	0	0	0	0	0	
Užsieniečiai			379	0,21	16	0,34	10	0,22	26	0,28	
Nenurodė kalbos	79	0,03	33	0,02	0	0	0	0	0	0	

DRAUGIJOS*

Eil. Nr.	Pavadinimas	Įkūrimo data	Narių skaičius	Procentai				Tikslas
				Lietuviai	Žydai	Latviai	Kiti	
1.	Amatininkų sąjunga	1920-09-24	24	79,3	16,6	4,1	0	Suvienyti visus amatininkus, remti vienas kitą
2.	Lietuvos sionistų Žagarės skyrius	1920-12-06	18	0	100	0	0	Rūpintis žydų gyvenimu diasporoje
3.	Darbininkų sąjunga	1920-12-06	32	84,4	0	15,6	0	Vienyti Žagarės darbininkus
4.	Žydų literatūros ir dramos	1921-02-08	56	0	100	0	0	Statyti žydams spektaklius
5.	Katalikų jaunimas „Pavasaris“	1921-08-03	20	95	0	0	5	Vienyti katalikišką jaunimą
6.	Krikščionių demokratų	1921-08-03	14	100	0	0	0	Rūpintis Lietuvos ateitimi, skleisti krikščioniškas vertybes.
7.	Lietuvių katalikų „Blaivybė“	1921-08-03	10	80	0	10	10	Rūpintis blaivybe, skatinti katalikus nebegerti
8.	Lietuvių švietimo draugija „Saulė“	1921-08-03	6	100	0	0	0	Šelpti nepasiturinčius mokinius
9.	Ugniagesių draugija	1921-11-05	5	90	0	10	0	Suvienyti Žagarės ugniagesius, rūpintis jų šeimomis
10.	Darbo federacija	1921-11-05	25	100	0	0	0	Atitraukti darbininkus nuo kairiųjų profsąjungų
11.	Katalikų veikimo	1922-02-20	14	100	0	0	0	Kelti Lietuvos ekonomiką, kultūrą, platinti katalikybę
12.	Lietuvių katalikių mokytojų	1922-02-20	18	100	0	0	0	Sutelkti visas katalikes mokytojas, joms pagelbėti auklėjant jaunąją kartą
13.	Ūkininkų sąjungos	1922-02-20	10	80	0	20	0	Suvienyti Žagarės ūkininkus
14.	Lietuvos latvių sąjunga	1922-02-20	32	0	0	100	0	Suvienyti Žagarės latvius liuteronus
15.	Žydų kultūrinė sąjunga	1922-06-01	46	0	0	100	0	Rūpintis žydų spaudos platinimu
16.	Lietuvos socialdemokratų partija	1922-08-22	12	75,1	16,6	8,3	0	Vienyti Žagarės valsčiaus socialdemokratus
17.	Žydų sporto ir gimnastikos sąjunga „Makabi“	1923-03-13	31	0	100	0	0	Koordinuoti žydų sportinę veiklą
18.	Žagarės visuomenės klubas	1923-03-22	13	92,3	0	7,7	0	Pakelti žagariečių kultūrą
19.	Žydų „Ezro“	1924-03-12	46	0	100	0	0	Šelpti nepasiturinčius žydus, rūpintis mokyklų finansavimu

Eil. Nr.	Pavadinimas	Įkūrimo data	Narių skaičius	Procentai				Tikslas
				Lietuviai	Žydai	Latviai	Kiti	
20.	Žagarės etninės draugijos skyrius	1924	41	100	0	0	0	Suvienyti žmones, kurie nepripažįsta jokios religijos bei Lietuvoje įvesti civilinę santuoką
21.	Žagarės miesto namų ūkių savininkai	1924-06-12	20	20	65	10	5	Suvienyti Žagarės miesto namų savininkus; lanksčiau bendrauti su valsčiaus taryba
22.	Žagarės valsčiaus pradžios mokyklos mokytojų sąjunga	1925-05-14	10	90	0	10	0	Sutelkti pradžios mokyklos mokytojus
23.	Švento Vincento	1925-06-03	13	100	0	0	0	Šelpti nepasiturinčius katalikus
24.	Skautai	1925-07-02	45	100	0	0	0	Skatinti pilietiškumą, patriotizmą
25.	Senosios Žagarės neturtingiems žydams šelpti	1925-10-13	34	0	100	0	0	Rūpintis Senosios Žagarės žydų ekonomikos gerinimu
26.	Žydų tikibinė sąjunga	1926-06-07	42	0	100	0	0	Rūpintis žydų sinagogomis, mokyklomis, jas išlaikyti
27.	Katalikų centro	1927-05-24	5	100	0	0	0	Suvienyti katalikus
28.	Šauliai	1927-05-05	31	100	0	0	0	Ugdyti pilietiškumą ir tautiškumą
29.	Tautininkų	1927-08-22	23	100	0	0	0	Kelti lietuvių patriotiškumą
30.	Ūkininkų vienybė	1927-12-11	6	0	0	100	0	Suvienyti Lietuvos latvių ūkininkus
31.	Fizinio lavinimo	1928-03-18	35	68,6	14,3	17,1	0	Sportuoti nepriklausomai nuo religijos ir tautybės
32.	Vilniaus vaduotojų sąjunga	1928-06-11	7	100	0	0	0	Rūpintis Vilniuje gyvenančiais lietuviais
33.	Galvijų gerinimo	1928-11-02	6	100	0	0	0	Dalintis galvijų auginimo patirtimi
34.	Lietuvos jaunimo sąjungos Daukšių kaimo kuopa	1931-11-11	7	100	0	0	0	Sutelkti katalikišką Daukšių kaimo jaunimą
35.	Lietuvos evangelikų krikščionys	1932-03-07 (veikė iki 1923 m.)	8	100	0	0	0	Vienyti lietuvius liuteronus
36.	Jaunoji Lietuva	1932-04-02	11	100	0	0	0	Suvienyti tautą
37.	Latvių moterų	1933-08-23	7	0	0	100	0	Vienyti visos Lietuvos latvių moteris, joms padėti ekonomiškai
38.	Vokietijos žydams šelpti	1934-01-31	62	0	100	0	0	Remti žydus, gyvenančius Vokietijoje
39.	Jono Basanavičiaus	1936-02-02	13	100	0	0	0	Tautiškumo ir krikščioniškos dorovės sklaida

* Lentelė sudaryta remiantis: LCVA, f. 412 ap. 9, b. 2; 17; 25; 52; 56; 65; 80; 124, 126; 128; 150; 166; 194; 235; 250; 272; 317; 328; 333; 362; 368; 373, 458, 460; 503, 527; 603; 659; 939; 958.

Žagarės progimnazijos darbuotojai*

Nr.	Pavardė ir vardas	Gimimo metai	Pilietybė, tautybė, tikyba	Igytas išsilavinimas	Priėmimo į darbą metai	Einamosios pareigos	Atleidimo iš darbo metai
1.	Kaušaitė Ona	1897	Lietuvos, lietuvių, katalikė	Vilniaus moterų gimnazija Voronežo.	1920	Mokytoja	1922
2.	Buišas Viktoras	1899	Lietuvos, lietuvių, katalikė	Mintaujos gimnazija Tauragėje	1920	Mokytoja	1924
3.	Kuprevičaitė Alina	1899	Lietuvos, lietuvių, katalikė	8 klasės Smolensko II- osios moterų gimnazija	1920	Mokytoja	1921
4.	Kun. Kaščiukas Petras	Nenurodyta	Lietuvos, lietuvis, katalikas	Kauno dvasiškoji seminarija	1920	Kapelionas	1920
5.	Petrauskis Jonas	1878.	Lietuvos, lietuvis, katalikas	Mintaujos vyrų gimnaziją; Dorpat universitetas.	1920	Direktorius	1928
6.	Kun. Rauda - Špeil Petras.	1894	Lietuvos, lietuvis, katalikas	Kauno dvasiškoji seminarija	1920	Kapelionas	1922

7.	Grigaitis Jonas	Nenurodyta	Lietuvos, lietuvis, katalikas	Nenurodyta	1920	Mokytojas	1924
8.	Kazlauskienė Paulina.	Nenurodyta	Lietuvos, vokiečių, katalikas.	Mintaujos, Pastorienės Otta. Aukštesnioji moterų mokykla	1921	Mokytoja	1922
9.	Gedvila Antanas.	Nenurodyta	Lietuvos, lietuvis, katalikas	Šiaulių gimnazijos 7 klasės	1921	Mokytoja	1926
10.	Kun. Petronis Romualdas	1874	Lietuvos, lietuvių, katalikas	Petrapilio dvasinė akademija	1922	Kapelionas ir mokytojas	Mirė 1926
11.	Latvytė Marija Baušienė	1900	Lietuvos, lietuvių, katalikė.	Pirmoji Vilniaus vyrų gimnazija	1922	Mokytoja	Nenurodyta
12.	Kun. Mituzas Adomas	Nenurodyta	Lietuvos, lietuvių, katalikas.	Kauno dvasiškoji seminarija	1922	Mokytoja	1922
13.	Kunstmanaitė Irena.	1899	Lietuvos, vokiečių, katalikė	Mintaujos, Aukštesnioji moterų mokykla	1922	Mokytoja	1924
14.	Vilandaitė Teresa	1989	Lietuvos, vokiečių, liuteronė.	I.F. Bielio prekybos mokykla Žagarėje	1923	Mokytoja	1924
15.	Jokūbauskas Bronius.	1904	Lietuvos, lietuvių, katalikas.	Nenurodyta	1924	Mokytoja	1926.

16.	Blažonytė Viktė.	Nenurodyta	Lietuvos, lietuvių, katalikė.	Kauno „Saulės“ mokytojų seminarija	1924	Mokytoja	1925
17.	Kaikaris Aleksandras.	1895	Lietuvos, lietuvių, katalikas.	Mintaujos vyrų gimnazija	1924	Mokytoja	1931 m.
18.	Buišas Stanislovas.	1907	Lietuvos, lietuvių, katalikas.	Šiaulių mokytojų seminarija	1925	Mokytoja	1928
19.	Grigaitytė Adolfina	1906	Lietuvos, lietuvių, katalikė.	Šiaulių mokytojų seminarija	1925	Mokytoja	1928
20.	Fridmanas Dovydas	1868.	Lietuvos, žydai, judėjų	Dorpatos universitetas, medicinos fakultetas	1925	Gydytojas	1927
21.	Kun. Norbutas Juozapas	Nenurodyta	Lietuvos, lietuvių, katalikas.	Peterburgo dvasinė akademija	1927	Kapelionas	1927
22.	Kun. Jardauskis Konstantinas	1875	Lietuvos, lietuvių, katalikas.	Kauno kunigų seminarija	1927	Kapelionas	Nenurodyta
23.	Vilmanis Jonas	1896	Lietuvos, latvis, liuteronas.	Pirmoji Vilniaus gimnazija Eluchove 1919m.	1927	Liuteronų tikybos mokytojas.	1928
24.	Skliutauskas Hija	1896	Lietuvos, žydai, judėjas.	Charkovo universitetas, medicinos fakultetas	1927	Gydytojas	1927

25.	Skliutauskas Hija	1896	Lietuvos, žydai, judėjimas.	Charkovo universitetas, medicinos fakultetas	1927	Gydytojas	1931
26.	Kaikarytė Ona	1907	Lietuvos, lietuvis, katalikas.	Panevėžio mokytojų seminarija	1928	Mokytojas	1932
27.	Kun. Gedvila Kazimieras	1888	Lietuvos, lietuvis, katalikas.	Kauno kunigų seminarija	1928	Mokytojas	1933
28.	Stabingis Antanas	1898	Lietuvos, lietuvių, katalikas.	Marijampolės mokytojų seminarija	1931	Mokytojas	Nenurodyta
29.	Kujnevičius Mykolas	1864	Lietuvos, latvis, liuteronas	Kazanės universiteto medicinos fakultetas	1931	Gydytojas	1932
30.	Rutnauskas Benediktas	1907	Lietuvos, lietuvis, katalikas.	Lietuvos universitetas, humanitarinis fakultetas	1931	Laisvai samdomas mokytojas teisėmis	1933
31.	Gailiūnaitė Ona	1907.	Lietuvos, lietuvi, katalikė.	Vytauto D. Universitete išklaudytas Humanitarinio mokslo filosofijos kursas	1932	Laisvai samdomas mokytoja teisėmis	1939
32.	Strolykė Eugenija	1909	Lietuvos, lietuvi, katalikė.	Valdž. Muzikos mokyklos IX kurso mokinė.	1932 m.	Laisvai samdoma mokytoja.	1933

33.	Skinskis Kostas	1895	Lietuvos, lietuvis, stačiatikis.	IV klasės (rusų)	1931	Laisvai samdomas mokytojas	1933.
34.	Jomas Adašiūnas	1910	Lietuvos, lietuvis, katalikas.	Pradžios mokyklos tris skyrus	1931	Mokyklos sargas	Nenurodyta
35.	Fridmanas Dovydas	1868	Lietuvos, žydas, judėjas.	Doporto universitetą medicinos fakultetas	1931	Gydytojas	1933
36.	Mandelis Kliačkas	1887	Lietuvos, žydas, judėjas	Telšių seminarija	1932	Rabinas	1933
37.	Ona Lazauskienė	1896	Lietuvos, lietuvė evangelikė. reformatė	Voronežo Yčo gimnazija	1932	Mokytoja	1933
38.	Gaminskis Giršas	1903	Lietuvos, žydas, judėjas.	Lietuvos universitetas	1933	Gydytojas	Nenurodyta
39.	Plaušinitis Vincas	1902	Lietuvos, lietuvis, katalikas.	Mintaujos gimnazija	1934.	Mokytojas	Nenurodyta

40.	Gišnaitė Eta	1885	Lietuvos, vokietė, liuteronė.	Vilkaviškio dvasiškoji seminarija	1935	Nenurodyta	Nenurodyta
41.	Oriūnaitė Ona	1898	Lietuvos, lietuvė, katalikė.	Rygos konservatorija	1935	Nenurodyta	Nenurodyta

*Lentelė sudaryta remiantis: LCVA, f. 254, ap. 1, b. 2.